

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๐

เรื่อง ตำนานเมืองระนอง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงเรียบเรียง

พิมพ์ครั้งที่ ๒

มหาอำมาตย์ตรี พระยาประดิพัทธภูบาล (คอยู่เหล ณ ระนอง)

พิมพ์แจกในงานยื่นชิงช้า พ.ศ. ๒๔๗๔

พิมพ์ที่
โรงพิมพ์บำรุงศึกษาพิมพ์ไทย

เลขหมู่.....
ทะเบียน...0023.....

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๐

เรื่อง ตำนาน เมือง ระนอง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงเรียบเรียง

พิมพ์ครั้งที่ ๒

มหาอำมาตย์ตรี พระยาประดิพัทธภูบาล (คอยู่เหล ณ ระนอง)

พิมพ์แจกในงานยื่นชิงช้า พ.ศ. ๒๔๗๔

พิมพ์ที่
โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย

คำนำ

ตำนานเมืองระนองนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียบเรียงประทานสกุลณระนอง พิมพ์แจกในคราวเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลภูเก็ต เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๑ พระยาประดิพัทธภูบาล (คอยู่เหล ณระนอง) ได้เป็นพระยายิ่นชิงช้าในปีนี้ ขออนุญาตพิมพ์อีกครั้ง ๑ สำหรับแจกในงานนั้น กรรมการราชบัณฑิตยสภาอนุญาตให้พิมพ์ได้ตามประสงค์

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๔

พระยาประดิพัทธภูบาล
(คอยู่เหล่ ณระนอง)

สารบาญ

ตอนที่ ๑ ตำนานเมืองระนองในโบราณสมัย **หน้า ๑**

ว่าด้วยอาณาเขตต์เมืองระนอง ,, ๒

ว่าด้วยอาชีพของชาวเมืองระนอง ,, ๒

ว่าด้วยตั้งเจ้าภาษีชุดแรกที่เมืองระนอง ,, ๓

สำเนาตราตั้งจีนคอซู้เจียง เป็นหลวงรัตนเศรษฐี ,, ๓

ตอนที่ ๒ ยกเมืองระนองขึ้นเป็นหัวเมืองจัตวา ,, ๔

สำเนาตราตั้งหลวงรัตนเศรษฐีเป็นพระ เจ้าเมืองระนอง ,, ๗

ยกเมืองระนองมาขึ้นกรุงเทพ ฯ ,, ๑๕

สำเนาตราตั้งพระรัตนเศรษฐีเป็นพระยา ผู้สำเร็จราชการ
เมืองระนอง ,, ๑๕

ว่าด้วยวิธีปกครองหัวเมืองในสมัยนั้น ,, ๑๗

ว่าด้วยพระยารัตนเศรษฐีบำรุงเมืองระนอง ,, ๒๐

ประวัติสังเขปบุตรพระยารัตนเศรษฐี ,, ๒๐

ตอนที่ ๓ เรื่องตั้งข้าหลวงประจำหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ,, ๒๒

ว่าด้วยภาษีอากรผลประโยชน์หัวเมืองตะวันตกใน
รัชชกาลที่ ๕ ,, ๒๒

ว่าด้วยเหตุที่จะประมูลภาษีอากรผลประโยชน์ ,, ๒๔

ว่าด้วยผลของพระราชทรัพย์ที่เจริญขึ้นด้วยการประมูล ,, ๒๖

ว่าด้วยตั้งข้าหลวงตรวจและรับส่งเงินหลวง ,, ๒๖

ว่าด้วยผู้รับประมูลภาษีอากรผลประโยชน์คิดวิธีหากำไร หน้า ๒๗
ว่าด้วยผลร้ายที่เกิดจากการที่ผู้รับประมูลคิดหากำไร ,, ๒๘
ว่าด้วยจีนกุลีที่เมืองระนองกำเริบ ,, ๒๙
สำเนาใบบอกพระยารัตนเศรษฐีเรื่องจีนกุลีกำเริบ ,, ๓๐
ว่าด้วยจีนกุลีที่เมืองภูเก็ตกำเริบ ,, ๓๒
สำเนาใบบอกพระยามนตรีสุริยวงศ์เรื่องจีนกุลีกำเริบ ,, ๓๓
ว่าด้วยเพิ่มกำลังรักษาเมืองภูเก็ต ,, ๔๓
โปรดให้พระยารัตนเศรษฐีเป็นพระยาดำรงสุจริต จางวาง
กำกับเมืองระนอง ,, ๔๓
สำเนาสารตราตั้งพระยารัตนเศรษฐีเป็นพระยาดำรงสุจริต ,, ๔๔
สำเนาสารตราตั้งพระศรีโลหภูมิพิทักษ์เป็นพระยารัตนเศรษฐี ,, ๔๗
พระยาดำรงสุจริตจัดการเรื่องทรัพย์สมบัติ ,, ๔๙
พระยาดำรงสุจริตถึงอนิจกรรม ,, ๕๐
สำเนาสารตราพระราชทานคำจารึกฮ่องซุ้ยพระยาดำรงสุจริต ,, ๕๐
สำเนาจารึกป้ายที่ฮ่องซุ้ยพระยาดำรงสุจริต ,, ๕๔
ทรงตั้งหลวงบริรักษ์โลหพิสัยเป็นพระอัษฎงคตทิศรักษา ,, ๕๖

ตอนที่ ๕ รับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่เมืองระนอง ,, ๕๘

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบแหลม
มะลายู ,, ๕๘

พระราชนิพนธ์ว่าด้วยเมืองระนอง หน้า ๕๘
เสด็จจากเมืองตระถึงเมืองระนอง ,, ๕๙
เสด็จประทับที่เมืองระนอง ,, ๖๕
เสด็จประพาสตลาดเมืองระนอง ,, ๖๖
เสด็จไปบ้านพระยาระนอง ,, ๖๗
พระราชทานชื่อสถานที่เมืองระนอง ,, ๖๘
เสด็จไปทอดพระเนตร์ที่ฝังศพพระยาดำรงสุจริต ,, ๖๙
ว่าด้วยการปกครองเมืองระนอง ,, ๗๐
เสด็จกลับจากเมืองระนอง ,, ๗๒
พระราชทานที่ฝังศพสกุลณระนอง ,, ๗๒
สำเนาพระราชหัตถเลขาพระราชทานที่ฝังศพสกุลณระนอง ,, ๗๓
สำเนาสารตราพระราชทานที่ฝังศพสกุลณระนอง ,, ๗๔
โปรดให้พระยารัษฎานุประดิษฐ (คอซิมบี้) เป็น
ผู้ว่าราชการเมืองตรัง ,, ๗๗
ประวัติสกุลณระนองสมัยจัดมณฑลเทศาภิบาล ,, ๗๗
ตอนที่ ๖ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ณเมืองระนอง ,, ๗๕
เสด็จเลียบมณฑลปักษ์ใต้ ,, ๗๙
เสด็จถึงเมืองระนอง ,, ๘๐
พระราชทานพระแส้งราชศัสตราสำหรับเมืองระนอง ,, ๘๑
คำถวายชัยมงคล ,, ๘๒

พระดำรัสตอบ หน้า ๘๕
เสด็จประพาสที่ฮ่องซุ้ยสกุลระนอง ,, ๘๗
ทอดพระเนตร์ระบำพะม่า ,, ๘๘
เสด็จจากเมืองระนอง ,, ๘๙
ลำดับวงศ์สกุลระนอง ,, ๙๑
สกุลระนองชั้นที่ ๑ ,, ๙๑
สกุลระนองชั้นที่ ๒ ,, ๙๒
สกุลระนองชั้นที่ ๓ ,, ๙๗

บัญชีรูป

๑	เหมืองแร่ดีบุกเมืองระนอง	หน้า ๒
๒	เหมืองแร่ดีบุก เมืองระนอง	,, ๒
๓	ฮ่องซุ้ยพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจี่ยง)	,, ๕๐
๔	ตลาดเก่าครั้งพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจี่ยง)	,, ๖๖
๕	ทางไปพุน้ำร้อนเมืองระนอง	,, ๖๖
๖	พุน้ำร้อนเมืองระนอง	,, ๖๖
๗	ทางเข้าบ้านผู้สำเร็จราชการเมืองระนอง	,, ๖๗
๘	สวนจันทร์ เมืองระนอง	,, ๖๗
๙	กล้องสูบยาแดงคันแรก ของพระยาดำรง (คอซู้เจี่ยง)	,, ๖๗
๑๐	วังรัตนรังสรรค์ เมืองระนอง	,, ๗๐
๑๑	วังรัตนรังสรรค์ เมืองระนอง	,, ๗๐
๑๒	ฮ่องซุ้ยพระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง)	,, ๗๒
๑๓	ฮ่องซุ้ย พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๋)	,, ๗๔
๑๔	รูปพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจี่ยง)	,, ๙๐
๑๕	รูปพระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง)	,, ๙๒
๑๖	รูปหลวงศรีสมบัติ (คอซิมจิ๋ว)	,, ๙๔
๑๗	รูปพระยาอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมซิม)	,, ๙๖
๑๘	รูปพระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต็ก)	,, ๙๘
๑๙	รูปพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๋)	,, ๑๐๐

รายนามพระยาผู้ยิ่นชิงช้า

ในรัชชกาลที่ ๕

---

๑ ปีมะโรง สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๑๑ พระยาสีหราชเดโชไชย (พิน)

๒ ปีมะเส็ง เอกศก พุทธศักราช ๒๔๑๒ พระยาสีหราชฤทธิไกร (บัว)

๓ ปีมะเมีย โทศก พุทธศักราช ๒๔๑๓ พระยาราชสุภาวดี (เพ็ง เพ็ญกุล) ภายหลังเป็นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง

๔ ปีมะแม ตรีศก พุทธศักราช ๒๔๑๔ พระยามหาอำมาตยาธิบดี (มั่ง สนธิรัตน์) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์

๕ ปีวอก จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๑๕ พระยามหาอำมาตยาธิบดี (ชื่น กัลยาณมิตร)

๖ ปีระกา เบ็ญจศก พุทธศักราช ๒๔๑๖ พระยาธรรมสารนิติ (พลับ อมาตยกุล)

๗ ปีจอ ฉศก พุทธศักราช ๒๔๑๗ พระยาราชวรานุกูล (บุญรอด กัลยาณมิตร) ภายหลังเป็นเจ้าพระยารัตนบดินทร์

๘ ปีกุน สัปตศก พุทธศักราช ๒๔๑๘ พระยากลาปนกิจโกศล (โหมด อมาตยกุล)

๙ ปีชวด อัฐศก พุทธศักราช ๒๔๑๙ พระยาศรีสิงหเทพ (หรุ่น ศรีเพ็ญ) ภายหลังเป็น พระยามหาอำมาตยาธิบดี

๑๐ ปีฉลู นพศก พุทธศักราช ๒๔๒๐ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (พุก โชติกพุกกณะ)

๑๑ ปีขาล สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๒๑ พระยาจ่าแสนยบดี (เดช)

๑๒ ปีเถาะ เอกศก พุทธศักราช ๒๔๒๒ พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร (เผือก เศวตนันทน์) ภายหลังเป็นพระยามหานิเวศนานุรักษ์

๑๓ ปีมะโรง โทศก พุทธศักราช ๒๔๒๓ พระยานานาพิธภาษี (โต บุนนาค)

๑๔ ปีมะเส็ง ตรีศก พุทธศักราช ๒๔๒๔ พระยารัตนโกษา (จีน จารุจินดา) ภายหลังเป็น พระยาเพ็ชรพิไชย

๑๕ ปีมะเมีย จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๒๕ พระยาราชวรานุกูล (เวก บุณยรัตพันธุ์) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช

๑๖ ปีมะแม เบ็ญจศก พุทธศักราช ๒๔๒๖ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เกิด โชติกะเสถียร)

๑๗ ปีวอก ฉศก พุทธศักราช ๒๔๒๗ พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชื่น บุนนาค)

๑๘ ปีระกา สัปตศก พุทธศักราช ๒๔๒๘ พระยาอนุชิตชาญไชย (พึ่ง สุวรรณทัต)

๑๙ ปีจอ อัฐศก พุทธศักราช ๒๔๒๙ พระยามณเฑียรบาล (คง สโรบล)

๒๐ ปีกุน นพศก พุทธศักราช ๒๔๓๐ พระยาธรรมสารนิติ (ตาด อมาตยกุล)

๒๑ ปีชวด สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๓๑ พระยาเกษตรรักษา (นิล กมลนาวิน)

๒๒ ปีฉลู เอกศก พุทธศักราช ๒๔๓๒ พระยาอิศรานุภาพ (เอี่ยม บุนนาค)

๒๓ ปีขาล โทศก พุทธศักราช ๒๔๓๓ พระยามหามนตรี (เวก ยมาภัย) ภายหลังเป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์

๒๔ ปีเถาะ ตรีศก พุทธศักราช ๒๔๓๔ พระยาสีหราชเดโชไชย (โต บุนนาค) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์

๒๕ ปีมะโรง จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๓๕ พระยาพิไชยบุรินทรา (ฉ่ำ บุนนาค) ภายหลังเป็นพระยากลาโหมราชเสนา

๒๖ ปีมะเส็ง เบญจศก พุทธศักราช ๒๔๓๖ พระยาไกรโกษา (เทศ ภูมิรัตน)

๒๗ ปีมะเมีย ฉศก พุทธศักราช ๒๔๓๗ พระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์

๒๘ ปีมะแม สัปตศก พุทธศักราช ๒๔๓๘ พระยาวุฒิการบดี (ม.ร.ว. คลี่ สุทัศน์) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร

๒๙ ปีวอก อัฐศก พุทธศักราช ๒๔๓๙ พระยาราชวรานุกูล (อ่วม)

๓๐ ปีระกา นพศก พุทธศักราช ๒๔๔๐ พระยาศรีพิพัฒน์ (หงส์ สุจริตกุล) ภายหลังเป็น เจ้าพระยาศิริวัฒนมนตรี

๓๑ ปีจอ สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๔๑ พระยาเพ็ชร์พิไชย (สิงโต)

๓๒ ปีกุน เอกศก พุทธศักราช ๒๔๔๒ พระยาอนุชิตชาญไชย (ทองคำ สีหอุไร) ภายหลังเป็น พระยาสีหราชฤทธิไกร

๓๓ ปีชวด โทศก พุทธศักราช ๒๔๔๓ พระยาศรีสหเทพ (เส็ง วิริยศิริ) ภายหลังเป็น พระยามหาอำมาตยาธิบดี

๓๔ ปีฉลู ตรีศก พุทธศักราช ๒๔๔๔ พระยาทิพโกษา (หมาโต โชติกะเสถียร)

๓๕ ปีขาล จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๔๕ พระยาอภัยรณฤทธิ์ (บุตร บุณยรัตพันธุ์)

๓๖ ปีเถาะ เบ็ญจศก พุทธศักราช ๒๔๔๖ พระยาเทพอรชุน (เจ๊ก จารุจินดา)

๓๗ ปีมะโรง ฉศก พุทธศักราช ๒๔๔๗ พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงหเสนี)

๓๘ ปีมะเส็ง สัปตศก พุทธศักราช ๒๔๔๘ พระยาประสิทธิ์ศัลการ (สอาด สิงหเสนี) ภายหลังเป็น พระยาสิงหเสนี

๓๙ ปีมะเมีย นพศก พุทธศักราช ๒๔๔๙ พระยาบำเรอภักดิ์ (เจิม อมาตยกุล) ภายหลังเป็น พระยาเพ็ชร์พิไชย

๔๐ ปีมะแม นพศก พุทธศักราช ๒๔๕๐ พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง (ม.ร.ว. ถบ สุทัศน์) ภายหลังเป็นเจ้าพระยายมราช

๔๑ ปีวอก สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๕๑ พระยาสีหราชเดโชไชย (ม.ร.ว. อรุณ ฉัตรกุล) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต

๔๒ ปีระกา เอกศก พุทธศักราช ๒๔๕๒ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปี่ย มาลากุล) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

ในรัชกาลที่ ๖

๑ ปีจอ โทศก พุทธศักราช ๒๔๕๓ พระยาไพบูลย์สมบัติ (เดช บุนนาค)

๒ ปีกุน ตรีศก พุทธศักราช ๒๔๕๔ พระยามหานิเวศนานุรักษ์ (กระจ่าง บุรณศิริ)

๓ ปีชวด จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๕๕ พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร (ม.ร.ว. ปุ้ม มาลากุล) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี

๔ ปีฉลู เบญจศก พุทธศักราช ๒๔๕๖ พระยาเวียงในนฤบาล (เจ็ก เกตุทัต)

๕ ปีขาล ฉศก พุทธศักราช ๒๔๕๗ พระยาศรีวรวงศ์ (ม.ร.ว. จิตร สุทัศน์)

๖ ปีเถาะ สัปตศก พุทธศักราช ๒๔๕๘ พระยาราชนกูล (อวบ เปาโรหิตย์)

๗ ปีมะโรง อัฐศก พุทธศักราช ๒๔๕๙ พระยาอภัยรณฤทธิ์ (เชย ยมาภัย) ภายหลังเป็น พระยายมาภัยพงศ์ พิพัฒน์

๘ ปีมะเส็ง นพศก พุทธศักราช ๒๔๖๐ พระยาสีหราชเดโชไชย (แย้ม ณนคร) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต

๙ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๖๑ พระยาวรพงศ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว. เย็น อิศรเสนา) ภายหลังเป็นเจ้าพระยา

๑๐ ปีมะแม เอกศก พุทธศักราช ๒๔๖๒ พระยาธรรมจรรยานุกูลมนตรี (ทองดี โชติกะเสถียร)

๑๑ ปีวอก โทศก พุทธศักราช ๒๔๖๓ พระยาญาณประกาศ (เลื่อน ศุภศิริวัฒน์)

๑๒ ปีระกา ตรีศก พุทธศักราช ๒๔๖๔ พระยาศรีธรรมาธิราช (เจิม บุณยรัตพันธุ์)

๑๓ ปีจอ จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๖๕ พระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร (ม.ร.ว. สิทธิ สุทัศน์)

๑๔ ปีกุน เบ็ญจศก พุทธศักราช ๒๔๖๖ พระยานรเนติบัญชากิจ (ถัด เศรษฐบุตร)

๑๕ ปีชวด ฉศก พุทธศักราช ๒๔๖๗ พระยาสุวรรณศิริ (ทองดี สุวรรณศิริ)

ในรัชชกาลปัจจุบันนี้

๑ ปีฉลู สัปตศก พุทธศักราช ๒๔๖๙ พระยาบำเรอบริรักษ์ (สาย ณมหาไชย)

๒ ปีขาล อัฐศก พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์)

๓ ปีเถาะ นพศก พุทธศักราช ๒๔๗๐ พระยาอิศรพัลลภ (สนิท จารุจินดา) ต่อมาเป็นพระยาบำเรอภักดิ์

๔ ปีมะโรง สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๗๑ พระยากลาโหมราชเสนา (เด็ก ปาณิกบุตร)

๕ ปีมะเส็ง เอกศก พุทธศักราช ๒๔๗๒ พระยามโหสถศรีพิพัฒน์ (เชิญ ปริชญานนท์)

๖ ปีมะเมีย โทศก พุทธศักราช ๒๔๗๓ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (ผ่อง โชติกะพุกกณะ)

๗ ปีมะแม ตรีศก พุทธศักราช ๒๔๗๔ พระยาประดิพัทธภูบาล (คอยู่เหล ณระนอง)

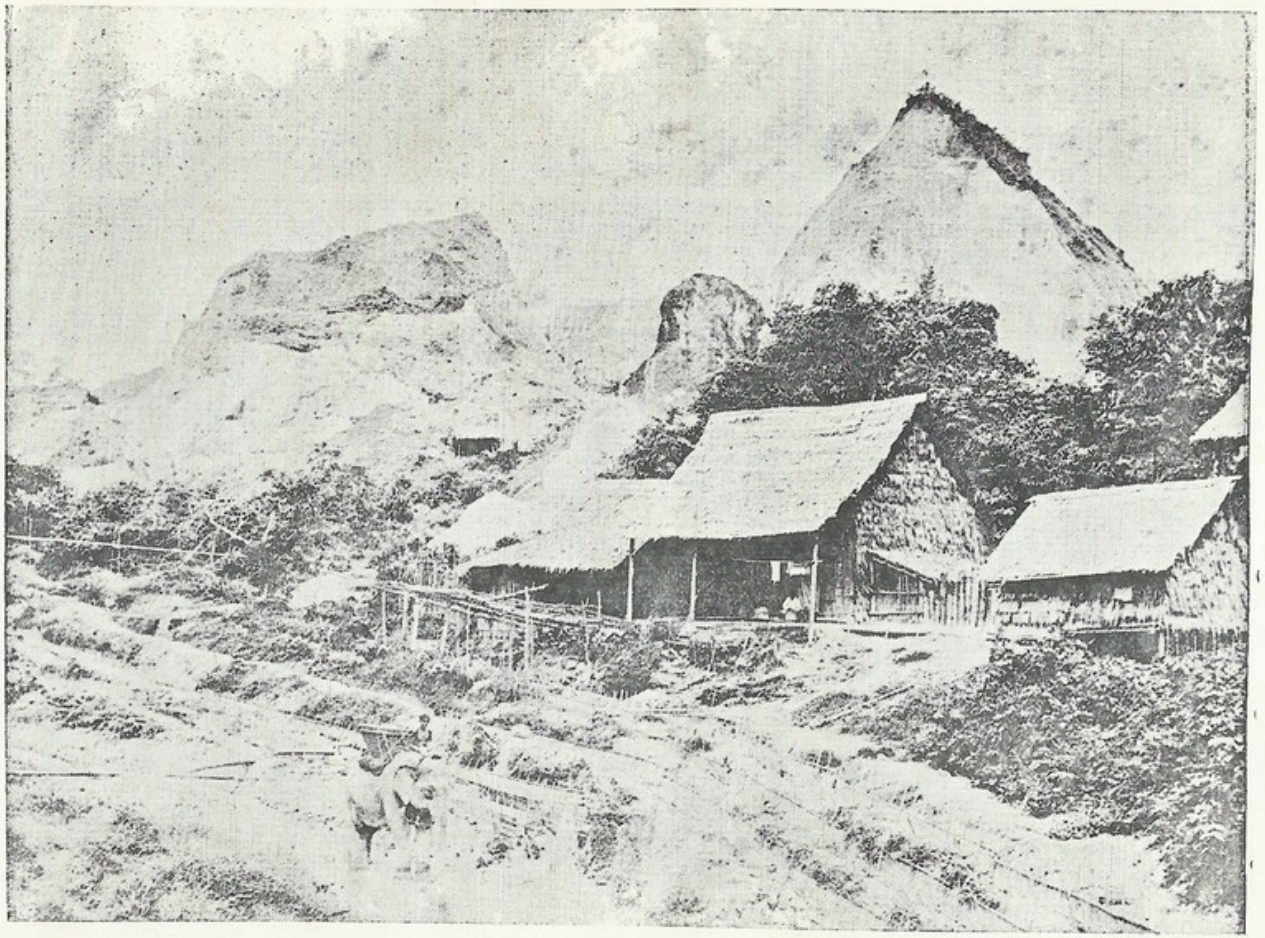
ตำนานเมืองระนอง

ตอนที่ ๑ ตำนานในโบราณสมัย

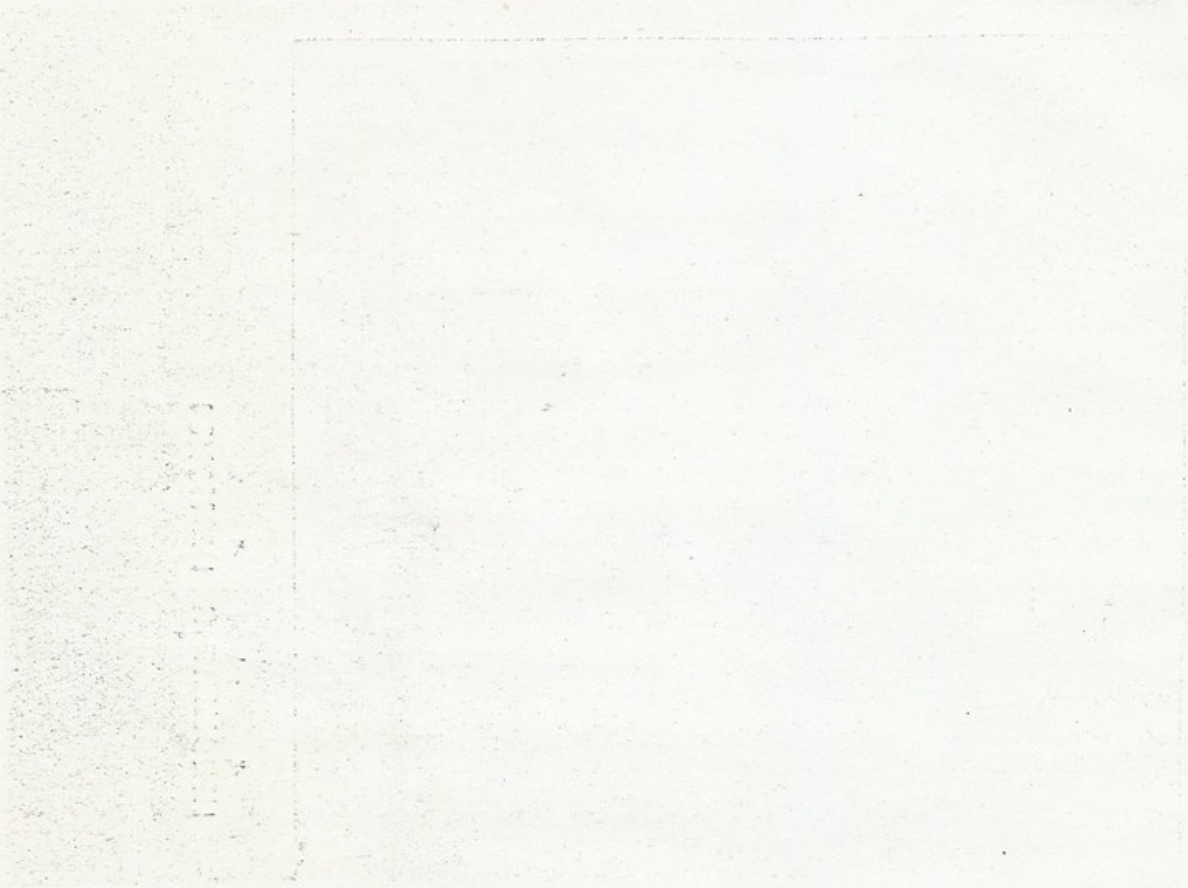
เมืองระนอง เดิมเป็นแต่เมืองขึ้น ของเมืองชุมพร มาแต่สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี เจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวง เรียกชื่อตามนามเมืองว่า "หลวงระนอง" แต่รับตราตั้งจากกรุงเทพ ฯ เช่นเดียวกับเจ้าเมืองขึ้นทั้งปวง ประเพณีกำหนดอาณาเขตต์ในการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ เอาราชธานีตั้งเป็นหลัก มีเมือง (จัตวา) รายรอบ การต่าง ๆ ในเมืองเหล่านั้นขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาของเจ้ากระทรวงในราชธานี เป็นท้องมณฑลราชธานี ภายนอกมณฑลราชธานีออกไปเอา "หัวเมือง" เป็นหลัก (กำหนดว่าเป็นหัวเมืองเอก หัวเมืองโท หรือหัวเมืองตรี ตามขนาด) หัวเมืองหนึ่งก็มีเมืองขึ้นรายรอบ และบังคับบัญชาท้องเดียวกับมณฑลราชธานี เป็นมณฑล ๆ ไป ดังนี้หัวเมืองใดอาณาเขตต์กว้างขวางก็มีเมืองขึ้นมาก หัวเมืองที่อาณาเขตต์แคบก็มีเมืองขึ้นน้อย และเมืองขึ้นนั้นกำหนดด้วยท้องที่สุดแต่ให้พนักงานปกครองต่างเมืองไปมาถึงกันได้ในวันหนึ่งหรือสองวัน (ในสมัยเมื่อทางคมนาคมยังกันดาร) เพื่อจะได้บอกข่าวและช่วยเหลือกันเมื่อเกิดเหตุการณ์ ส่วนจำนวนผู้คนพลเมืองในท้องที่จะมีมากหรือน้อยไม่ถือเป็นข้อสำคัญในการตั้งเมืองขึ้น เพราะผู้คนมักย้ายไปถ่ายมาได้ง่าย

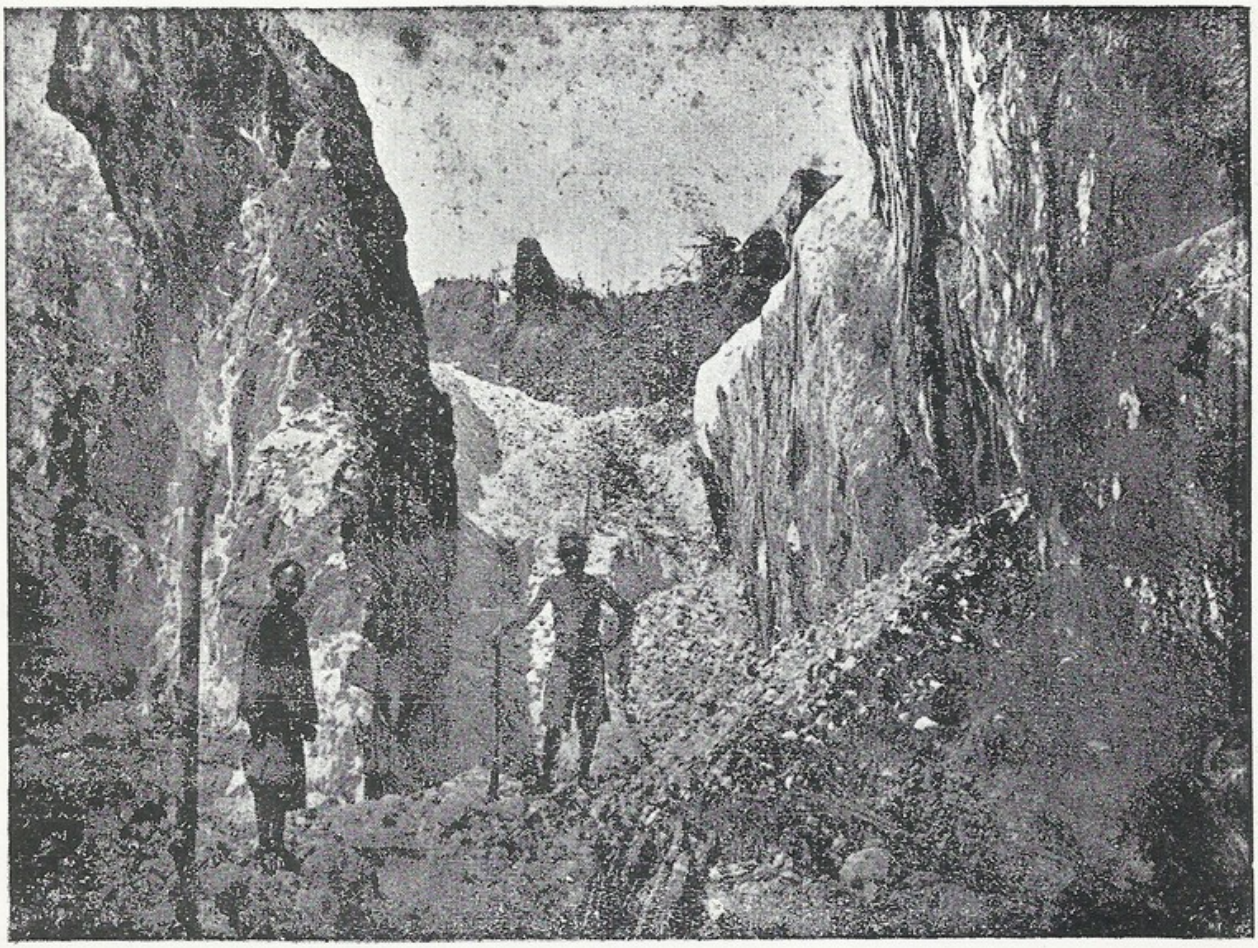
ในบรรดาหัวเมืองทางแหลมมะลายูที่ตั้งมาแต่โบราณ เมืองชุมพร ประหลาดผิดกับเพื่อนอยู่อย่างหนึ่ง ที่ไม่มีตัวเมือง เหมือนเมืองไชยา เมือง นครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมือง ปัตตานี และเมืองถลางเมืองตะกั่วทุ่ง ทางฝ่ายตะวันตก ล้วนมีโบราณวัตถุปรากฏอยู่รู้ได้ว่าเป็นเมืองมาแต่โบราณ แต่ส่วนเมืองชุมพร ข้าพเจ้าผู้แต่งหนังสือนี้ได้ให้ค้นหานักแล้ว ยังมิได้พบโบราณวัตถุเป็นสำคัญ บางทีจะเป็นด้วยเหตุ ๒อย่างคือมีที่ทำนาไม่พอคนมากอย่าง๑ อีกอย่าง๑อยู่ตรงคอแหลมมะลายู มักเป็นสมรภูมิรบพุ่งกันตรงนั้น จึงไม่สร้างบ้านเมือง แต่ก็ต้องตั้งรักษาเป็นเมืองด่าน เมืองชุมพรจึงได้มีศักดิ์เป็นหัวเมืองชั้นตรีมีอาณาเขตต์ตกถึงทะเลทั้ง ๒ ฝ่าย มาแต่โบราณ เมืองขึ้นของเมืองชุมพร ทางฝ่ายตะวันออกมี ๔ เมือง ลำดับแต่เหนือลงไปใต้ คือ เมืองปะทิว ๑ เมือง ท่าแซะ ๑ อยู่ข้างเหนือตัวเมืองชุมพร เมืองตะโก ๑ เมืองหลังสวน ๑ อยู่ข้างใต้ ทางฝ่ายตะวันตกมี ๓ คือ เมืองตระ ๑ เมืองมลิวัน (เดี๋ยวนี้อยู่ในแดนอังกฤษ) ๑ เมืองระนอง ๑

เมืองระนองอาณาเขตต์ทางเหนือต่อเมืองตระ ทางตะวันออกต่อเมืองหลังสวน ทางใต้ต่อเมืองตะกั่วป่า ทางตะวันตกเป็นทะเลแลต่อเขตต์เมืองมลิวัน ในพื้นเมืองระนองเป็นภูเขาโดยมาก มีใคร่มีที่ราบราษฎรทำไร่นายากจึงมีใคร่มีผู้คนพลเมือง แต่ว่าเป็นท้องที่มีแร่ดีบุกทั้งบนภูเขาและตามที่ราบ ชาวเมืองจึงหาเลี้ยงชีพด้วยขุดแร่ดีบุกขายมาแต่โบราณ ฝ่ายรัฐบาลจะผ่อนผันให้ราษฎรเป็นผาสุก จึงกำหนดให้ส่งส่วยดีบุกแทนรับราชการอย่างอื่นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนในสมัย

เหมืองแร่ดีบุก เมืองระนอง

เหมืองแร่ดีบุก เมืองระนอง

กรุงรัตนโกสินทร์ (เห็นจะเป็นเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ หรือก่อนนั้นไม่ทราบแน่) ให้มีเจ้าภาษีรับผูกขาดอากรดีบุก คือจัดบำรุงการขุดแร่และมีอำนาจที่จะซื้อและจะเก็บส่วยดีบุกในแขวงเมืองตระตลอดลงมาจนเมืองระนอง โดยยอมสัญญาส่งดีบุกแก่รัฐบาลปีละ ๔๐ ภารา (คิดอัตราในเวลานั้นภารา๑ หนัก ๓๕๐ ชั่ง เป็นดีบุก ๑๔,๐๐๐ ชั่ง) เป็นอย่างนี้มาจนปลายรัชชกาลที่ ๓ ครั้นเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๘๗ จีนคอซู้เจี่ยง (ซึ่งภายหลังได้เป็นที่พระยาดำรงสุจริต มหิศรภักดี ผู้เป็นต้นสกุลณระนอง) เข้ามายื่นเรื่องราวต่อกระทรวงกระลาโหมขอประมูลอากรดีบุกแขวงเมืองตระและระนองขึ้นเป็นปีละ ๔๓ ภารา หรือคิดเป็นเงินราคาภาราละ ๔๘ เหรียญ รวมเป็นเงินอากรปีละ ๒,๐๖๔ เหรียญ ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดฯให้ตั้งจีนคอซู้เจี่ยงเป็นที่หลวงรัตนเศรษฐีตำแหน่งขุนนางนายอากรแต่นั้นมา มีลำเนาท้องตราพระคชสีห์ตั้งหลวงรัตนเศรษฐี ความพิสดารดังนี้

ตราตั้งจีน (คอซู้เจี่ยง) เป็นหลวงรัตนเศรษฐี

หนังสือ เจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุ สมุหพระกระลาโหม มาถึงพระยาเพ็ชร์กำแหงสงคราม พระยาชุมพรและกรมการเมืองชุมพร เมืองตระ เมืองระนอง

ด้วยจีนเจี่ยงเข้าไปณกรุงเทพพระมหานคร ทำเรื่องราวให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า อากรดีบุกเมืองตระ หลวงจำเริญวานิชทำอยู่ที่ระนอง ท่งคา บางริ้น สระส้มแป้น ๔ ตำบล เป็นอากรปีละ ๔๐ ภารา จีนเจี่ยงเห็นว่าที่เกิดแม่แร่ดีบุกยังมีอยู่มาก จะขอชักชวนไทยจีนแขก

มาทำเหมืองใหญ่ เหมืองแล่น ขุดร่อน แม่แร้ ขันที่ ปลายคลอง ปากจั่น ตำบลหนึ่ง ระนองตำบลหนึ่ง ทุ่งคาตำบลหนึ่ง พอนรั้งตำบลหนึ่ง บางรันตำบลหนึ่ง สระส้มแป้นตำบลหนึ่ง กะเปอร์ ฟากแม่น้ำแขวง ระนองตำบลหนึ่ง ราดกรูดตำบลหนึ่ง ตำบลบางพระหนึ่ง แขวง เมือง ตะโก ที่หาดทรายขาว ปลาย คลองตะโก ตำบล หนึ่ง เข้า กัน ๑๐ ตำบล โรงกลวง เดิมตั้งอยู่ที่เมือง ระนอง แล้ว จะขอ ตั้งโรงกลวง ขึ้นใหม่ อีก ที่บางพระ ตำบลหนึ่ง ปลายคลอง ปากจั่นโรงหนึ่ง ราดกรูดโรงหนึ่ง กะเปอร์ โรงหนึ่ง หาดทรายขาวโรงหนึ่ง แต่ปีมะเส็งสัปตศกปีแรกทำ จะขอประมูลอากรขึ้น ทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวายแต่ ๓ ภาราก่อน เข้ากัน เป็นอากรเดิมอากรประมูลปีละ ๕๓ ภารา ถ้าทำหมดอากรครบปีมีภาษี กำไรจะบอกทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายขึ้นอีกทุกปี ๆ จึงนำเอาเรื่องราว จันเจียงขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า อากรดีบุกเมืองตระ เมืองระนองนั้น หลวงจำเริญวานิช รับทำมาก็หลาย ปีแล้วไม่เป็นภาคภูมิ ขึ้นได้ อากรจำนวน ปีเถาะเบญจศกสิ้น มะโรง ก็ยังค้าง จะให้หลวง จำเริญวานิช ทำอากรดีบุกเมืองตระ เมืองระนองสืบต่อไป อากรก็จะค้าง ทบเท่ามากขึ้น ซึ่งจันเจียง จะรับทำอากรดีบุกเมืองตระ เมืองระนอง เดิม ๕๐ ภารา ประมูล ๓ ภารา เข้ากัน ๕๓ ภารานั้น ก็ให้จันเจียง รับทำอากรต่อไปเถิด โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จันเจียงเป็นที่หลวง รัตนเศรษฐีนายอากร พระราชทานเสื้อเข้มขาบก้านแย่งตัวหนึ่ง เสื้อ มังกรน้ำเงิน ตัวหนึ่ง แพรขาวห่มเพลาะ หนึ่ง แพรขาวห่มผืน หนึ่ง ผ้า

ปูมผืนหนึ่ง ผ้าเชิงปูมผืนหนึ่ง ให้หลวงรัตนเศรษฐีทำอากร ตำบล หาดทราย ขาว แขวงเมืองตะโก ระนอง ทุ่งคา พอนรั้ง บางริ้น สระส้มแป้น บางพระ ราดกรูด กะเปอร์ ปลายคลองปากจั่น แขวงเมืองตระ เมืองระนอง ที่ไม่เกี่ยวข้องกับอังกฤษ เป็นอากรปีละ ๔๓ ภาราตั้งแต่วันเดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะเส็งสัปตศกสิบไป กำหนดให้ส่งอากรดีบุกต่อเจ้าพนักงาน ณกรุงเทพ พระมหานคร ปีละ ๒ งวด ๆ เดือน ๑๐ ส่ง งวดหนึ่ง เดือน ๔ ส่ง งวดหนึ่ง ให้หลวงรัตนเศรษฐีส่งอากรดีบุกงวดเดือน ๑๐ หนัก ๒๑ ภารา หาบ ๕๐ ชั่ง งวดเดือน ๔ หนัก ๒๑ภารา หาบ ๕๐ ชั่ง ให้ส่งเสมอปีละ ๒ งวด จงทุกงวดทุกปี อย่าให้ดีบุกอากรของหลวงขาดค้างล่วงงวดล่วงปีไปแต่จำนวนหนึ่งได้ ถ้าจะส่งเงินเข้าไปแทนดีบุก ก็ให้คิดเงินส่ง ภารา ละ ๔๘ เหรียญ ถ้าจะส่งดีบุกก็ให้ส่ง ๓๕๐ ชั่ง ต่อภารา ให้หลวงรัตนเศรษฐี ตั้งโรงกลวงสูบฉดุงแร่ดีบุกในแขวงเมืองตระ เมืองระนอง เมืองตะโก อย่าให้ล่วงแขวงล่วงอำเภอเมืองอื่น เกิดอริวิวาทกัน ด้วยที่เขตต์แดนเป็นอันขาดที่เดียว ถ้าทำอากรครบปีมีภาษีกำไรก็ให้บอกทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายขึ้นอีก จะได้เป็นความชอบกับหลวงรัตนเศรษฐีสืบต่อไป และให้หลวงรัตนเศรษฐีทำอากรดีบุกโดยสัตย์โดยธรรม ถ้าราษฎรขุดร่อนแม่แร่ดีบุกจะเอามาตวงขึ้นโรงกลวงสูบฉดุงมากน้อยเท่าใด ให้หลวงรัตนเศรษฐีคิดค่าแร่ให้กับราษฎรให้ครบ อย่าให้ทำฎีกาให้แก่ราษฎรใช้สอยแทนเงินแทนดีบุก และขันเพื่องดูกตุ้มคันวิสัยสำหรับตวงแม่แร่ชั่งดีบุกนั้น มีอยู่สำหรับโรงกลวงแล้ว ให้หลวงรัตนเศรษฐีเอาขันเพื่อง

ลูกตุ้มคันวิสัย ของหลวง ซึ่งให้ออกมา สำหรับโรงกลวงนั้น มาใช้สอย สำหรับตวงแม่แร่ ดีบุก ของราษฎร อย่าให้ขันเฟืองลูกตุ้มใหญ่แปลก ปลอม มาตวง แร่ดีบุก ของราษฎรให้เหลือเกิน ถ้าและราษฎรได้แม่แร่ ดีบุกมาตวง ขึ้นโรงกลวง มากน้อยเท่าใดก็ คิดเงินให้ค่า แม่แร่ ของ ราษฎร ให้ครบ อย่าให้ทำฎีกาให้ราษฎรเจ้าของแร่ให้ได้ความยากแค้นเคืองร้อน ถ้าสูบฉลุงได้น้ำ แม่แร่ ดีบุก จะทำเป็นดีบุกย่อยใช้สอยซื้อขายกันกลางบ้าน กลางเมือง ก็อย่าให้เรียกเอาเศษดีบุกเลย ถ้าผู้ใดจะเอาดีบุกปีกดีบุก ย่อยไปซื้อขาย จำหน่ายนอกประเทศ ก็ให้เจ้าเมือง กรมการ นายอากร กำกับกันตีราคาดีบุกปีกดีบุกย่อยเรียกเศษดีบุกภาราละ ๒ เหรียญ อย่าให้ ผู้ใดเอาดีบุกปีกดีบุกย่อย ซึ่งยังไม่ได้ตีตรา เรียกเศษ ฉกลอบ ออกไป ซื้อขายนอกบ้านนอกเมืองได้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้าเรียกเงินเศษ ดีบุก จำนวนปีใดได้ มากน้อยเท่าใด ก็ให้เจ้าเมืองกรมการทำหางว่าวจำนวน เงินเศษดีบุกปีนั้น เท่านั้น บอกส่งเงิน และ หางว่าว เข้าไป ยัง กรุงเทพ พระมหานครจงทุกปี ได้ทำตราเหล็กสำหรับตอกพิมพ์ดีบุกปีก ดีบุกย่อย มอบให้ออกมา กับ หลวงรัตนเศรษฐี ด้วยแล้ว อนึ่งเป็นอย่างธรรมเนียม นายอากรคนใหม่ คนเก่ารับ อากร ต่อกัน นายอากรคนใหม่ต้องรับรอง และโรงกลวง โรงกงสี เรือใหญ่ เรือน้อย เครื่องมือใช้สอยแม่แร่ มูลตะกาง และถ่าน ต่อนายอากร คนเก่า คิดราคาให้ นายอากร คนเก่า ตาม อย่าง ธรรมเนียม เมืองพังงา เมือง ตะกั่วป่า ทำมาแต่ก่อน อนึ่งให้ หลวงรัตนเศรษฐีกำชับห้ามปรามบ่าวและทาสสมัครพรรคพวกซึ่งทำอากร ด้วยกันนั้น อย่าให้คบหากันเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ลักช้างม้าโคกระบือ

เครื่องอัญมณี ของ สมณชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎร ถูกค้า วานิช ทางบกทางเรือให้ได้ ความยากแค้น เดือดร้อน และซื้อขาย สิ่งของต้อง ห้าม กระทำ ให้ผิด ด้วย พระราช กำหนด กฎหมาย ห้าม ปราม เก่าใหม่ แต่ สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งเทศกาล พระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้หลวงรัตน เศรษฐีไปพร้อมด้วยเจ้าเมืองกรมการเมืองระนองณพระอาราม บ่ายหน้า ต่อกรุงเทพพระมหานคร กราบถวายบังคมรับพระราชทาน น้ำพิพัฒสัตยา ปีละ ๒ ครั้ง เสมอ จงทุกปีอย่าให้ขาด ครั้นฤดูท้องตราใช้ก็ให้ พระยา ชุมพรกรมการเมืองชุมพร กรมการเมืองตระ กรมการเมืองระนอง จำลองถอกท้องตรานี้ไว้ แล้วส่งต้นตราตั้งนี้ให้ หลวงรัตนเศรษฐี ทำอากร เมืองตระ เมืองระนอง เมืองตะโกลับไป

หนังสือมาณวันอังคารเดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๐๒ ปีมะโรง นักษัตรฉศก (พ.ศ. ๒๓๘๗)

ตรารูปคน ถือดาพ ประจำครั่ง ตรา พระคชสีห์น้อย ประจำ ผนึก

จีนคอซู้เจี่ยงผู้ได้เป็นที่หลวงรัตนเศรษฐีนี้เป็นจีนฮกเกี้ยน เกิดที่ เมืองเจี่ยงจิวหูใน ประเทศจีน เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๕๐ ครั้นอายุ ได้ ๒๕ ปี ออกจาก เมืองจีนมายังเกาะหมาก ประกอบกรรมกรเป็น อาชีพพอสระสมได้ทุนบ้างแล้ว เข้ามาอยู่ตั้งค้าขายในพระราชอาณาเขตต์ ที่เมืองตะกั่วป่า ได้อาศัย ความอุปการะ ของ ท้าวเทพสุนทร ซึ่งเป็น สตรีมีทุนทำการค้าขาย อยู่ในจังหวัดนั้น ครั้นทำมาหากิน มีทุนมากขึ้น เห็นว่าที่เมืองพังงา เป็นทำเลการค้าขายดีกว่าที่เมืองตะกั่วป่า จึงไปตั้ง บ้านเรือน อยู่เป็นหลักแหล่งที่ตลาดเมืองพังงา จนทำมาหากินได้ทุน

ทรัพย์บริบูรณ์ขึ้น จึงคิดต่อเรือกำปั่นใบดำหนึ่งแล้วลงเรือนั้นไปเที่ยวค้าขาย รับซื้อสินค้าที่เกาะหมากเที่ยวขายตามหัวเมือง ชายทะเลตะวันตกไปจนถึงเมืองระนองเมืองตระ และรับซื้อสินค้าตามหัวเมืองเหล่านั้นมีดีบุกเป็นต้น ไปขายยังเกาะหมาก อาศัยการที่เที่ยวค้าขายเช่นนั้นจึงได้รู้เบาะแสที่ทำมาหาผลประโยชน์ทางหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกมาเห็นว่าเมืองระนองเป็นทำเลที่มีดีบุก แต่ผู้ทำการขุดหาค้าขายยังมีน้อย อาจจะตั้งทำมาหาเลี้ยงชีพได้ด้วยค้าดีบุกที่เมืองระนอง ให้เป็นการใหญ่โตขึ้นโดยมิต้องแย่งชิงกับผู้ใด จึงได้เข้ามาขอผูกอากรดีบุกเมืองระนอง ภายหลังยกครอบครัวย้ายมาตั้งภูมิลำเนาอยู่เมืองระนอง บ้านเดิมที่ตลาดเมืองพังงาก็ยังให้รักษาไว้ เห็นจะเป็นด้วยไม่ประมาท หมายว่าถ้าทำการอาชีพที่เมืองระนองไม่สำเร็จ ก็จะกลับไปอยู่ที่เมืองพังงา บ้านที่เมืองพังงานั้นยังรักษาไว้เป็นที่ระลึกต่อมา จนถึงชั้นบุตรหลาน.

ตอนที่ ๒

ยกเมืองระนองเป็นหัวเมืองจัตวา

ถึงรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๓๙๗ เป็นปีที่ ๔ ในรัชกาลนั้น ตำแหน่งเจ้าเมืองระนองว่าง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนบรรดาศักดิ์หลวงรัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) ขึ้นเป็นพระรัตนเศรษฐีเจ้าเมืองระนอง แต่ยังคงเป็นเมืองขึ้นของเมืองชุมพรต่อมา มีตำนาตราพระคชสีห์นำเมือง ดังนี้

ตรานำเมืองตั้งพระรัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) เป็นเจ้าเมืองระนอง

หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีสยามรัฐยุทธพิริยปรากรมพาหุ สมุหพระกระลาโหม มาถึงพระยาเพชรกำแหงสงคราม ผู้สำเร็จราชการเมืองชุมพร ด้วยมีใบบอกเข้าไปแต่ก่อนว่า หลวงระนองป่วยถึงแก่กรรม ที่เจ้าเมืองว่างเปล่าอยู่ จึงนำหนังสือบอกพระยาชุมพรขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่าเมืองระนองเป็นเมืองอากรดีบุกอยู่ฝ่ายทะเลตะวันตก ต่อแดนใกล้กับอังกฤษสำคัญอยู่ เจ้าเมืองยังหามีตัวไม่ จะไว้ใจแก่ราชการไม่ได้ ทรงพระราชดำริเห็นว่าหลวงรัตนเศรษฐีทำอากรดีบุกมาช้านาน

หลายปี เงินภาษีอากรของหลวงมิได้ขาดค้างเกี่ยวข้อง แต่ก็เป็นคนผู้ใหญ่อารีรอบคอบ กรมการเมืองระนองก็รักใคร่นับถือพอจะเป็นที่เจ้าเมืองระงับกิจทุกข์ของไพร่บ้านพลเมืองสืบต่อไปได้ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานสัญญาบัตร ตั้งให้หลวงรัตนเศรษฐี เดือนขึ้นเป็นที่พระรัตนเศรษฐี ผู้สำเร็จราชการ (๑) เมืองระนองถือศักดินา ๘๐๐ ไร่ โปรดพระราชทานถาดหมากคนโทกาไหล่ทองสำรับหนึ่ง เสื้อเข้มขาบรัดตัวหนึ่ง เสื้อมังกรห้าเล็บอย่างจีนตัวหนึ่ง ผ้าเช็ดหน้าเชียนดายทองผืนหนึ่ง แพรขาวย่นหนังไก่เพลาะหนึ่ง ผ้าห่มนอนปักทองมีซับผืนหนึ่ง ผ้าปูมผืนหนึ่ง หมวกจุกทองคำอย่างจีนหนึ่ง ให้พระรัตนเศรษฐีผู้สำเร็จราชการเมืองระนอง ออกมาระงับกิจทุกข์ของอาณาประชาราษฎรทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ถาดหมากคนโทเงินซึ่งโปรดพระราชทานสำหรับที่หลวงระนองเศรษฐีนั้น โปรดพระราชทานให้แก่หลวงโลหภูมิผู้ช่วยราชการ และเมืองระนองขึ้นอยู่กับเมืองชุมพร ให้พระรัตนเศรษฐีผู้สำเร็จราชการเมืองระนองฟังบังคับบัญชาพระยาชุมพร ให้ปลัดยกกระบัตรกรมการเมืองระนอง ฟังบังคับบัญชาพระรัตนเศรษฐี ผู้สำเร็จราชการเมืองระนอง แต่ซึ่งชอบด้วยราชการจงทุกประการ อย่าให้ถือเปรียบขัดแก่งแย่งกัน ให้เสียราชการไป แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

---

(๑) คำว่า "ผู้สำเร็จราชการ" ใช้ในหนังสือครั้งรัชกาลที่ ๔ หมายความว่าเป็นผู้บัญชาการ มาใช้เป็นคำสูงศักดิ์ต่อในรัชกาลที่ ๕

ให้พระรัตนเศรษฐี ผู้สำเร็จราชการเมืองระนองตั้งใจทำราชการ
ฉลอง พระเดชพระคุณ โดย สุจริต ให้มีจิตต์โอบอ้อมอารี แก่สมณ
พราหมณาจารย์กรมการไพร่บ้านพลเมืองลูกค้าวานิช ให้อยู่เย็นเป็นสุข
อย่ากระทำ ข่มเหง กรมการไพร่บ้าน พลเมือง ให้ได้ ความยาก แค้น
เดือดร้อน แต่สิ่งใด สิ่งหนึ่งได้

ประการหนึ่ง กรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยว่างเปล่าอยู่ เห็นว่าผู้ใดได้
ราชการดีก็ให้ปรึกษากับพระยาชุมพร จัดแจงตั้งแต่งชื้นไว้ ให้ครบตาม
ตำแหน่ง แล้วให้พระยาชุมพรบอกเข้าไปณกรุงเทพพระมหานคร เจ้า
พนักงานจะได้ ตั้งแต่งออกมาให้ ตามอย่างตามธรรมเนียม

ประการหนึ่ง ถ้าราษฎรจะเกี่ยวข้องด้วยคดีพ้องหากล่าวโทษแก่กัน
เป็นแต่ความ เล็กน้อย ก็ให้ พระรัตนเศรษฐี และกรมการ พิจารณา
ว่ากล่าวให้สำเร็จที่เมืองระนอง ถ้าเป็นความมหันต โทษข้อใหญ่ให้ ส่งไป
ยังเมืองชุมพร ชำระว่ากล่าวตามอย่างตามธรรมเนียมสืบมาแต่ก่อน
ถ้าจะพิจารณาพิพากษา ว่ากล่าวคดีของราษฎรให้เป็นยศเป็นธรรม โดย
อุเบกขาญาณ อย่าเห็นแก่หน้าบุคคลอามิสสินจ้างสินบนเข้าด้วยฝ่าย โจทก์
ฝ่ายจำเลย กลับเท็จเป็นจริงกลับจริงเป็นเท็จ กลบเกลื่อนเนื้อความ
แพ้เป็นชะนะ ชะนะเป็นแพ้ ให้ราษฎรได้ความเดือดร้อนยากแค้น
และกระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่ แต่
สิ่งใด สิ่งหนึ่งได้

อนึ่งถ้าเป็นระดูการถึงเทศกาลทำนา ให้ตักเตือนว่ากล่าวแก่อาณา
ประชา ราษฎรให้ ขัก ขวนกัน ทำไร่นาให้เต็ม ภาคภูมิ ให้ได้ ผล เมล็ดเข้า

จงมาก จะได้เบ็นกำลังราชการทำบุญให้ทานเบ็นกุศลสืบไป แล้วให้บอกรายงานน้ำฝนเข้าไปยังเมืองชุมพรเนือง ๆ เมืองชุมพรจะได้บอกเข้าไปณกรุงเทพพระมหานคร

อนึ่งส่วยสาอากร ซึ่งขึ้นท้องพระคลัง มีอยู่ในแขวง เมืองระนองมากน้อยเท่าใด ถึงงวดถึงปีจะส่งก็ให้พระรัตนเศรษฐีว่ากล่าวแก่เจ้าพนักงานให้คุมเอาส่วยสาอากร ของหลวง เข้าไปส่ง ยังเมืองชุมพร จงทุกงวด ทุกปี เมืองชุมพรจะได้ส่งเข้าไปณกรุงเทพพระมหานคร

ประการหนึ่งให้พระรัตนเศรษฐีชำระบัญชีค่าส่วยและเดชสมพัตสรจรอาศัย เดชสำหรับเมืองจะโจทก์ไปอยู่แห่งใดตำบลใด ก็ให้ชำระเอาตัวคืนมาอยู่ตามเดิมแล้วให้รับบัญชีเดชไพร่พลเมือง สมสังกัดพันข้าพระโยมสงฆ์ ส่วยส้อง กอง ช่าง ตราภูมิ คุ้มห้าม มีอยู่ ณแขวง หัวเมือง ระนองมากน้อยเท่าใด และเดชพลเมือง เดชด่าน เดชกองนอก คงสักหมวดใดกองใดให้คัดเอาบัญชีให้รู้จำนวนเดชไว้ให้แน่นอน มีราชการขุกค่ำคืนมาประการใด จะได้กะเกณฑ์ราชการทันท่วงที

อนึ่งเดชหมวดใดกองใดซึ่งหลบหนีไปแอบแฝงอยู่ มิได้สักข้อมือใช้ราชการแผ่นดินนั้น ให้พระรัตนเศรษฐีว่ากล่าวชักชวนเกลี้ยกล่อมให้มาตั้งบ้านตั้งเรือนให้เบ็นภาคภูมิ คงทำมาหากินให้บ้านเมืองบริบูรณ์มั่งคั่งจะได้ใช้ราชการสืบไป

และทุกวันนี้ทางทะเลเกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม พระรัตนเศรษฐีจะส่งเงินอากรขึ้นมาณเมืองชุมพรนั้น หนทางตั้งแต่เมืองระนองจะมาเมืองตระ

ทางเปลี่ยว จะคุมเงินมาแต่ตามลำพังกรมการเมืองระนองจะไว้ใจไม่ได้ ให้พระยาชุมพรแต่งกรมการไปบรรจบกรมการเมืองตระจัดแจงเรือไปรับบ้องกันขึ้นมาสักลำหนึ่ง ๒ ลำ มาถึงเมืองชุมพรแล้วก็จัดแจงเรือและกรมการกำกับคุมเอาเงินอากรของหลวงส่งเข้าไปให้ถึงกรุงเทพพระมหานคร อย่าให้เป็นอันตรายตามทางได้เป็นอันขาดทีเดียว

อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้พระรัตนเศรษฐีกรมการและขุนหมื่นนายอำเภอแขวงเมืองระนอง ไปพร้อมด้วยกรมการณวัดวาอารามกระทำสัตยานุสัตย์ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท กราบถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว รับพระราชทานถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปีละ ๒ ครั้ง ตามอย่างธรรมเนียมจงทุกปีอย่าให้ขาด

ประการหนึ่งจะมีใจประดิพัทธ์รักใคร่ลูกสาวหลานสาวกรมการ และอาณาประชาราษฎรผู้ใด ก็ให้แต่งเฒ่าแก่ไปว่ากล่าวสู่ขอตามอย่างธรรมเนียม ห้ามอย่าให้กระทำข่มเหงฉุดคร่าเอาลูกสาวหลานสาวกรมการและอาณาประชาราษฎรมาเป็นภรรยา ให้ราษฎรได้ความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

อนึ่ง เมืองระนองอยู่ชายทะเลต่อแหลม จะไว้ใจแก่ราชการไม่ได้ ให้พระรัตนเศรษฐี จัดแจงเรือและคนสรรพไปด้วยเครื่องศัสตราวุธให้พร้อมสรรพ ลาดตระเวนรักษาปากน้ำตามอ่าวคุ้งแขวงเมืองระนองจง

กวดขัน อย่าให้สลัดศัตรูเล็ดลอดเข้ามากระทำร้ายแก่โรงกงสี่และบ้านเมืองได้เป็นอันขาด แล้วคอยระวังสืบสวนข่าวคราวราชการ ได้ข่าวราชการมาประการใดก็ให้เร่งรีบบอกไปยังเมืองชุมพร และหัวเมืองต่อกันโดยเร็ว เมืองชุมพรจะได้บอกส่งเข้าไปยังกรุงเทพพระมหานคร

ประการหนึ่ง พระรัตนเศรษฐี ผู้สำเร็จราชการเมืองระนอง ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถ้าราชการผันแปรประการใด ก็ให้คิดอ่านผ่อนปรนผันแปรโดยข้อราชการให้ชอบจงทุกประการ สุดแต่อย่าให้เสียราชการไปได้

อนึ่งให้พระรัตนเศรษฐีกำชับห้ามปรามบุตรภรรยาเสมียนทนายบ่าวและทาส อย่าให้คบหากันเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ฉกชิงฉ้อตระบัดเอาพัศดุทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรถูกค้าวานิช และทำลายพระพุทธรูป พระสถูปพระเจดีย์ พระวิหาร การเปรียญ วัดวาอาราม ฆ่าช้างเอางาและขนาย ฆ่าสัตว์อันมีคุณ ตัดต้นไม้อันมีผล ซื้อขายสิ่งของต้องห้าม กระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่ แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว

ครั้นฉุท้องตรานี้ไซ้ ก็ให้พระยาชุมพรกรมการจำลองดอกเอาท้องตราตั้งไว้ ประทวนสั่งต้นตรานี้ และตราจำนำเดชสำหรับที่สารบาญบัญชีเดชสมพลเมือง กฎหมายกระทงความเก่าใหม่ ซึ่งมีอยู่

สำหรับเมืองระนองมากน้อยเท่าใด ให้แก่พระรัตนเศรษฐี ผู้สำเร็จราชการเมืองระนองเข้ารับราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป

หนังสือมาณวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๕ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๐ ปีชาลฉศก

ตรารูปคนถือดาพประจำครั้ง ตราพระคชสีห์น้อยประจำผนึก

ต่อมาความปรากฏว่า รัฐบาลอังกฤษจัดการปกครองหัวเมืองซึ่งได้ไปจากพะม่ากวดขันขึ้นโดยลำดับมาถึงที่ต่อแดนพระราชอาณาเขตต์ทางทะเลตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า เมืองตระและเมืองระนองเป็นเมืองขึ้นอยู่ในเมืองชุมพรจะรักษาราชการทางชายแดนไม่สะดวก จึงโปรดฯ ให้ยกเมืองตระและเมืองระนองขึ้นเป็นหัวเมืองจัตวาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ส่วนเมืองระนองนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์พระรัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) ขึ้นเป็นพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๐๕ มีสำเนาสารตราพระคชสีห์นำเมืองดังนี้

สำเนาสารตรานำเมืองตั้งพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองระนอง

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาฯ มาถึงหลวงศรีโลหภูมิผู้ช่วยราชการ หลวงอินทคีรีปลัด หลวงพรหมภักดี กรมการผู้รักษาเมืองระนอง

ด้วยมี พระบรมราชโองการ มาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า เมืองระนองแต่ก่อนเป็นเมืองขึ้นเมืองชุมพร บ้านเมืองก็อยู่ในป่าดงรกร้างหาเป็นภูมิฐานบ้านเมืองไม่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้พระรัตนเศรษฐีให้เป็นผู้สำเร็จราชการรักษาบ้านเมือง พระรัตนเศรษฐีชักชวนเกลี้ยกล่อมไทยจีนให้มาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่เย็นเป็นสุข บ้านเมืองบริบูรณ์มั่งคั่งขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก พระรัตนเศรษฐีรับทำอากรดีบุกพระราชทรัพย์ของหลวงทวีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน พระรัตนเศรษฐีเข้ามาเฝ้าทูลละอองฯ ครั้งนั้นทรงพระราชดำริว่า พระรัตนเศรษฐีทำราชการถวายพระเดชพระคุณมาช้านานหามีระแวงในข้อราชการแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ เป็นคนมีความชอบมาก พระรัตนเศรษฐีก็เป็นผู้ใหญ่ควรจะเลื่อนบรรดาศักดิ์พระรัตนเศรษฐีขึ้นให้ควรแก่ความชอบ จะได้เป็นพระเกียรติยศแก่นานาประเทศ จึงโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนพระรัตนเศรษฐีขึ้นเป็นที่พระยารัตนเศรษฐี ผู้สำเร็จราชการเมืองระนอง ให้ถือศักดินา ๒๐๐๐ ให้พระราชทานเครื่องยศแก่พระยารัตนเศรษฐี หมวกจีโบดำจุกทองคำ ๑ ถูกประคำทองสาย ๑ ถาดหมากทองคำ ๑ โคนโททองคำ ๑ เสื้อมังกร ๑ เสื้อเข้มขาบ ๑ ผ้าส่านห่มนอนผืน ๑ ผ้าแพรสีชมภูลับแถบ ๑ ผ้าแพรจีนเจาขาวเพลาะ ๑ ผ้าปูมเขมรผืน ๑ รวม ๑๐ สิ่ง ให้ยกเมืองระนองมาขึ้นกรุงเทพ ฯ และให้พระยารัตนเศรษฐีตั้งใจทำราชการถวายพระเดชพระคุณ ประพฤติการแต่ที่ชอบที่ควรต่างพระเนตรพระกรรณโดยพระราชกำหนดกฎหมาย คิดอ่านทำนุบำรุงบ้านเมืองให้บริบูรณ์มั่งคั่งให้ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ให้สม

แก่ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยง จะได้มีความเจริญถาวรสืบต่อไป ถ้ามีราชการสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ให้พระยารัตนเศรษฐีผู้สำเร็จราชการกรมการบอกให้กรมการถือเข้ามาว่างเวรกรุงเทพ ฯ ตามกระทรวงเหมือนอย่างหัวเมืองชั้นกรุงเทพ ฯ ทั้งปวง ถ้าถึงกำหนดส่งเงินภาษีอากรดีบุกพระราชทรัพย์ของหลวงเมื่อใด ก็ให้บอกหนังสือแต่งกรมการคุมเข้าไปส่งต่อเจ้าพนักงานกรุงเทพ ฯ อย่าให้เงินอากรพระราชทรัพย์ของหลวงค้างด่วงงวดปีไปได้ อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้พระยารัตนเศรษฐีไปพร้อมด้วยพระหลวงขุนหมื่นกรมการนายอากร นายกอง นายหมวด ณพระอารามจำเพาะพระพักตรพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า บ่ายหน้าต่อกรุงเทพ ฯ กระทำสัตยานุสัตย์ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กราบถวายบังคมรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปีละ ๒ ครั้ง ตามอย่างธรรมเนียมอย่าให้ขาด และให้พระยารัตนเศรษฐีประพฤติการรักษาบ้านเมืองตามพระราชสัญญาบัตรและท้องตราตั้งออกมาครั้งนี้ครั้งก่อนจงทุกประการ

สารตรามาณวัน ๒ ฯ ๘ ค่ำ ปีจอจัตวาศก[๒]

๑๐

ในคราวที่พระราชทานสัญญาบัตรพระยารัตนเศรษฐี(คอซู้เจี่ยง)นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรนายคอซิมก๊อง (ซึ่งได้เป็นพระยารัตนเศรษฐี และพระยาดำรงสุจริตเมื่อในรัชชกาลที่ ๕) ผู้เป็นบุตร ให้เป็นที่หลวงศรีโลหภูมิ ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองระนองด้วย.

วิธีการปกครองหัวเมืองในสมัยเมื่อแรกยกเมืองระนองขึ้นเป็นหัวเมืองจัตวานั้น ยังเป็นแบบโบราณ คือเจ้าเมืองกรมการได้แต่ค่าธรรมเนียมต่างๆ เป็นผลประโยชน์แทนเงินเดือน และต้องบำรุงบ้านเมืองโดยลำพัง แต่อาจทำไร่นาค้าขายหาผลประโยชน์ได้ จะเรียกราษฎรใช้สอยในกิจการของตนก็ได้ มีข้อห้ามเพียงอย่าให้ฉ้อฉนกดขี่ให้อาณาประชาราษฎรได้ความเดือดร้อน ส่วนการเก็บภาษีอากรนั้นนอกจากเงินส่วยซึ่งมาเปลี่ยนเป็นรัชชูปการในรัชกาลที่ ๖ ไปแล้ว ให้มีเจ้าภาษีนายอากรประมูลกันรับผูกขาดไปจากในกรุงเทพ ฯ อำนาจเหนือราษฎรตามหัวเมืองจึงมีอำนาจเจ้าเมืองกรมการในการปกครองอย่าง ๑ อำนาจเจ้าภาษีนายอากรในการเรี่ยกเก็บภาษีอย่าง ๑ หัวเมืองใดเป็นหัวเมืองใหญ่เจ้าเมืองเป็นคนสำคัญ เจ้าภาษีนายอากรก็อ่อนน้อมด้วยจำต้องอาศัยความอนุเคราะห์ของเจ้าเมืองจึงจะเร่งเรียกภาษีอากรได้สะดวกในเมืองนั้น ถ้าเป็นเมืองไม่สำคัญและเจ้าเมืองเป็นแต่คนชั้นสามัญ เจ้าภาษีนายอากรก็มิสู้ยำเกรง แม้จนชวนเข้าหุ้นส่วนในการเก็บภาษีอากรในเมืองนั้นก็มี พระยาระนอง (คอซู้เจี่ยง) เป็นพ่อค้าอยู่ก่อน แล้วมาเป็นเจ้าภาษีนายอากรที่เมืองระนองอยู่เมื่อก่อนเป็นเจ้าเมือง รู้ชำนาญการในท้องที่อยู่แล้ว ครั้นได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองก็แลเห็นว่าจำต้องรวมอำนาจทั้ง ๒ อย่างนั้นไว้ด้วยกันจึงจะปกครองทำนุบำรุงบ้านเมืองได้สะดวก และเป็นประโยชน์ทั้งในราชการและในส่วนตัวเองด้วย จึงขอรับผูกขาดเก็บภาษีอากรเมืองระนองด้วย ก็ได้รับอนุญาตจากกรุงเทพ ฯ ตามประสงค์ เพราะในสมัยนั้นเมืองระนองเป็นอย่างว่า “อยู่สุดหล้าฟ้าเขียว” พวก

กรุงเทพฯที่รับทำภาษีอากรเป็นอาชีพไม่มีใครปรารถนาหรือกล้าจะรับไปเก็บภาษีอากรถึงเมืองระนอง พวกที่อยู่ในท้องถิ่นก็ไม่มีทุนและกำลังพอจะประมูลสู้พระยารัตนเศรษฐีได้ ภาษีอากรที่เก็บณเมืองระนองในสมัยนั้นมี ๕ อย่าง คือเก็บภาษีดีบุกที่ออกจากเมืองอย่าง ๑ เก็บภาษีสินค้าขาเข้าเมือง ๑๐๐ ชัก ๓ ตามราคาอย่าง ๑ อากรผึ้นอย่าง ๑ อากรสุราอย่าง ๑ อากรบ่อนเบี้ยอย่าง ๑ เรียกรวมกันทั้ง ๕ อย่างว่า "ภาษีผลประโยชน์"

ลักษณการที่ให้ผู้ว่าราชการเมืองรับผูกขาดเก็บภาษีผลประโยชน์ดังว่ามา ดูเหมือนจะจัดขึ้นที่เมืองระนองก่อน ครั้นเห็นว่าเป็นประโยชน์ดีจึงขยายต่อออกไปถึงเมืองที่ใกล้เคียง คือเมืองตะกั่วป่า เมืองพังงา และเมืองภูเก็ต ที่เป็นประโยชน์ข้อสำคัญนั้น คืออำนาจในการปกครองและอำนาจในการเก็บภาษีอากร รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การที่รวมอำนาจเช่นนั้น ถ้าเป็นแต่แลดูเผินๆ ดูเหมือนจะเป็นทางให้ราษฎรได้ความเดือดร้อน เพราะเจ้าเมืองจำต้องเก็บเงินภาษีอากรส่งพระคลังให้ได้ปีละเท่านั้นๆ ถ้าเก็บได้มากกว่านั้นขึ้นไปเท่าใดก็เป็นกำไรของเจ้าเมือง ถ้าเก็บได้น้อยไป เจ้าเมืองก็ต้องขาดทุน เจ้าเมืองมีอำนาจบังคับบัญชาราษฎรได้ก็น่าจะเร่งเร็งเอาเงินภาษีอากรให้เกินพิกัดอัตราเพื่อหากำไร แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น ด้วยมีเครื่องป้องกันอยู่ในทางเศรษฐกิจ คือหัวเมืองเหล่านั้นผู้คนพลเมืองมีน้อย แต่มีแร่ดีบุกซึ่งเป็นของมีราคาอยู่ในแผ่นดินมาก จำต้องมีคนมากสำหรับเป็นแรงงานขุดดีบุกขึ้นจำหน่ายจึงจะเกิดผลประโยชน์มาก เจ้าเมืองที่รับทำภาษี

ผลประโยชน์ไม่ใช่แต่จำเป็นต้องปกครองเอาใจมิให้ราษฎรในท้องที่ทิ้งถิ่นฐานไปอยู่อื่นเท่านั้น ยังต้องพยายามขวนขวายหาคนจากที่อื่นเข้ามาอยู่ในเมืองเพื่อเพิ่มเติมแรงงานสำหรับขุดดิบุกให้มีมากขึ้น อีกประการ ๑ ถ้ายิ่งมีผู้คนเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้นเพียงใด กำไรของเจ้าเมืองซึ่งพึงได้ในภาษีอากรทั้ง ๕ อย่าง ซึ่งรวมเรียกว่าภาษีผลประโยชน์ก็ยิ่งมากขึ้นเพียงนั้น ความอันนี้เป็นเครื่องป้องกันมิให้เจ้าเมืองกดขี่ราษฎรในเมืองของตนอยู่ในตัว

พระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) ปกครองทำนุบำรุงเมืองระนองโดยวิธีดังกล่าวมา บ้านเมืองก็มีความเจริญ ส่วนตัวก็มีทรัพย์สมบัติเพิ่มพูนขึ้น ได้ตั้งห้างโกหงวนขึ้นที่เมืองเกาะหมากสำหรับซื้อขายสินค้าของเมืองระนอง และขยายการทำเหมืองแร่ดิบุกข้ามเขาบรรทัดเข้ามาจนในแดนเมืองหลังสวน ใช้ทุนและกำลังของห้างโกหงวนบำรุงการค้าขายในเมืองหลังสวนเจริญขึ้นอีกเมือง ๑ จึงโปรด ฯ ให้ยกเมืองหลังสวนขึ้นเป็นเมืองจัตวามาขึ้นกรุงเทพ ฯ เหมือนอย่างเมืองระนอง

เมื่อพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) ยังเป็นพ่อค้าอยู่ที่เมืองพังงาในรัชชกาลที่ ๓ นั้น ได้หญิงไทยชาวเมืองเป็นภริยา มีบุตรด้วยกัน ๕ คน

คนที่ ๑ ชื่อคอซิมเจ่ง ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในรัชชกาลที่ ๔ เป็นที่หลวงศรีโลหภูมิพิทักษ์ ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองระนอง แล้วถึงแก่กรรมในตำแหน่งนั้น

คนที่ ๒ ชื่อคอซิมก๊อง ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในรัชกาลที่ ๔ เป็นที่หลวงศรีโลหภูมิพิทักษ์ ถึงรัชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระศรีโลหภูมิพิทักษ์ และเป็นพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนองแทนบิดา ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี สมุหเทศาภิบาลมณฑลชุมพร

คนที่ ๓ ชื่อคอซิมจั๋ว ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในรัชกาลที่ ๕ เป็นหลวงศรีสมบัติ ผู้ช่วยราชการเมืองระนอง แล้วถึงแก่กรรม

คนที่ ๔ ชื่อคอซิมซิม ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในรัชกาลที่ ๕ เป็นหลวงแล้วเลื่อนเป็นพระศรีโลหภูมิพิทักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองระนอง แล้วได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาอัษฎงคตทิศรักษา ผู้ว่าราชการเมืองตระบุรี (เป็นตำแหน่งกิตติมศักดิ์ ด้วยในชั้นหลังมาเมืองตระจัดลงเป็นอำเภอขึ้นเมืองระนอง)

คนที่ ๕ ชื่อคอซิมเต็ก ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในรัชกาลที่ ๕ เป็นพระแล้วเลื่อนเป็นพระยาจรูญราชโภคากร ผู้ว่าราชการเมืองหลังสวน

เมื่อพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) ไปอยู่ที่เมืองระนองแล้วมีบุตรเกิดด้วยภรรยาอื่นอีกคน ๑ เป็นที่ ๖ ชื่อคอซิมบี๋ ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นที่หลวงบริรักษ์โลหวิสัย ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองระนอง แล้วเลื่อนเป็นที่พระอัษฎงคตทิศรักษา ผู้ว่าราชการเมืองตระบุรี (เมื่อยังเป็นหัวเมืองจัตวา) ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระยารัษฎานุประดิษฐมหิศรภักดี ผู้ว่าราชการเมืองตรัง แล้วเลื่อนขึ้นเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต

ตอนที่ ๓

เรื่องตั้งข้าหลวงประจำหัวเมืองฝ่ายตะวันตก

ตั้งแต่รัฐบาลยอมให้เจ้าเมือง รับผูกขาดเก็บภาษีอากรผลประโยชน์หัวเมืองฝ่ายตะวันตกใน รัชชกาลที่ ๔ ดังกล่าวมาใน ตอนก่อน เมืองพังงา (รวมกับเมืองตะกั่วทุ่ง) ส่งเงินภาษีอากรเข้าพระคลังปีละ ๒๒,๙๖๐ บาท เมืองภูเก็ตปีละ ๑๗,๓๒๐ บาท เมืองตะกั่วป่าปีละ ๒๒,๙๖๐ บาท เมืองระนองปีละ ๔,๗๒๐ บาท ถึงตอน ปลายรัชชกาลที่ ๔ ในยุโรปต้องการซื้อดีบุกมากขึ้น ดีบุกก็ขึ้นราคา ผู้ที่ทำเหมืองดีบุกในแหลมมะลายูทั้งในแดนอังกฤษและตามหัวเมืองในแดนไทยพากันได้กำไรร่ำรวยมาก ผู้ที่ปรารถนาจะหาผลประโยชน์ในการทำเหมืองดีบุกก็มีมากขึ้น และเมื่อในรัชชกาลที่ ๔ นั้นพ่อค้าจีนอยู่ที่เมืองสิงคโปร์คนหนึ่ง แซ่ตันชื่อกิมเจ๋งประกอบการค้าขายติดต่อกับกรุงเทพ ฯ ตัวเองก็ได้เข้ามาเฝ้าแหนคุ้นเคยชอบพระราชอัธยาศัยใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งให้เป็นที่หลวงพิเทศพาณิชย์ ต่อมาทรงพระราชดำริว่ารัฐบาลสยามควรจะมีกงสุลคอยดูแลรักษาประโยชน์ของไทยอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ และหลวงพิเทศพาณิชย์ตันกิมเจ๋งเป็นผู้ซึ่งอังกฤษนับถือ จึงโปรด ฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็น พระพิเทศพาณิชย์ ตำแหน่งกงสุลสยามณเมืองสิงคโปร์ พระพิเทศพาณิชย์เป็นพ่อค้าโดยอาชีพ ครั้นเห็นว่าการทำเหมืองดีบุกได้กำไรมาก และคนฝากฝ่ายอยู่กับไทย จึงคิดจะเข้ามาทำ

เหมืองดีบุกในแดนสยามทางหัวเมืองฝ่ายตะวันตก เมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๔๐๙ เข้ามากรุงเทพ ฯ กราบบังคมทูล ฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอไปตรวจดูเหมืองดีบุกที่เมืองตระบุรี เมืองระนอง เมืองหลังสวน และเมืองตะกั่วป่า ก็โปรด ฯ พระราชทาน พระบรมราชานุญาต ตามประสงค์ และให้มีข้าหลวงไปด้วย เมื่อไปตรวจดู ตลอดท้องที่แล้ว พระพิเทศพาณิชย์ ขอพระราชทานทำเหมืองแร่ดีบุกที่เมืองตระบุรี ซึ่งยังไม่มีผู้ใดรับทำมาแต่ก่อน ผะเอิญในเวลานั้นเกิดมีข้อวิตกของรัฐบาลขึ้นเนื่องด้วยเมืองตระบุรี เหตุด้วย ฝรั่งเศส ขุดคลองสุเอสในประเทศอียิปต์สำเร็จได้ พวกฝรั่งเศสก็พากันคิด จะหาที่ขุดคลองทำนองเดียวกันในประเทศอื่นต่อไป มีฝรั่งเศสบางจำพวก คิดจะขุดคลอง แต่เมืองตระบุรีมาออกเมืองชุมพร ให้เป็นทางใช้เรือกำปั่นจากยุโรปไปถึงเมืองจีนเร็วขึ้นได้หลายวัน โดยมิต้องอ้อมแหลมมะลายูไปทางเมืองสิงคโปร์ ถึงคิดแผนที่และเรียกชื่อว่า "คลองตระ" ความคิดของฝรั่งเศสในเรื่องคลองตระครั้งนั้น เป็นแต่เลื่องลือออกมาว แต่ยังไม่ปรากฏในทางราชการว่ารัฐบาลฝรั่งเศสจะสนับสนุนสักเพียงใด แต่ฝ่ายไทยคิดเห็นได้ว่าถ้าฝรั่งเศสมีอำนาจถึงได้ขุดคลองตระในครั้งนั้นคงจะมีผล ๒ อย่าง คือเสียดินแดนพระราชอาณาเขตต์ทางแหลมมะลายูมิมากก็น้อยอย่าง ๑ เสียประโยชน์การค้าขายของอังกฤษทางเมืองเกาะหมากและสิงคโปร์ด้วยจะมีเรือไปค้าขายน้อยลงอย่าง ๑ กับแลเห็นความสำคัญในส่วนไทยอีกข้อ ๑ ที่ต้องให้อังกฤษเชื่อว่าไทยมิได้สนับสนุนฝรั่งเศสในเรื่องจะขุดคลองนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้

พระพิเทศพาณิชย์ทำเหมืองดีบุกที่เมืองตระบุรี จึงทรงตั้งพระพิเทศพาณิชย์ให้เป็นที่พระยาอัษฎงคตทิศรักษา ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองตระบุรีเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ อันเป็นปีที่สุดแห่งรัชชกาลที่ ๔ นั้น แต่ตัวพระยาอัษฎงคตทิศรักษา (ตันกิมเจ๋ง) ก็คงอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ และทำราชการเป็นกงสุลสยามอยู่ด้วย เป็นแต่แต่งผู้แทนตัวไปทำเหมืองดีบุกที่เมืองตระบุรี ก็หาสำเร็จผลได้กำไรร่ำรวยเหมือนอย่างเมืองอื่นไม่

ถึงรัชชกาลที่ ๕ เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๔๑๕ พระยาอัษฎงคตทิศรักษา (ตันกิมเจ๋ง) เข้ามายื่นเรื่องราวต่อกระทรวงกระลาโหมซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่บังคับการหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตกอยู่ในสมัยนั้นว่า พระยาวิชิตสงครามจางวางว่าราชการเมืองภูเก็ตเก็บภาษีอากรได้เงินเอาเป็นผลประโยชน์ส่วนตัวเสียเป็นอันมาก คงส่งเงินหลวงแต่ปีละ ๑๗,๓๖๐ บาท พระยาอัษฎงคต ฯ ขอรับผูกขาดเก็บเงินภาษีอากรเมืองภูเก็ตจะประมูลเงินขึ้นปีละ ๒๐๒,๖๔๐ บาท รวมเป็นปีละ ๓๒๐,๐๐๐ บาท การที่พระยาอัษฎงคต ฯ ขอประมูลเงินภาษีอากรเมืองภูเก็ตครั้งนั้น เป็นเหตุข้อสำคัญอัน ๑ ในเรื่องตำนานหัวเมืองฝ่ายตะวันตกรวมทั้งเมืองระนองด้วย ด้วยมีผลทั้งฝ่ายข้างดีและฝ่ายข้างร้ายในเวลาต่อมา คือเมื่อพระยาอัษฎงคต ฯ ยื่นเรื่องราวร้องประมูลนั้น ลักษณะการเก็บภาษีอากรยังใช้วิธีเรียกประมูลอยู่ทั้งในกรุงเทพ ฯ และตามหัวเมืองที่เจ้าเมืองทางฝ่ายตะวันตกได้มีอำนาจในการเก็บภาษีอากรในเมืองที่ตนปกครอง

เป็นด้วยเข้ารับประมูลเป็นเจ้าภาษีในเมืองนั้น ๆ และไม่มีผู้ใดกล้าแย่งประมูลมาแต่ก่อน มิได้เป็นผู้เก็บภาษีโดยเป็นตำแหน่งเจ้าเมือง แต่ส่วนการทำนุบำรุงบ้านเมือง เช่นทำถนนหนทาง หรือให้ผลประโยชน์แก่เจ้าพนักงานรักษาการบ้านเมืองนั้น อยู่ในหน้าที่ส่วนเป็นผู้ว่าราชการเมือง การที่เจ้าเมืองเป็นเจ้าภาษีด้วยได้ใช้เงินกำไรในการปกครองทำนุบำรุงบ้านเมืองไปในตัว มิได้เป็นแต่ประโยชน์ส่วนตัวอย่างเดียว ถ้ายอมรับประมูลของพระยาอัษฎงคต ฯ อำนาจและผลประโยชน์อันเป็นกำลังของหัวเมืองจะเกิดแยกกัน ฝ่ายพระยาอัษงฎคต ฯ เป็นเจ้าภาษีนายอากรเก็บเงินได้เท่าใด เหลือจากส่งหลวงแล้วก็เป็นประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว หาต้องจ่ายใช้ในการทำนุบำรุงบ้านเมืองไม่ ฝ่ายเจ้าเมืองเมื่อมิได้เป็นเจ้าภาษีนายอากรด้วยก็สิ้นทุนที่จะใช้ในการปกครองทำนุบำรุงบ้านเมือง จึงเป็นความลำบากเกิดขึ้น ด้วยพระยาอัษฎงคต ฯ รับประมูลเพิ่มเงินผลประโยชน์แผ่นดินขึ้นอีกมากมาย จะไม่รับพิจารณาก็ไม่ได้ แต่ถ้ายอมให้รับประมูลตามปรารถนา ความยุ่งเหยิงระส่ำระสายก็จะเกิดขึ้นในเมืองภูเก็ต สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่ในเวลานั้น จึงว่ากล่าวเกลี้ยกล่อมพระยาวิชิตสงคราม จางวางผู้สำเร็จราชการเมืองภูเก็ตให้รับประมูลเงินภาษีอากรเมืองภูเก็ตสูงกว่าพระยาอัษฎงคต ฯ ๑๒,๐๐๐ บาท รวมเป็นปีละ ๓๓๒,๐๐๐ บาท แล้วออกท้องตราตั้งพระยาวิชิตสงครามให้เป็นเจ้าภาษีเมืองภูเก็ตต่อไป ฝ่ายพระยาวิชิตสงคราม เห็นว่าตนเสียเปรียบ

เจ้าเมืองอื่นในฝ่ายตะวันตกด้วยกัน จึงเอาวิธีของพระยาอัษฎงคต ฯ มาใช้ ยื่นเรื่องราวขอประมูลภาษีอากรตามหัวเมืองฝ่ายตะวันตกบ้าง คือ เมืองระนอง เดิมส่งเงินภาษีอากรเข้าพระคลังปีละ ๔,๗๒๐ บาท ขอประมูลเพิ่มอีก ๙๗,๖๘๐ บาท รวมเป็นปีละ ๑๐๒,๔๐๐ บาท เมืองตะกั่วป่ากับเมืองพังงา เดิมส่งเงินภาษีอากรเข้าพระคลังปีหนึ่ง เมืองละ ๒๖,๙๖๐บาท พระยาวิชิตสงครามขอประมูลเพิ่มเมืองละ ๒๙,๐๔๐ บาท รวมเป็นเมืองละ ๕๖,๐๐๐ บาท สมเด็จเจ้าพระยา ฯ เรียกเจ้าเมืองเหล่านั้นมาไต่ถาม ต่างชี้แจงรายได้รายจ่ายให้ทราบ และร้องว่าเหลือกำลังที่จะประมูลเงินเพิ่มขึ้นไป แม้เพียงเท่าที่พระยาวิชิตสงครามร้องประมูล สมเด็จเจ้าพระยา ฯ เห็นจริงด้วย จึงเปรียบเทียบให้ยกภาษีอากรเมืองตะกั่วทุ่งมารวมกับเมืองตะกั่วป่า แล้วให้พระยาเสนานุชิต (นุช ณนคร) รับประมูลเงินภาษีอากรเพิ่มขึ้นเพียงปีละ ๑๗,๐๐๐ บาท เมืองพังงากับเมืองระนองนั้นเปรียบเทียบให้พระยาบริรักษ์ภูธร (ขำ ณนคร) กับพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) รับประมูลเพิ่มเงินหลวงปีหนึ่งเมืองละ ๘,๐๐๐ บาท แล้วให้เป็นเจ้าภาษีนายอากรต่อไปตามเดิม

การที่ประมูลเงินภาษีอากรหัวเมืองฝ่ายตะวันตกขึ้นครั้งนั้น มีการเกิดขึ้นเป็นผล ๒ อย่าง คือ อย่าง ๑ จำนวนเงินหลวงที่จะต้องส่งจากหัวเมืองฝ่ายตะวันตกมายังพระคลังมหาสมบัติมากขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า ต้องตั้งข้าหลวงให้ออกไปอยู่ประจำที่เมืองภูเก็ต มีหน้าที่สำหรับเรียกเร่งเงินภาษีอากรให้ส่งทันตามกำหนด แล้วข้าหลวงรวบรวมส่งมายังกรุงเทพ ฯ ลักษณการที่ส่งนั้น ชั้นเดิมให้มีเรือรบออกไป

เป็นกำหนดรับเงิน พาอ้อมแหลม มะลายู เข้ามายัง กรุงเทพ ฯ ครั้นเมื่อมีแบงก์เข้ามาตั้งในกรุงเทพ ฯ ทำการติดต่อกับรัฐบาล จึงแก้ไขวิธีข้างหลวง ส่งเงินนั้นให้ไปส่งที่สาขาของแบงก์ ณเมือง เกาะหมาก และแบงก์ทาง กรุงเทพ ฯ นำเงินส่งต่อพระคลัง ฯ เป็นดังนี้ต่อมา ผลอีกอย่าง ๑ นั้น เมื่อเจ้าเมืองต้องส่งเงินหลวงมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ต่างก็ต้องขวนขวายคิดอ่านจัดการให้เกิดผลประโยชน์ในบ้านเมือง อันเป็นทางที่จะเก็บภาษีอากรได้เงินมากขึ้น ก็ในหัวเมืองเหล่านั้นมีแต่แร่ดีบุกเป็นสิ่งสำคัญซึ่งสามารถจะให้เกิดผลประโยชน์ แต่ว่าจำนวนคนในพื้นเมืองมีน้อยไม่พอการ พวกเจ้าเมืองจึงคิดอ่านชักชวนจีนต่างด้าวเข้ามาทำเหมืองดีบุกให้มากขึ้น ทั้งที่เป็นเฆ่าเก๋ นายเหมืองและจีนกุลีกรรมกร เจ้าเมืองไปกู้ยืมเงินพวกพ่อค้าที่เกาะหมากมาทำทุนทดรองให้พวกจีนทำเหมือง แล้วรับซื้อดีบุกส่งไปขายพวกพ่อค้าที่เกาะหมาก ด้วยในสมัยนั้นยังไม่มีพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ เจ้าเมืองจะให้ใครทำเหมืองดีบุกในอาณาเขตต์ปกครองของตนสักกี่แห่งก็ได้ วิธีจัดการดังกล่าวมาเกิดผลประโยชน์ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรงนั้นคือทำดีบุกได้มากขึ้น เงินอากรดีบุกก็ย่อมเพิ่มพูนขึ้น ส่วนผลประโยชน์ทางอ้อมนั้น คือ มีจีนเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น ผืนและสุราก็จำหน่ายได้มากขึ้น คนเล่นเบี้ยในบ่อนก็มากขึ้น สินค้าเข้าเมืองซึ่งต้องเสียภาษี ๑๐๐ ชัก ๓ ก็มากขึ้น เงินได้จากภาษีอากรเหล่านี้ ซึ่งเจ้าเมืองเป็นผู้ผูกขาดจากรัฐบาลก็ได้มากขึ้นตามกัน ยังผลประโยชน์ทางอ้อมอีกอย่าง ๑ คือเกิดมีตึกกว้านร้านเรือนตลาดยี่สาน มั่งคั่งขึ้น

ในบ้านเมือง ทั้งเกิดการค้าขายอุดหนุนทางอาชีพของพวกราษฎรพลเมืองที่อยู่มาก่อน อาจหาทรัพย์สมบัติได้สมบูรณ์และสะดวกขึ้น เพราะเหตุที่มีจำนวนคนเข้ามาอยู่ในบ้านเมืองทวีขึ้น บ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นด้วย แต่ทางข้างเสียก็มี ด้วยการที่จัดบำรุงผลประโยชน์ให้เพิ่มพูนขึ้นครั้งนั้น เกิดแต่ความคิดของเหล่าเจ้าเมือง ซึ่งมุ่งหมายแต่จะให้ได้ผลประโยชน์ส่งพระคลัง ทั้งเป็นกำไรส่วนของตนให้มากขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นประมาณ ไม่ได้คิดถึงทางได้ทางเสียของราชการบ้านเมืองให้ยืดยาวหรือเป็นการรอบคอบ รัฐบาลในกรุงเทพฯ ในสมัยนั้นก็ยังไม่รู้การในท้องที่ถ้วนถี่ และยังไม่ได้คิดที่จะแก้ไขวิธีการปกครองตามหัวเมืองปล่อยให้เจ้าเมืองจัดการบำรุงหาผลประโยชน์โดยอำเภอใจ ก็เกิดทางข้างเสียมีขึ้นแต่แรก ด้วยผลประโยชน์ซึ่งเกิดเพิ่มพูนขึ้นนั้น ไปตกเป็นกำไรของบุคคลแต่บางจำพวก ดังจะพึงเห็นได้ในอธิบายต่อไปนี้ คือ

๑. เจ้าเมืองเป็นอย่างนายธนาคาร และเป็นเจ้าภาษี และเป็นพ่อค้ารับสินค้าเข้าออก กำไรที่ได้ในการเหล่านี้ตกอยู่แก่เจ้าเมือง

๒. พวกเฒ่าแก่นายเหมืองรับผูกช่วงอากรสุราฝิ่นและบ่อนเบี้ยสำหรับบริเวณเหมืองของตน ขุดหาแร่ดีบุกมาขายแก่เจ้าเมือง รับซื้อสินค้าจากเจ้าเมืองไปจำหน่ายเป็นรายย่อยแก่พวกกุลีทำเหมือง กำไรในส่วนนี้ได้แก่พวกนายเหมือง

๓. พวกจีนกุลีที่มาจากเมืองจีน ด้วยเห็นแก่ค่าจ้างอัตราสูง ยอมทำสัญญากับเฒ่าแก่นายเหมือง ว่าจะรับจ้างอยู่ตลอดเวลาเท่านั้น ๆ ปี เป็นกำหนด ถ้าหลบหนียอมให้เฒ่าแก่มีอำนาจจับกุมร้องฟ้องมีโทษ

ทางอาชญา ถ้าการเป็นไปโดยปกติ พวกจีนกุลีทำเหมืองครบกำหนดเวลาสัญญา ก็จะได้เงินค่าจ้างถึงร่ำรวยกลับไปเมืองจีน ข้อนี้เป็นเครื่องล่อใจให้พวกจีนกุลีสมัครมารับจ้างทำเหมือง แต่การมิได้เป็นปกติแก่จีนกุลีทั่วไป เหตุด้วยมีเครื่องย่ำยีวนอันนายเหมืองจัดตั้งขึ้นหากำไรส่วนตัวในบริเวณเหมือง คือโรงสุราโรงสูบฝิ่นและบ่อนเบี้ย ทั้งร้านขายของต่าง ๆ ซึ่งพึงต้องการใช้สอย เช่น เครื่องนุ่งห่มเป็นต้นก็เป็นของนายเหมืองขาย ตลอดจนเวลาต้องการเงินใช้สอยจะขอยืมนายเหมืองก็ต้องเสียดอกเบี้ย เพราะมีการเหล่านี้พวกกุลีที่รับจ้างทำเหมืองถึงได้ค่าจ้างแรงก็มีทางที่เสียไปเสียโดยมาก ไม่มีคนใดที่จะเก็บได้เต็มตามคาดหมาย แม้เพียงได้เงินติดตัวพอเป็นกำไรกลับไปบ้านเมืองก็น้อย ที่ทำงานได้ค่าจ้างมาแล้วเสียหมดไปมีมาก ครั้นหลบหนีก็ถูกจับกุมทำโทษจะพ้องร้องนายเหมืองก็ไม่ได้ ด้วยการที่สูบฝิ่นกินสุราหรือเล่นเบี้ยเสียทรัพย์หมดไปเป็นด้วยใจสมัครของตนเอง เพราะทางเสียมีดังพรรณนามานี้ พวกกุลีที่ทำเหมืองตามหัวเมืองฝ่ายตะวันตกจึงเป็นคนขัดสนมีแต่ตัวกับแรงที่ทำงานอยู่โดยมาก

ตั้งแต่เพิ่มเงินภาษีอากรขึ้นในหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ต่อมาภายใน ๓ ปี มีพวกจีนกุลีซึ่งนายเหมืองดีบุกพาเข้ามาอยู่ในบ้านเมืองก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นอีกมากมาย โดยฉะเพาะที่เมืองภูเก็ตกับเมืองระนองนั้น จนถึงมีจำนวนจีนมากกว่าไทยที่เป็นพลเมืองเดิม ก็การเบียดเบียนกันในระวางพวกจีนที่ทำเหมืองมีอยู่ดังอธิบายที่กล่าวมาแล้ว พอถึงตรุษจีนปีชวด พ.ศ. ๒๔๑๙ ก็เกิดเหตุขึ้นที่เมืองระนอง ด้วยพวกกุลีกำเริบต่อสู้เจ้าเมือง

กรมการจนเกือบจะเสียเมือง ระนองในครั้งนั้น เรื่องพิสดารแจ้งอยู่ในใบบอกของพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) มายังกรุงเทพฯ ดังนี้

"ข้าพระพุทธเจ้า พระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนองและกรมการ ขอบอกปรนนิบัติมายังท่านออกพันทนายเวร ขอได้นำขึ้นกราบเรียนฯ พณฯ หัวเจ้าท่านที่สมุหพระกระลาโหม ด้วยที่เมืองระนองข้าพระพุทธเจ้าได้จัดให้คนรักษาด่านทางระมัดระวังบ้านเมืองอยู่ ครั้นณวันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ค่ำ ๑ ปี ชวด อัฐศก เพลากลางวัน พวกจีนเหมืองใหญ่ ซึ่งเป็นหนี้ติดเงินโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวงคุม พวกเพื่อนประมาณ ๓๐๐ คน ๕๐๐ คน พากันหนีออกหักด่านทาง พอนรังตะงาว ราชตรูต ช่องไทร แขวงเมืองระนอง แล้วพวกจีนเข้าบุกรุกฟันแทงพวกชาวด่าน ๔ ตำบลสู้รบแก่กัน พวกจีนตายบ้าง พวกไทยตายบ้าง พวกด่านเจ็บป่วยถึงสาหัสหลายคน พวกด่านตะงาวจับตัวพวกจีนได้ ๘ คนกำกับตัวพาเดินทางมาจะส่งที่เมืองระนอง ครั้นพวกด่านคุมพวกจีน ๘ คน เดินมากลางทาง พวกจีนเหมืองเข้ากลุ้มรุมทุบตีฟันแทงพวกด่านๆ สู้รบแก่กัน พวกด่านตายบ้างพวกจีนตายบ้าง พวกด่านน้อยตัวสู้รบพวกจีนไม่ได้ ก็พากันแตกหนีแล่นเข้าป่าไป พวกจีนแย่งชิงเอาจีน ๘ คนไปได้

ครั้นณวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ ปี ชวด อัฐศก พวกจีนคุมพวกประมาณ ๕๐๐—๖๐๐ คน พากันออกจากโรงเหมืองมาเที่ยวไล่ฆ่าพวกไทยในตลาดเมืองระนอง ฆ่าหลวงมหาดไทยกรมการตาย คน หนึ่ง ฆ่าพวกทนายตายคนหนึ่ง ฆ่าพวกด่านน้ำตาย ๒ คน และฆ่าราษฎร

ทั้ง ชายหญิงในเมือง ระนอง ตาย ประมาณ ๒๑ คน และฆ่าคน ที่เดิร
ราชการมาแต่เมืองอื่นตายบ้าง แต่หาทราบว่าตายสักกี่คนไม่ และเที่ยว
ฆ่าคนตามแขวงอำเภอตาย สักกี่คน ยังหาได้ตรวจดูไม่ ที่ยังเหลืออยู่
พาครอบครัวแล่นหนีเข้าซ่อนตัวอยู่ในป่าดงเป็นอันมาก แล้วพวกจีน
เอาไฟเผาเรือนราษฎรในแขวงอำเภอเมืองระนอง บางกลาง, บางริม,
พอนรัง, ตะงาว, ๔ ตำบล แล้วพวกจีนเหมืองและพวกจีนจรคิดอ่านกัน
คุมพวกอยู่มาก แล้วแต่งกองออกสะกัดทางบกทางเรือ มิให้พวกไทย
ตามแขวงอำเภอเข้ามาในเมืองระนองได้ แล้วพวกจีนคิดจะเข้าอุกปล้น
เอาโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวง ครั้นข้าพระพุทธเจ้า และกรมการ
จะจัดคนออกให้ต่อสู้ด้วยพวกจีน ก็เห็นว่าพวกไทยมีน้อยตัว จึงข้าพระ
พุทธเจ้าและกรมการได้จัดคนป้องกันโรงภาษีพระราชทรัพย์ของ หลวงไว้

ครั้นณวันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวด อัฐศก พวกจีนเข้า
อุกเอาสะเบียงอาหารในฉางที่เมืองระนองได้ แล้วพากันเอาเรือของข้าพระ
พุทธเจ้าและเรือของราษฎร ชาวบ้าน ประมาณ ๙—๑๐ ลำหนีไปทางเมือง
ตะกั่วป่าเมืองภูเก็ต ประมาณ ๓๐๐—๕๐๐ คน แล้วพวกจีนคุมพวกประมาณ
๓๐๐—๕๐๐ คน พากันหนีเดิรทางบกไปทางปากทรงพะโต๊ะแขวงเมือง
หลังสวน การ (ภา) ษาจีนที่เกิดฆ่าฟันษาไทย (๑) ที่เมืองระนองนั้น
ก็ค่อยสงบลง แต่ยังไว้ใจไม่ได้ด้วยษาจีนยังมีใจกำเริบอยู่ ข้าพระ
พุทธเจ้ากรมการก็ยังจัดคนให้ป้องกันโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวงอยู่

(๑) คำว่า ษาไทย มาแต่ศัพท์ว่า ภาษาไทย จีนชาวนคร ฯ เรียกคนที่เป็นชาติไทยว่า ษาไทย ชาติจีนว่า ษาจีน

เสมอมิได้ขาด ข้อหนึ่งเมื่อพวกจีนเที่ยวฆ่าพวกษาไทยนั้น ข้าพระพุทธเจ้ากรมการได้มีหนังสือลงวันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีชวด อัฐศก ฉะบับ ๑ ลงวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวด อัฐศกฉะบับ ๑ รวม ๒ ฉะบับ คำนับแจ้งข้อราชการไปยังเจ้าหมื่นเสมอใจราชปริวิเคาน์ ชีดกอมมิศเนอ ข้าหลวงณเมืองภูเก็ตด้วยแล้ว กับข้าพระพุทธเจ้ากรมการมีหนังสือลงวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีชวด อัฐศก แจ้งข้อราชการไปยังพระยาเพ็ชรกำแหงสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองชุมพร ฉะบับ ๑ ไปยังพระเพ็ชรคีรีศรีสุรสงคราม พระสงฆ์ ฉะบับ ๑ ไปยังหลวงปลัดกรมการผู้รักษาเมืองหลังสวน ฉะบับ ๑ รวม ๓ ฉะบับ ขอให้ท่านเจ้าเมืองกรมการเมืองชุมพร สงฆ์, เมืองหลังสวน จัดกรมการพาคนไปช่วยข้าพระพุทธเจ้าป้องกันโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวงที่เมืองระนองด้วย กรมการเมืองชุมพร สงฆ์, เมืองหลังสวน ยังหาพาคนไปถึงเมืองระนองไม่ ข้าพระพุทธเจ้ากรมการขอรับพระราชทานได้โปรดให้ท่านข้าหลวงออกไปช่วยข้าพระพุทธเจ้าป้องกันโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวงที่เมืองระนองด้วย ควรมิควรสุดแต่จะโปรด ขอบอกปรนนิบัติมาณวันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีชวด อัฐศก”

แต่เวลานั้นมีเรือรบหลวงอยู่ที่เมืองภูเก็ตไปช่วยทัน การที่จีนกุลีกำเริบในเมืองระนองก็สงบลง แต่เมื่อข่าวเรื่องจีนกุลีที่เมืองระนองกำเริบขึ้น ทราบถึงเมืองภูเก็ต (ท่านองจะคิดว่าพวกจีนกุลีที่เมืองระนองได้) พวกจีนกุลีที่เมืองภูเก็ตก็พากันกำเริบขึ้นบ้าง เป็นการใหญ่โตกว่าที่เมืองระนอง ด้วยจีนกุลีที่เมืองภูเก็ตมีจำนวนมากกว่าที่เมืองระนองหลายเท่า เรื่องจีนกุลีที่เมืองภูเก็ตกำเริบตามจีนกุลีเมืองระนอง มีแจ้งอยู่ในใบบอก

พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เมื่อยังเป็นที่เจ้าหมื่นเสมอใจราช เป็นข้าหลวงอยู่ณเมืองภูเก็ต ดังนี้

"ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าหมื่นเสมอใจราช ปริวิเคาน์ซิล บอกมายังออกพันนายเวร ขอได้นำขึ้นกราบเรียน ฯพณฯ ที่สมุหพระกระลาโหมทราบขอพระราชทาน นำขึ้น กราบบังคมทูล พระกรุณา แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ มีพระประสาสน์ให้เรือมุรธาวสิตสวัสดิอยู่รักษาเมืองภูเก็ตให้เรือสยามมกุฎชัยวิชิตบรรทุกเงินภาษีหัวเมือง เข้ามาส่ง กรุงเทพ ฯ ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้กัปตันริชลิว[๑] พาเรือสยามมกุฎชัยวิชิตไป เมืองพังงา รับเงินภาษี เมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองพังงา เรือสยามมกุฎชัยวิชิตกลับมาถึงเมืองภูเก็ตณวันจันทร เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ กำหนดเรือสยามมกุฎชัยวิชิตออกจากเมืองภูเก็ตเข้ามากรุงเทพ ฯ ณวันจันทร เดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ครั้นณวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ได้ทราบเกล้า ฯ ว่าจีนที่เมืองระนอง เข้ามาที่เมืองภูเก็ตประมาณ ๓๐๐ คน เที่ยวเรี่ยราย

---

(๑) กัปตันรัชลิวเป็นนายทหารเรือเดนมารค เมื่อยังหนุ่มพระเจ้าครีสเตียนที่ ๘ มีพระราชสาส์นฝากรับราชการอยู่ในประเทศสยามด้วยมีใจสมัคร์ จึงโปรดให้เป็นนายเรือรบสยามมกุฎชัยวิชิต เวลานั้นออกไปรับราชการอยู่ทางหัวเมืองตะวันตก ภายหลังได้เป็นหลวงชลยุทธโยธินทร์ บังคับการเรือพระที่นั่งเวสาตรี เข้ามารับราชการกรุงเทพ ฯ ได้เลื่อนยศศักดิ์ขึ้นในกรมทหารเรือโดยลำดับ จนได้เป็นนายพลเรือโท พระยาชลยุทธโยธินทร์ แล้วจึงออกจากราชการเมื่อชรา

อาศัยอยู่ตามเหมือง พวกจีนพูดว่าที่เมืองระนองจีนเกิดวิวาทแก่กัน จึงข้าพระพุทธเจ้าให้ลับได้จีนเมืองระนองมา ๓ คน ถามให้การว่าวันจันทร เดือน ๓ แรม ๑๔ ค่ำปีชวดอัฐศก จีนลูกจ้างเมืองระนองคิดค่าจ้างกับจีนนายเหมือง เกิดวิวาทชิงถึงยิงแทงกันตาย พวกจีนที่มีความผิดพากันหนี พระยารัตนเศรษฐีให้กักด่านทางจับพวกจีน พวกจีนสู้รบพวกด่านเอาปืนยิงถูกพวกจีนตาย ๑๑—๑๒ คน แล้วพวกจีนพากันกลับมาที่เหมืองชวนเพื่อนคุมกันประมาณคน ๑๐๐ เศษจะสู้รบกับพวกด่านอีก จีน ๓ คนก็พากันมาเมืองภูเก็ต ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้า ฯ ดังนี้ จึงให้กัปตันไทเกลอพาเรือมุรธาวสิตสวัสดิไปฟังเหตุการณ์ที่เมืองระนองแต่ณวันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำเพลาเช้า ครั้นเพลาเที่ยงข้าพระพุทธเจ้าได้รับหนังสือพระยารัตนเศรษฐีลงณวันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวดอัฐศกฉะบับ ๑ เพลาบ่าย ๕ โมง หลวงนากรมการเมืองระนองถือหนังสือพระยารัตนเศรษฐีลงวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีชวดอัฐศก มาถึงข้าพระพุทธเจ้าอีกฉะบับ ๑ ความว่าที่เมืองระนองพระยารัตนเศรษฐีได้จัดให้คนรักษาด่านทางระมัดระวังบ้านเมืองอยู่ ครั้นณวันอังคาร เดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ ปีชวดอัฐศก เพลากลางวัน พวกจีนเหมืองใหญ่ซึ่งเป็นหัวโรงภาษี คุมพวกเพื่อนประมาณ ๓๐๐—๔๐๐ คน พากันหนีหักด่านพอนรัง ด่านตะงาว ด่านช่องไทร ด่านราชตรุด แขวงเมืองระนอง พวกจีนบุกรุกพันแทงพวกด่าน ๔ ตำบล ๆ ต่อสู้ พวกจีนตายบ้าง พวกด่านตายบ้าง ที่เจ็บตำบากถึงสาหัสก็หลายคน พวกด่านตะงาวจับพวกจีนได้ ๘ คนจะพาลงมาเมืองระนอง เดิรมาถึงกลางทางพวนจีนเหมืองเข้ากลุ้มรุมพันแทง

พวกด่านสู้รบ พวกจีนตายบ้างพวกด่านตายบ้าง พวกจีนแย่งชิงเอาจีน ๘ คนไปได้ ครั้นณวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ บีชวดอัฐศก พวกจีนคุมกันประมาณ ๕๐๐ — ๖๐๐ คนพากันออกจากโรงเหมือง เที่ยวได่ฆ่าพวกไทยในตลาดเมืองระนอง ฆ่าหลวงมหาดไทยกรมการตายคนหนึ่ง ฆ่าพวกทนายตายคนหนึ่ง ฆ่าพวกด่านน้ำตาย ๒ คน ฆ่าราษฎรชายหญิงในเมืองตายประมาณ ๒๐ คน ฆ่าคนที่เดิรราชการมาแต่เมืองอื่นตายบ้าง แต่ยังไม่ทราบว่าตายสักกี่คน คนตามแขวงอำเภอพวกจีนฆ่าตายสักกี่คนยังหาได้ตรวจดูไม่ ที่ยังเหลืออยู่พากครอบครัวหนีเข้าป่าดงไปเป็นอันมาก แล้วพวกจีนเอาไฟเผาบ้านเรือนราษฎรในแขวงเมืองระนอง ๔ ตำบล พวกจีนเหมืองจีนจรคุมกันเป็นพวกอยู่มาก แล้วแต่งกองออกสะกัดทางบกทางเรือ มิให้พวกไทยตามแขวงอำเภอเข้ามาในเมืองระนองได้ พวกจีนคิดจะเข้าปล้นเอาโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวงพวกไทยซึ่งจะออกต่อสู้น้อยกว่าพวกจีน พระยารัตนเศรษฐีจึงจัดแต่การป้องกันรักษาโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวงไว้ ครั้นณวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ พวกจีนเข้าปล้นเอาสะเบียงอาหารที่เมืองระนองได้ แล้วเอาเรือพระยารัตนเศรษฐี เรือราษฎรประมาณ ๙ — ๑๐ ลำ พากันหนีไปทางเมืองภูเก็ต เมืองตะกั่วป่า ประมาณ ๓๐๐ — ๕๐๐ คน หนีไปทางบกแขวงหลังสวนประมาณ ๓๐๐—๕๐๐ คน พวกจีนซึ่งฆ่าฟันพวกไทยนั้นค่อยสงบลง แต่ยังไว้ใจไม่ได้ด้วยพวกจีนยังมีใจกำเริบอยู่ ขอให้เรือรบไปช่วยพระยารัตนเศรษฐี มีความในหนังสือดังนี้

ข้าพระพุทธเจ้าซักถามหลวงนากรมการเมืองระนองซึ่งถือหนังสือมา ให้การว่า พระยารัตนเศรษฐีกวาด หาคนในแขวงเมืองระนองได้มาเข้าค่าย รักษาบ้านพระยารัตนเศรษฐีประมาณ ๓๐๐ คน ปืนใหญ่กะสุน ๕ นิ้ว ๒ นิ้ว มีอยู่ ๒๐ กระบอก ปืนเล็กมีอยู่ประมาณ ๒๐๐ กระบอก กะสุนดินดำ ไม่ทราบว่าจะมีสักเท่าไร จีนที่เมืองระนองประมาณ ๓๐๐๐ เศษ แต่ที่ คิดกำเริบนั้นจะมีสัก ๒๐๐๐ คน พระยารัตนเศรษฐีได้มีหนังสือไปถึง เมืองตะกั่วป่า เมืองชุมพร เมืองหลังสวน ขอให้ยกคนมาช่วย คนถือหนังสือ ไปตั้งแต่ณวันเดือน ๔ ขึ้น ๒ ค่ำ ๗ ค่ำ คนหัวเมืองยังหายกมาถึงไม่ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าคนไทยในเมืองระนอง น้อยกว่าพวกจีน มาก เกลือกการที่เบื้นจะไม่สงบเรียบร้อย จึงให้เรือสยามมกุฎชัยวิชิต รอฟังราชการดูก่อน ครั้นณวันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีชวด อัฐศก กะลาสีเรือสยามมกุฎชัยวิชิตขึ้นมาบนเมืองภูเก็ต เพลาบ่าย ๕ โมง จีนเอี่ยวอั้นเยี่ยนมาแจ้งความว่า กะลาสีเรือรบขึ้นมาตลาดเมา กลัวจะวิวาทกับพวกจีนในตลาด จึงข้าพระพุทธเจ้าให้โปลิศออกไปเอา ตัวกะลาสี โปลิศกลับมาแจ้งว่ากะลาสีกลับไปเรือรบเสียแล้ว เวลาทุ่มเศษ นายหมัดนายอุ่มแขกกะลาสีเรือรบสยามมกุฎชัยวิชิต มาแจ้งความแก่ ข้าพระพุทธเจ้าว่า เพลาพลบค่ำนายหมัดนายอุ่มพากันไปตลาดถนนทางวัด มงคลนิมิตร จะซื้อหมากพลูที่ร้านจีน ครู่หนึ่งได้ยินเสียงจีนอึงขึ้น นายหมัด นายอุ่ม เห็นจีนถือเครื่องศัสตราวุธไม้ตะบองไม้คานกลุ้มรุม เข้ามาตีถูกนายหมัดนายอุ่มมีบาดแผลหลายแห่ง ข้าพระพุทธเจ้าให้ กรมการทำกะทงพิจารณาบาดแผลไว้แล้ว ให้มิศเตอรเวเบอนายทหาร

โปดิศไปสืบจับพวกจีนซึ่งตีกะดาส์ มิศเตอรเวเบอนายทหารโปดิศจับได้จีนตันหงิมพวกตั้นแจหนึ่ง จีนอึงเหียบพวกถ้าอัวหนึ่ง มาส่งข้าพระพุทธเจ้า ๆ สั่งให้เกาะตัวไว้ที่ออฟพีศก่อนพรุ่งนี้จึงจะชำระ ข้าพระพุทธเจ้าให้พระพิมลสมบัติ พานายหมัดนายอุ่มไป แจ้งแก่ พระยาวิชิตสงคราม จางวางทันได นั้น พวกจีนคุมกันประมาณ ๓๐๐ คนเศษ ถือเครื่องศัสตราวุธพากันเดิรมาตามตลาด พบขุนจำนงพวกจีนไล่ฟันแทงถูกขุนจำนง ๕ แห่ง เจ็บถึงสาหัสแทบบรรดาตาย แล้วพวกจีนพากันจะเข้ามาแย่งชิงเอาจีน ๒ คนซึ่งเกาะไว้ที่ออฟพีศ จีนยองขิวซึ่งเป็นที่หลวงประเทศจีนารักษ์มาแจ้งว่า พวกจีนคุมกันกำเริบเห็นจะห้ามไม่หยุด พระยาวิชิตสงครามให้มาแจ้งแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่า ขอให้ปล่อยจีน ๒ คนออกไปเสียก่อน ข้าพระพุทธเจ้าให้พระพิมลสมบัติกลับไปแจ้งแก่พระยาวิชิตสงคราม ว่าจีน ๒ คนซึ่งเกาะมาไว้ก็ไม่ได้จำทำโทษอะไร เป็นแต่เกาะตัวไว้จะชำระ ถ้าปล่อยจีน ๒ คนให้กับพวกจีนเห็นว่าจะเสียอำนาจแผ่นดินไป เมื่อพระยาวิชิตสงครามเห็นว่าปล่อยจีน ๒ คนไปให้กับพวกจีนจะไม่เป็นที่เสียอำนาจแผ่นดินแล้ว สุดแต่พระยาวิชิตสงคราม ข้าพระพุทธเจ้าให้เอาตัวจีน ๒ คนไปมอบไว้ที่พระยาวิชิตสงคราม ๆ ปล่อยจีน ๒ คนให้จีนอองขิวซึ่งเป็นที่หลวงประเทศจีนารักษ์จีนตันแทนคิวรับตัวออกไป ครู่หนึ่งจีนสาฮี่มาแจ้งว่า พวกจีนคุมกันกลับขึ้นไปรื้อโรงโปดิศที่ท้ายตลาดทางไปกะทู พระยาภูเก็ต (๑) มาแจ้งแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่าพวกจีนกำเริบไม่หยุด พระยาวิชิตสงครามสั่งให้พระยา

---

(๑) พระยาภูเก็ตชื่อลำดวน เป็นบุตรพระยาวิชิตสงคราม

ภูเก็ต เตรียมปืน พูดเท่านั้น แล้ว พระยาภูเก็ต ก็กลับไป ราษฎร เห็น พวกจีนกำเริบก็พากันแตกตื่นทิ้งบ้านเรือนหนีเข้าป่าดงไปมาก ทันใดนั้น พวกจีน ยกพวก ถือธง พร้อมด้วย เครื่องศัสตราวุธ พากัน ลงมา ทางท่าเรือ สามกอง พวก ๑ ทาง กูกู พวก ๑ ทาง กะทูท่าแครง พวก ๑ ประมาณ ๒๐๐๐ เศษ พวกจีนพากัน ปล้นแย่งชิงของ ตามบ้านเรือน กรมการราษฎร แล้วเอาไฟเผาบ้านหลวงภิรมย์ บ้านพระยกกระบัตร บ้านพระพิพิธสมบัติ เผาบ้านเรือนราษฎร ซึ่งอพยพ หลายตำบล ข้าพระพุทธเจ้าให้ขับต้อนคน ซึ่ง อพยพได้ มา ๗๓ คน กับ ทหาร โปลิศ ซึ่งอยู่ รักษาเมือง ๑๐๐ คน รวม ๑๗๓ คน จัดให้ ไปรักษาบ้าน พระยาวิชิตสงครามบ้าง อยู่ รักษา ที่ออฟพีศบ้าง ข้าพระพุทธเจ้าให้ถอดคน โทษออกประจำรักษาหน้าที่ ให้ พระภักดีสงครามปลัด หลวงนรินทร ออก รักษา รอบนอก ให้พระยศ ภักดียกกระบัตร รักษา ข้างใน ให้ หลวงอินทร หลวงนาตรวจหน้าที่ ข้าพระพุทธเจ้าเขียนหนังสือในเพลา ๒ ยาม ให้คน โทษถือไปถึงพระยา ถลาง ให้เกณฑ์คนยกมาช่วยฉะบับ ๑ ถึงพระยาบริรักษ์ภูธรเมืองพังงา ให้ยกคน มา ช่วย ฉะบับ ๑ เรียก ทหาร เรือรบ ขึ้นมา รักษา บนเมือง ฉะบับ ๑ แล้วข้าพระพุทธเจ้าให้ เขียนตั๋วจีน เรียกหัวหน้าได้ตัวเข้ามา ในออฟพีศ จีนอองชิว ซึ่งเป็น ที่หลวงประเทศจีนารักษ์ หัวหน้า พวกแซ่ ออง ๑ จีนตันเชา ซึ่งเป็น ที่หลวงพิทักษ์จีนประชา ๑ จีนตันแทนคิว หัวหน้า พวก ตันแจ ๑ จีนตันว้านแห่ง ซึ่ง เป็น ที่หลวง วิเศษจีนนิกร ๑ จีนตันเหี่ยน หัวหน้า พวกแซ่ตัน ๑ จีนตันบักสัว ๑ จีนตันเลี่ยง ๑ จีนลิมซวนหัวหน้าพวกแปฮาง ๑ จีนเอี่ยวอันเยียน ๑ จีนเอี่ยวแช่งถอง ๑

หัวหน้า พวกแซ่เอี๊ยว รวม ๑๐ คน เข้า มา ถึง ออฟพีศ เพลา ๘ ทุ่ม เศษ ข้าพระพุทธเจ้า ปรึกษาว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เรือรบ และข้าหลวงออกมาประจำรักษาเมืองภูเก็ต เพราะมีพระราชประสงค์จะทำนุบำรุงบ้านเมือง และราษฎรถูกค้าให้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน อย่าให้เกิดเหตุการณ์สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ กะลาสีเรือรบว่าทกับพวกจีนเป็นแต่ความเล็กน้อย ไม่ควรพวกจีน จะกำเริบก่อถ้อยความให้ โตใหญ่ขึ้น จีนหัวหน้าก็มีบุตรภรรยาตั้ง ตึกร้านค้าขาย มีผลประโยชน์อยู่ใน เมืองภูเก็ตก็มาก แล้วก็ได้ทรงพระกรุณาชุบเกล้า ฯ ตั้งให้มียศบรรดาศักดิ์เป็นปลัดจีน อำเภอจีน สำหรับจะได้ระงับถ้อยความเหตุการณ์ต่าง ๆ ควรที่จีนหัวหน้าจะคิดถึงพระเดชพระคุณช่วยกันทำนุบำรุงบ้านเมือง ระงับพวกจีนชั่วร้ายอย่าให้กำเริบขึ้นได้ จึงจะชอบ ๆ จีนหัวหน้า ว่าเหตุเกิด ขึ้นใน เวลากลางคืนยังไม่ทราบว่าจีนพวกไหนแน่ ข้าพระพุทธเจ้าจะให้จีนหัวหน้าทำเป็นประการใด จะขอทำตาม ข้าพระพุทธเจ้าจึงให้จีนหัวหน้าเชิญตัวออกไปห้ามพวกจีนตามกงสี ตามแซ่ ที่พา กัน ยก ลงมาให้เลิก กลับ ขึ้นไป ถ้า มี ความเกี่ยวข้อง ประการใดก็ให้ ออกมาว่า กล่าวจะได้ พร้อมด้วย จีนหัวหน้าชำระตัดสินให้ พวกจีนหัวหน้าพร้อมกันที่ออฟพีศเชิญตัวในเวลานั้น ออกไปห้ามตาม พวกกงสี ตามแซ่ พวกจีนกงสี ตามแซ่ได้ รับตัว ทราบแล้ว ก็พากันกลับไป ข้าพระพุทธเจ้าให้ จีนหัวหน้า คุมพวกจีน แยกกอง ออกเป็น ๕ กอง รักษา ตลาด กอง ๑ รักษา ต้นทาง ท่าเรือ กอง ๑ รักษาต้นทางไปกะทู่ท่าแครงกอง ๑ รักษาทางตรอกตลาดกอง ๑ รักษาทาง ปากน้ำ กอง ๑ ครั้นเพลา ๑๐ ทุ่มกัปตันรีเจนิว พาทหาร กะลาสีเรือ

สยามมกุฎชัยวิชิตขึ้นมาบนเมือง ๑๐๐ คน รุ่งขึ้นณวันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เพลา ๕ โมงเช้า เรือมุรชาวสิตสวัสดิ ซึ่งไป ฟังราชการเมืองระนองกลับมาถึงเมืองภูเก็ต กัปตันไตเกลอพาทหารขึ้นมาบนเมือง ๒๐ คน ข้าพระพุทธเจ้าได้รับหนังสือพระยารัตนเศรษฐีลงวันเสาร์เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีชวดอัฐศก ฉะบับ ๑ ประทับตรา กรมการ ๑๑ รายชื่อ ใจความว่าพวกจีนยังกำเริบอยู่ ขอให้เรือรบกลับไปเมืองระนองอีกสักครั้งหนึ่งก่อน ในเวลานั้นที่เมืองภูเก็ต พวกจีนโจรยังตอบเผาบ้านเรือนของราษฎรฆ่าฟันกัน แต่ยังไม่ทราบว่าไทยจีน จะตายสักเท่าใด พวกจีนหัวหน้า พวกจีนต้นแซ่รวม ๕๐ นาย พากันเข้ามาที่ ออฟพีศ ปรึกษาพร้อมกันทำหนังสือสัญญาไว้ต่อข้าพระพุทธเจ้า และพระยาวิชิตสงครามจางวาง ใจความว่าพวกจีนหัวหน้าซึ่งเป็นต้นแซ่จะกำชับพวกจีนตามแซ่มิให้เที่ยวปล้นชิงเผาบ้านเรือน ทำอันตรายแก่คนฝ่ายไทย และจะห้ามพวกจีนมิให้ถือเครื่องศัสตราวุธเข้ามาในเมือง จีนผู้ใดไม่ฟัง จะเอาปืนยิง ถ้าถูกตายจะตรวจดูว่าคนที่ตายนั้นเป็นแซ่ไหนแน่แล้ว จะปรับไหมจีนหัวหน้าต้นแซ่นั้นให้กับผู้ตาย ณวันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ข้าพระพุทธเจ้าให้กัปตันไตเกลอพาเรือมุรชาวสิตสวัสดิ ถือหนังสือไปถึงเจ้าพระยาไทรบุรี ขอคนมาช่วยรักษาเมืองภูเก็ต และได้เขียนหนังสือถึงกรแนนแอนเซนแลบเตอแนล เกาวนาบีนัง ความว่า พวกจีนเมืองระนอง เมืองภูเก็ต เกิดวิวาทกันขึ้น กับพวกคนไทย ขอให้แลบเตอแนลเกาวนาห้ามปืนกะสุนดินดำ อย่าให้ลูกค้าบรรทุกเข้ามาขายในเมืองไทย แล้วได้สั่งให้กัปตันไตเกลอซื้อกัศริสบัสตันปืน

สไนเดอ เข้ามาใช้ สำหรับ เมืองภูเก็ตด้วย รุ่งขึ้น ณวันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรมค่ำ ๑ พระพลสงคราม เมืองถลาง ให้ขุนหมื่นลงมาแจ้ง แก่ข้าพระพุทธเจ้าว่า พระยาถลาง เกณฑ์ไพร่ ๘๔ คน ให้พระพล สงคราม คุมมาแต่ณวันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ครั้นมาถึง ท่าเรือทราบว่าพวกจีนตั้งกอง กักด่านทางไม่ให้คนไทยไปมาได้ พระพลสงคราม จะพาไพร่ผ่าพวกจีนมาเกรงจะเกิดความวิวาทขึ้น พระพลสงคราม จึงรออยู่ที่บ้านริพร ข้าพระพุทธเจ้า กับ พระยาวิชิตสงครามจึงให้จีนดิมเถ้าขึ้นไปรับพระพลสงคราม คุมไพร่ลงมาถึงเมืองภูเก็ต ณวันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ พระบริสุทธิโลหภูมินทรผู้ว่าราชการ เมืองตะกั่วทุ่งคุมขุนหมื่นนายไพร่ รวม ๑๐๐ คน มาถึง เมืองภูเก็ต ณวันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ พระยาณรงค์เรืองฤทธิ์ประสิทธิสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองถลาง คุมขุนหมื่นนายไพร่ รวม ๒๐๐ คน มาถึง เมืองภูเก็ตณวันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ เมือง พังงา พระยาบริรักษ์ภูธร ผู้ว่าราชการ เมืองพังงา แต่งให้พระณรงค์ชดชิ หลวงสัสดี คุมขุนหมื่น นายไพร่ รวม ๑๐๐ คนมาถึง เมืองภูเก็ตณวันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ เมืองไทร เจ้าพระยาไทรบุรี แต่งให้ ตนกูสะมาแอ ตนกูมุสา หวันอาหวัง คุมแขกไพร่ ๓๓๕ คน มาด้วย เรือมุรชาวสิตสวัสดิ์ ถึง เมืองภูเก็ต ณวันอังคาร เดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ เจ้าพระยาไทรบุรี มีหนังสือไปถึงข้าพระพุทธเจ้าว่า เจ้าพระยาไทรบุรี ยังกวาดหา คนให้เรือสำเภาลอน บรรทุก เพิ่ม เติม มาครั้งหลัง อีก ๑๗๕ คน คน หัวเมืองยกมาถึงเมือง ภูเก็ตแล้ว ๘๑๕ คน คน

เมืองภูเก็ต ๓๗๓ คน ทหาร เรือรบ ๑๒๐ คน รวม ๑๓๐๔ คน และ กับตันไตเกอ แจ้งว่ากัศริสบัสตันปืนสไนเดอจัดซื้อที่เมืองเกาะหมากไม่ได้ กรแนนแอนเสล ยอมให้ยืมของ คอเวอแมนต์มาใช้ พลาง ก่อน ๕๐๐๐ บัสตัน และที่อำเภอ ฉลองแขวงเมืองภูเก็ต พวกไทย พวกแขก แตกหนี เข้าป่า พาครอบครัว ประชุมกันอยู่ ชาย ฉกรรจ์ประมาณ ๑๕๐ คน พวกจีนคุม กัน ๒๐๐—๓๐๐ คน จะไปปล้นเผาบ้านเรือนไทยแขกต่อไปอีก พวกไทย พวกแขกสู้รบ กับพวกจีนแตกถอยมา พวกไทย พวกแขกเอาไฟ เผาทับ โรงจีน ที่อำเภอฉลอง ประมาณ ๔๐—๕๐ โรง พวกจีน กับพวกไทย แขก สู้รบกันมาถึง ณวันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ (๑) ข้าพระพุทธเจ้า และ พระยาวิชิตสงคราม ให้ กรมการจีน หัวหน้าขึ้นไปห้ามปราม พวกไทยจีน ทั้ง สองฝ่าย ค่อยหยุดลง แต่พวกไทยจีน ซึ่งผูกใจเจ็บแค้น แก่กัน ยังคุม พวก ละ ๔—๕ คน ตอบกระทำร้าย แก่กัน ตามดงป่า แขวงอำเภอ อยู่บ้าง พวกจีนคนร้ายเห็นกองทัพมาพร้อมกัน ก็มีความกลัว พากันหนีออกจาก บ้านเมือง บ้าง การเหมืองแร่ดีบุกได้ลงมือ ทำการเป็นปกติแล้วบ้าง ก็มี ที่ยังหวาดหวั่นอยู่มิได้ลงมือทำการเหมืองแร่ก็มี ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วย เกล้า ฯ ว่า การที่เมืองภูเก็ต ถ้าไม่จัดเสียให้เรียบร้อย พวกพ่อค้า ซึ่งตั้งทำมา ค้าขาย และราษฎรไทยแขก เห็นไม่อาจอยู่ คงจะพากัน อพยพ ออก จากบ้านเมืองไปอยู่เมืองอื่นเสียโดยมาก และหนังสือ พระยา

---

(๑) การที่ชาวเมืองสู้รบจีนที่อำเภอฉลอง ครั้งนั้น ด้วยได้เจ้าอธิการวัดฉลอง ซึ่งนับถือกันว่าเป็นผู้มีวิทยาคมขลังคุ้มครอง เมื่อเสร็จการปราบจีนแล้ว โปรด ฯ ให้ ตั้งพระอธิการนั้นเป็นพระครูวิสุทธิวงศาจารย์

รัตนเศรษฐีซึ่งมีมาถึงข้าพระพุทธเจ้า ว่าด้วยจีนที่เมืองระนองกำเริบนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้คัดสำเนาหนังสือ ฉะบับที่ ๑ ฉะบับที่ ๒ ฉะบับที่ ๓ ใส่มาในซองนี้ด้วยแล้ว ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ บอกมาณวันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๙ ค่ำ ปีชวดอัฐศก”

การปราบปรามพวกจีนกุลีที่เมืองภูเก็ต ถึงต้องเกณฑ์กำลังต่างเมืองไปช่วยคล้ายกับเป็นการสงคราม จึงปราบปรามลงได้ แต่นั้นรัฐบาลก็จัดวางการป้องกัน คือให้เพิ่มเติมกำลังโปลิศและทหารอยู่ประจำเป็นต้น ก็มิได้มีเหตุเช่นนั้นขึ้นอีก.

เมื่อก่อนที่จะเกิดเหตุเรื่องจีนกุลีกำเริบที่เมืองระนอง พระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) มีใบบอกเข้ามากราบบังคมทูล ฯ ว่ามีความแก่ชราลงมากแล้ว ขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาไปเมืองจีน เพื่อไปบำเพ็ญการกุศลที่บ้านเดิมสักครั้งหนึ่ง ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ไปตามประสงค์ พอพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) กลับมาจากเมืองจีนไม่ช้า นักก็เกิดเหตุพวกจีนกุลีกำเริบ ครั้นเมื่อปราบปรามเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า พระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) แก่ชรา จึงพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนยศพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี่ยง) ขึ้นเป็น พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี ตำแหน่งจางวางผู้กำกับราชการเมืองระนอง และทรงตั้งพระศรีโลหภูมิพิทักษ์ (คอซิมก๊อง) ซึ่งเป็นบุตรคนใหญ่และเป็นตำแหน่งผู้ช่วยราชการอยู่ในเวลานั้น เป็นพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองระนอง เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๒๐ มีสำเนาตราพระคชสีห์นำเมือง ดังนี้

ตราตั้งพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจี๋ยง) เป็นพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ สมุหพระกระลาโหม มาถึงพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการ เมืองระนอง

ด้วยพระยารัตนเศรษฐีคนเก่า เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กราบบังคมทูล พระกรุณาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยการที่จีนเกิดกบฏณเมืองระนอง ตั้งแต่เกิดขึ้น จนข้าหลวง ผู้มีอำนาจ และ ทหาร ไปด้วยเรือรบ กลไฟ ชื่อมุรชาวสิตสวัสดิ พร้อม ด้วยผู้ว่าราชการเมือง กรมการชำระ ตัดสินทำโทษตามโทษานุโทษเสร็จ บ้านเมืองเรียบร้อย เป็กปกติ

ได้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ทุกประการแล้ว มีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งว่า ทรงพระมหากรุณาตั้งให้พระยารัตนเศรษฐี เป็นผู้ว่าราชการเมืองระนองรักษาพระราชอาณาเขตต์ ทำนุบำรุง บุตรหลานกรมการไพร่บ้านพลเมือง ลูกค้าวาณิชได้ทำมาหากินอยู่เย็นเป็นสุข พระยารัตนเศรษฐีได้รับทำภาษีผลประโยชน์ ซึ่งเกิดขึ้นในบ้านในเมือง ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายก็มาก ถึงงวดถึงปีบอกส่งเข้ามาณกรุงเทพมหานคร มิได้ตกค้าง

ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระยารัตนเศรษฐีเป็นผู้ว่าราชการเมืองมาช้านานจนแก่เฒ่าชรา จะว่าราชการบ้านเมือง ก็เป็นความลำบากแก่ตัวพระยารัตนเศรษฐีมาก ได้พระราชทานสัญญาบัตร์ตั้งให้พระศรีโลหภูมิ

พิทักษ์ผู้ช่วยราชการซึ่งเป็นบุตรผู้ใหญ่ เป็นที่พระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองให้สืบตระกูล โดยมีความชอบในราชการแผ่นดิน จะเพิ่มยศขึ้นให้เป็นพระยาจางวาง ก็พอกราบถวายบังคมลาไปเมืองจันการึงได้ค้างอยู่

ครั้นจันเกิดกบฏขึ้นณเมืองระนอง กรุงเทพมหานคร ก็แต่งข้าหลวงมีอำนาจคุมทหารปืนใหญ่เล็ก และเกณฑ์กองทัพหัวเมืองมาช่วยระงับปราบปราม พระยารัตนเศรษฐีกลับมาแต่เมืองจันถึงเมืองระนอง ทันราชการ ได้ช่วยข้าหลวงทหารปืนใหญ่เล็ก และกองทัพหัวเมืองปราบปรามทำโทษจันคนชั่วราบคาบ บ้านเมืองจึงเรียบร้อยได้ โดยเร็ว พระยารัตนเศรษฐีมีความชอบในราชการแผ่นดิน

จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานสัญญาบัตร์ เลื่อนยศพระยารัตนเศรษฐีขึ้นเป็น พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวางกำกับราชการเมืองระนอง ถือศักดินา ๓๐๐๐ พระราชทานโต๊ะทองคำใหญ่ ๑ คนโททองคำ ๑ กะโถนทองคำ ๑ สัปทนปั๋ศตูแดง ๑ เป็นเครื่องยศกับเสื้อผ้าตามบรรดาศักดิ์ ออกมาทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ พร้อมด้วยพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองกรมการ แล้วให้พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวาง เอาเครื่องยศเดิมสำหรับที่พระยารัตนเศรษฐีนั้น พระราชทานให้แก่พระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองเป็นเกียรติยศสืบไป

ให้พระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมือง กรมการ พึงบังคับบัญชาพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวาง ถ้ามีราชการเกิดขึ้นแก่บ้านเมือง

ประการใด ให้พระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองกรมการปริกษาหารือพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวาง ตามซึ่งเห็นพร้อมชอบด้วยราชการ อย่าถือเปรียบแก่งแย่งให้เสียราชการไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

อนึ่งถ้าถึงกำหนดงวดกำหนดปีส่งเงินภาษีอากร ณเมืองระนองเมื่อใด ก็ให้พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวาง พร้อมด้วยพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองกรมการ รวบรวมเงินภาษีอากรเข้าหีบบีดตราประจำครั้ง แต่งกรมการคุมเข้ามาส่งณกรุงเทพมหานคร อย่าให้เงินภาษีอากรค้างด่วงงวดด่วงปีไปได้

อนึ่งถ้าถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวาง ไปพร้อมด้วยพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองกรมการณพระอารามตามเคย จำเพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า บ่ายหน้าต่อกรุงเทพมหานคร กราบถวายบังคมต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทำสัตยานุสัตย์ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ แล้วรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปีละ ๒ คลั้ง อย่าให้ขาดได้

อนึ่งให้พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวาง กำชับห้ามปรามบุตรหลานเสมียนทนายบ่าวไพร่ข้าทาสสมกำลัง อย่าให้คบหากันสูบฝิ่นกินฝิ่นซื้อฝิ่นขายฝิ่น และเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ลักช้างม้าโคกระบือตัดพกฉกชิงวิ่งราวฉ้อตระบัดเอาพัสดุทองเงินเครื่องอัญมณี ของสมณะ

ชีพราหมณ์อาณาพระชาราษฎร ไพร่บ้านพลเมืองถูกค้าวาณิชทางบกทางเรือให้ได้ความเดือดร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

ครั้นถึงสารตรานี้ไซ้ ให้พระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองกรมการจำตองถอกเอาท้องตราตั้งนี้ไว้ แล้วประทวนส่งต้นตราตั้งและตราจำนำสำหรับที่บัญชีจำนวนเลขสำหรับเมือง ให้แก่พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวางเข้ารับราชการตามตำแหน่งสืบไป

สารตรามาณวันพฤหัสบดีเดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๓๙ ปีฉลูนพศก

ตรารูปมนุษย์ถือสมุด ประจำครั้ง ตราพระคชสีห์น้อย ประจำผนึก

สำเนาตราตั้งพระศรีโลหภูมิพิทักษ์ (คอซิมก๊อง) เป็นพระยารัตนเศรษฐี

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุสมุหพระกระลาโหม มาถึงหลวงปลัด หลวงมหาดไทย หลวงศักดิศรีสมบัติผู้ช่วยราชการ กรมการอยู่รักษาเมืองระนอง ด้วยพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง ทำเรื่องราวให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระยารัตนเศรษฐีแก่ชราอายุ ๗๘ ปี ขอลาออกนอกราชการ กราบถวายบังคมลาไปเมืองจีนทำบุญให้บิดามารดาญาติพี่น้องสักครั้งหนึ่ง ขอให้พระศรีโลหภูมิผู้ช่วยราชการว่าราชการบ้านเมืองต่อไป จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาท

ดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมว่า พระศรีโลหภูมิผู้ช่วยราชการเป็นบุตรใหญ่ (พระยารัตนเศรษฐี) ได้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณช่วยพระยารัตนเศรษฐีรักษาบ้านเมืองมาช้านาน หามีระแวงในราชการแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ ใจคอมั่นคงสมควรเป็นผู้ใหญ่รักษาบ้านเมืองได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานนามสัญญาบัตรให้พระศรีโลหภูมิผู้ช่วยราชการ เป็นที่พระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองระนอง ถือศักดินา ๓๐๐๐ ไร่ พระราชทานสัปทนคัน ๑ ฉูกประคำปล่ำทองสาย ๑ โต๊ะทองคำ ๑ กะโถนทองคำ ๑ กาทองคำ ๑ กระบี่บั้งทองคำ ๑ หมวกตุ้มปีทรงประพาส ๑ เสื้อทรงประพาสตัว ๑ เสื้อมังกร ๔ เด็บตัว ๑ เสื้อเข้มขาบริ้วดำตัว ๑ ผ้าปูมเขมรผืน ๑ ผ้าแพรขาวผืน ๑ เป็นเครื่องยศออกมาทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบต่อไป ให้หลวงปลัด หลวงมหาดไทย หลวงศักดิศรีสมบัติผู้ช่วยราชการกรมการ นายกองบอกส่วยอากรเมืองระนอง ฟังบังคับบัญชาพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมือง แต่ซึ่งชอบด้วยราชการตามอย่างตามธรรมเนียมสืบมาแต่ก่อน อย่าให้ถือเปรียบแก่งแย่งให้เสียราชการไปแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ ให้พระยารัตนเศรษฐีมีน้ำใจโอบอ้อมทำนุบำรุงญาติพี่น้องในวงศ์ตระกูล และกรมการผู้ใหญ่ ผู้น้อยไพร่บ้านพลเมือง ฉูกค้าวาณิชให้ได้ความสุขสบาย ให้บ้านเมืองเจริญบริบูรณ์ขึ้นจะได้เป็นความชอบสืบไป อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารทก็ให้พระยารัตนเศรษฐี พร้อมด้วย

ญาติพี่น้องและกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยไปณพระอารามตามเคยฉะเพาะพระพักตร์ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า บ่ายหน้าต่อกรุงเทพพระมหานครกราบถวายบังคมต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทำสัตยานุสัตย์ ทูลเกล้า ทูลกระหม่อม ถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ แล้วรับพระราชทานน้ำพิพัฒน์สัตยาบีละ ๒ ครั้ง ตามอย่างธรรมเนียมจงทุกปีอย่าให้ขาดได้ มีพระราชโอวาทสำหรับที่ผู้ว่าราชการเมือง ประทับตราพระคชสีห์ออกมาด้วยฉะบับ ๑ ความแจ้งทุกประการแล้ว

สารตรามาณวันศุกร์เดือนยี่ขึ้นค่ำหนึ่งปีระกาเบญจศก

ตรารูปมนุษย์ถือดาพประจำครั่ง ตราพระคชสีห์น้อยประจำผึ้ง

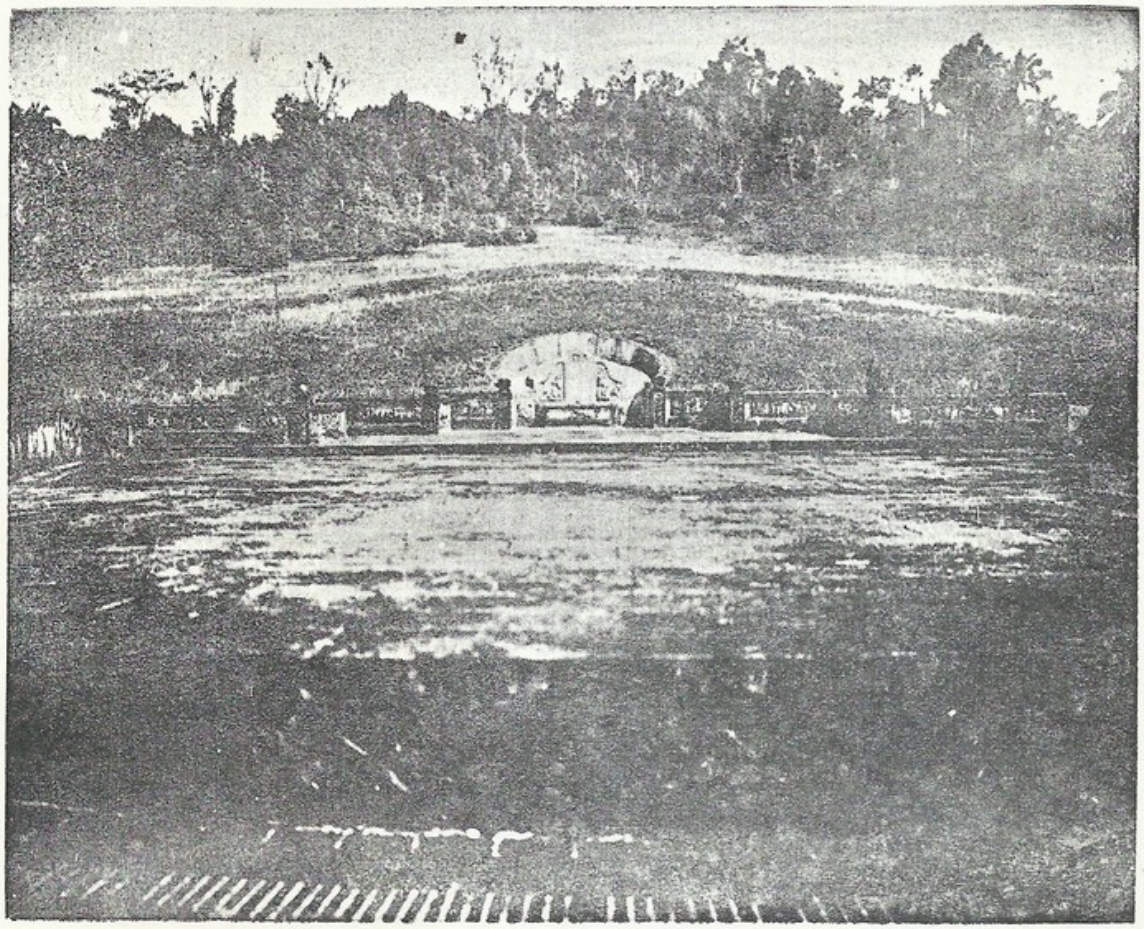
ตั้งแต่ออกจากตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองแล้ว พระยาดำรงสุจริต ฯ ก็คิดจัดแบ่งการค้าขายที่เคยทำให้แก่บุตร คือในบรรดาการที่เมืองระนองมอบให้พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก๊อง) การที่ห้างโกหงวนณเมืองเกาะหมากมอบแก่หลวงศรีโลหภูมิพิทักษ (คอซิมชิม) การที่เมืองหลังสวน มอบให้แก่พระจรูญราชโภคากร (คอซิมเต็ก) และส่งนายคอซิมบุตรคนเล็กให้ไปเล่าเรียนที่เมืองจีน ตัวเองเป็นแต่ผู้ตรวจตราดูแล นอกจากนี้คิดทำพินัยกรรมสั่งให้ผู้รับมฤดกรวมทรัพย์ที่ได้รับมฤดกนั้นเป็นทุนในห้างโกหงวน ทำการค้าขายหาผลประโยชน์ไป

ด้วยกัน ตลอดเวลานับตั้งแต่พระยาดำรงสุจริต ฯ (คอซู้เจี่ยง) ถึงอนิจกรรมไปอีก ๓๐ ปี จึงให้แบ่งทรัพย์มฤดกแยกกันไปได้ พระยาดำรงสุจริตฯ (คอซู้เจี่ยง) อยู่มาจนปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๒๕ จึงถึง อนิจกรรม เมื่ออายุได้ ๘๐ ปี

เมื่อพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดิ์ (คอซู้เจี่ยง) ถึงอนิจกรรมแล้ว นายคอซิมปี่ซึ่งบิดาส่งให้ไปเล่าเรียนที่เมืองจีนนั้นเสร็จการศึกษากลับมา พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก๊อง) ผู้เป็นมหาดเล็กพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์เป็นหลวงบริรักษ์โลหวิสัย ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองระนอง แล้วพระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก๊อง) ผู้เป็นหัวหน้ากับบรรดาบุตร หลานของพระยาดำรงสุจริต ฯ มีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ว่าได้จัดการฝังศพไว้ที่เมืองระนองตามประเพณีจีน ขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตทำคำจารึกศิลาบักไว้ให้เป็นเกียรติยศณที่ฝังศพ โปรด ฯ ให้ตรวจคำจารึกนั้นแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทำตามประสงค์

สารตราพระราชทานคำจารึกบ้ายหน้าฮ่องซุ้ยและเครื่องขมาศพ พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดิ์ (คอซู้เจี่ยง)

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุ สมุหพระกระลาโหม มาถึงพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมือง พระศรีโลหภูมิพิทักษ์ ผู้ช่วยราชการ หลวงบริรักษ์โลหวิสัย ผู้ช่วยราชการ

ฮ่องซุ้ยพระยาดำรงสุจริตฯ (คอซู้เจี่ยง ต้นสกุล ณระนอง)

พระจรูญราชโภคากร ผู้ว่าราชการเมือง หลวงสโมสรราชกิจ ปลัด และบุตรหลานญาติพี่น้องวงศ์ตระกูลพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวาง ณเมืองระนองเมืองหลังส่วน

ด้วยพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมือง พระศรีโลหภูมิพิทักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองระนอง พระจรูญราชโภคากร ผู้ว่าราชการเมืองหลังส่วน มีใบบอกลงวันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก ส่งจดหมายถามถ้อยคำผู้เฒ่าผู้แก่เมืองระนอง ให้หลวง (สรร) พากรกรมการถือมา

มีความว่า พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวางเมืองระนอง ป่วยเป็นวัณณโรคขึ้นที่ลำคอ หมอประกอบยารักษาพยาบาลอาการหาคลายไม่ ณวันพฤหัสบดี เดือน ๗ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวาง ถึงแก่อสัญญกรรม (๑) อายุได้ ๘๖ ปี ศพยังมิย่องซุ้ยตามธรรมเนียมจีนที่เมืองระนอง หาได้พระราชทานเพลิงไม่

พระยารัตนเศรษฐี พี่น้องบุตรหลานขอรับพระราชทานจารึกป้ายศิลาปักหน้าย่องซุ้ยศพพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวาง จะได้เป็นเกียรติยศแก่บุตรหลาน ซึ่งรับราชการฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสืบไป มีความในใบบอกหลายประการ

ได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการ

(๑) คำว่าอสัญญกรรม โดยปกติใช้แต่คพเทียบชั้นเจ้าพระยา ที่ใช้ในสารตราฉะบับนี้จะใช้ผิด หรือโดยคำสั่งให้ใช้เป็นพิเศษ ข้อนี้ไม่มีทางจะสอบให้ทราบแน่

มาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวาง รับอำนาจแต่ท่านเสนาบดี ซึ่งได้บังคับหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกในกาลนั้น ไปเป็นผู้ก่อสร้างเมืองระนอง ชักชวนไทยจีนแลฝูกค้า มาตั้งบ้านเรือนทำเรือกสวนไร่นาเป็นภูมิฐานบ้านเมืองขึ้น พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวาง ทำเหมืองดีบุกลงทุนให้ราษฎรขุดร่อนแม่แร่ดีบุกมาขึ้นโรงกลาง สูบฉดงได้เนื้อดีบุกจำหน่ายเก็บภาษีทำนุบำรุงบ้านเมืองเกิดภาษีผลประโยชน์แผ่นดินเจริญ

พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวาง ทำนุบำรุงบุตรชายใหญ่เด็กได้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบตระกูลและทำนุบำรุงอาณาประชาราษฎรฝูกค้าวาณิชได้ทำมาหากินอยู่เย็นเป็นสุข พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวาง มีความชอบต่อราชการแผ่นดินเป็นอันมาก

ซึ่งพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองระนอง กับพี่น้องขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต จารึกบ้ายศิลาตั้งแต่วันเดือนปีเกิดตำบลบ้านเมืองจีน แล้วทำมาหากินอยู่ในประเทศสยาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงมียศบรรดาศักดิ์ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาจนถึงแก่อสัญญกรรม จะได้ปักหน้าฮ่องซุ้ยศพพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวาง ให้เป็นเกียรติยศแก่บุตรหลานตามธรรมเนียมจีน

จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อธิบดีกรมพระกระลาโหม ซึ่งได้บังคับหัวเมืองฝ่ายใต้ ฝ่ายทะเลตะวันตก เรียบเรียงอักษรถ้อยคำซึ่ง

จารึกบ้าย น้ำขี้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายทรงทอดพระเนตร์ เห็นสมควรใช้ได้แล้ว พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จารึกบ้ายศิลาส่งออกมาพระราชทานพระยารัตนเศรษฐีกับพี่น้อง บ้กหน้าฮ่องซุ้ยศพพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวางเถิด

ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพนักงานจัดธูปเทียนดอกไม้จันทน์ประจุหีบเหมือนศิลาหน้าเพลิงสำรับ ๑ เงินเพื่อง ๓๐๐ เพื่อง ผ้าไตร ๕ ไตร ผ้าขาว ๑๐ พับ ร่ม ๕๐ คัน รองเท้า ๕๐ คู่ มอบให้หลวง (สรร) พากรกรมการ คุมออกมาพระราชทานแก่พระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนองกับพี่น้องให้ทำบุญในการศพ พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวาง โดยสมควรแก่ยศบรรดาศักดิ์

แต่ธูปเทียนดอกไม้จันทน์นั้นเป็นของหลวงขมาศพ ให้พระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองระนองเชิญหีบธูปเทียนดอกไม้จันทน์ขึ้นตั้งบนที่หน้าบ้ายศิลาตามสมควร เงินเพื่องผ้าไตร ผ้าขาว ร่ม รองเท้านั้นให้มีเทศนาชักบังสกุล มหาบังสกุล และทิ้งทาน ถ้าทำบุญเสร็จแล้วเป็นจำนวนพระสงฆ์มากน้อยเท่าใดให้มีใบบอกถวายพระราชกุศลเข้ามาให้แจ้ง

สารตรามาณวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก ศักราช ๑๒๔๕ (พ.ศ. ๒๔๒๐)

ตารูปมนุษย์ถือสมุดประจำครั้ง ตราพระคชสีห์น้อยประจำผนึก

คำจารึก

ประวัติ พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซู้เจี่ยง)

จางวางเมืองระนอง

ประกาศไว้ให้ท่านทั้งหลายผู้จะได้อ่านหนังสือนี้ทราบทั่วกันว่า เดิมท่านพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวางเมืองระนองนี้ ท่านเป็นจีนฮกเกี้ยนเกิดในบ้านแอ่ซุ่อำเภอ ระยอง เขตต์แขวงเมือง เจี่ยงจิวหู ท่านเกิดนับตามวันข้างจีน เป็นวัน ๒๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะเส็ง นามเดิมชื่อ ซู้เจี่ยงแซ่คอ ครั้นอายุครบ ๒๕ ปี ได้เข้ามาจากเมืองเจี่ยงจิวหู มามีภรรยาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ณเมืองพังงาช้านาน จนค่อยเจริญขึ้นสืบมา ถึง ณวันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะโรง ฉศกศักราช ๑๒๐๖ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เป็นหลวงรัตนเศรษฐี นายอากรดีบุกเมืองระนอง ขึ้นเมืองชุมพร ได้ทำอากรดีบุกแขวงเมืองชุมพร เมืองกระบุรี เมืองระนอง รวม ๑๐ ตำบล ทูลเกล้าฯ ถวาย เป็น อากร ดีบุก ปีละ ๔๓ ภารา ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ว่าราชการเมืองระนอง แต่ที่ตำบลราดกรูด บางริ้น พอนรั้ง ทั้ง ๓ ตำบลนี้ยังไม่มีบ้านเรือนผู้คน ตำบล เมือง ระนอง เมื่อแรกหลวงรัตนเศรษฐี มาตั้งทำภาษีอากร เมื่อปีมะเส็ง สัปตศกศักราช ๑๒๐๗ นั้น ก็ยังเป็นป่ารกร้างว่างเปล่าอยู่มาก มีคนไทยจีน ตั้งบ้านเรือน อยู่ ๑๗ ครอบครัว เหมืองคลองมีบ้างเล็กน้อย ที่นั้นเป็นแขวงเมือง ชุมพร ยังไม่เป็นภูมิบ้านเมือง ไม่มีเรือกสวนไร่นาทำเลที่ทำมาหากิน ครั้น

ณปีขาลฉศกศักราช ๑๒๑๐ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนยศหลวงรัตนเศรษฐี เป็นพระรัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง . พระรัตนเศรษฐีมาตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองระนอง แล้วตั้งเกลี้ยกล่อมชักชวนไทยจีนให้มาตั้งทำมาหากินอยู่ที่แขวงเมืองระนองถึง ๙ ตำบล มีผู้คนบ้านเรือนตั้งเป็นภูมิลำเนาแน่นหนา ทำเหมืองขุดสร้างสวนไร่นาปลูกพืชผลต่างๆ สมบูรณ์เป็นภูมิฐานบ้านเมืองสนุกสำราญ ภาษีอากรผลประโยชน์แผ่นดินก็เจริญมากขึ้น ครั้นวันจันทร์เดือน ๘ แรม ๑๐ ค่ำ ปีจอจัตวาศก ศักราช ๑๒๒๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ เลื่อนยศให้เป็นพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง ยกเมืองระนองเป็นหัวเมืองจัตวาขึ้นกรุงเทพฯ ครั้นบรรดุถึงรัชชกาลที่ ๕ ปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนยศพระยารัตนเศรษฐีเป็นพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวางเป็นอธิบดีในเมืองระนอง แล้วโปรดเกล้าฯ ตั้งพระศรีโลหภูมิบุตรที่ ๒ เป็นพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนองแทนบิดา ท่านพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีนี้ ได้รับราชการมาตั้งแต่รัชชกาลที่ ๓ ตลอดมาจนถึงรัชชกาลที่ ๕ ฉลองพระเดช พระคุณโดยกตัญญูกตเวทีซื่อตรงดำรงสุจริต คิดให้ผลประโยชน์เจริญขึ้นเป็นคุณแก่แผ่นดินโดยมาก ควรเป็นที่สรรเสริญและเป็นแบบฉบับสำหรับข้าราชการทั้งปวง พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีอยู่ในที่จางวางเมืองระนองได้

๕ ปี ๙ เดือน ๑๖ วัน อายุ ๘๖ ปี ถึงอสัญญกรรม วัน พฤหัสบดี เดือน ๗ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศกศักราช ๑๒๔๔ มีบุตรชาย ๖ คน บุตรชายที่ ๑ (ชื่อคอซิมเจ่ง) เป็นหลวงศรีโลหภูมิ ผู้ช่วยราชการเมืองระนองถึงแก่กรรม บุตรชายที่ ๒ (ชื่อคอซิมก๊อง) เป็นพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนองแทนบิดา บุตรชายที่ ๓ (ชื่อคอซิมจั๋ว) เป็นหลวงศักดิ์ศรีสมบัติ ผู้ช่วยราชการเมืองระนองถึงแก่กรรม บุตรชายที่ ๔ (ชื่อคอซิมขิม) เป็นหลวงศรีโลหภูมิพิทักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองระนอง บุตรชายที่ ๕ (ชื่อคอซิมเต็ก) เป็นพระจรูญราชโภคากร ผู้ว่าราชการเมืองหลังสวน บุตรชายที่ ๖ (ชื่อคอซิมบี๋) เป็นหลวงบริรักษ์โลหวิสัย ผู้ช่วยราชการเมืองระนอง บุตรชายทั้ง ๖ นี้ ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี มา ควรเป็นที่สรรเสริญว่าเป็นอนุชาตบุตรตั้งอยู่ในโอวาทบิดามารดา และมีกตัญญุกตเวทีรักษาชื่อเสียงของบิดามารดาเชิดชูให้ปรากฏอยู่ในแผ่นดินสยามสืบกาลนาน

ได้จารึกแผ่นศิลาประกาศไว้ ณ วันจันทร์ เดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะแม เบญจศกศักราช ๑๒๔๕

แต่นั้นมาบุตรทั้ง ๕ คนก็ช่วยกันประกอบการต่อมาตามคำสั่งของบิดา ครั้นต่อมาเมื่อโปรดฯ ให้พระยาอัษฎงคตทิศรักษา (ตันกิมเจ่ง) เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นที่พระยาอนุกูลสยามกิจ ตำแหน่งกงสุลเยเนราล

สยามที่เมืองสิงคโปร์ จึงพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนหลวงบริรักษ์โลหวิสัย (คอซิมบี้) ขึ้นเป็นที่พระอัษฎงคตทิศรักษา ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองตระบุรีต่อมา

ตอนที่ ๕

รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เมืองระนอง

ถึง พ.ศ. ๒๔๓๓ (ร.ศ. ๑๐๙) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเลียบแหลมมะลายู ระยะทางที่เสด็จไปครั้งนั้น ทรงเรือสุริยมณฑล (ลำแรก) เป็นเรือพระที่นั่งไปจากกรุงเทพ ฯ แล้วทรงช้าง พระที่นั่งเสด็จทางสถลมารค จากเมืองชุมพร ข้ามแหลมมะลายูไปลงเรือที่เมืองตระบุร์ เรือพระที่นั่งอุบลบุรทิศออกไปคอยรับเสด็จอยู่ที่เมืองระนอง เสด็จตรวจหัวเมืองชายทะเลในพระราชอาณาเขตต์ แล้วผ่านไปในเมืองมะลายูของอังกฤษ ประทับที่เมืองเกาะหมาก เมืองสิงคโปร์ ขาเสด็จกลับเสด็จทอดพระเนตรหัวเมืองมะลายู และหัวเมืองไทยทางปักษ์ใต้ตลอดมา ในคราวเสด็จเลียบมณฑลครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องระยะทางเป็นพระราชหัตถเลขาพระราชทานมาถึงเสนาบดีสภาซึ่งรักษาพระนคร (หอพระสมุด ฯ ได้รวมพระราชหัตถเลขาคราวนั้นเข้าเป็นหนังสือเสด็จประพาสแหลมมะลายู พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕) ในพระราชหัตถเลขาทรงพรรณนาและพระราชทานพระบรมราชาธิบายว่าด้วยเมืองระนองในสมัยเมื่อเสด็จไปครั้งนั้น เป็นเรื่องตำนานถ้วนถี่พิสดารดีกว่าหนังสืออื่น จึงคัดพระราชนิพนธ์เฉพาะตอนว่าด้วยเมืองระนองมาพิมพ์ไว้ในหนังสือนี้

พระราชนิพนธ์ว่าด้วยเมืองระนอง

วันที่ ๒๒ เมษายน (ร.ศ. ๑๐๙ พ.ศ. ๒๔๓๓) เวลา ๔ โมงเช้า น้ำขึ้น ลงเรือกระเชียงเรือไฟลากล่องลงมาตามลำน้ำปากจั่น น้ำขึ้นไหลเชี่ยวอย่างน้ำทะเล ฝั่งสองข้างตอนบนเป็นเลน ตามฝั่งข้างอังกฤษแลเห็นเทือกเขาสันแหลมมะลายูตลอดไม่ขาดสาย แต่ข้างฝ่ายเราเป็นเขาไม่สู้ใหญ่นัก ที่ริมฝั่งหน้าเทือกเขานั้นเป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ไป โดยมากที่ห่างเนินก็ตกเป็นท้องทุ่งกว้าง ๆ มีหมู่บ้านเรือนคนแลเห็นต้นหมากต้นมะพร้าว ทั้งฝ่ายเราฝ่ายเขาก็อยู่ในข้างละห้าหกหมู่เหมือนกัน แต่ตอนนี้เลี่ยเปรียบอังกฤษ ที่ลงไปหน่อยหนึ่งถึงที่มีศาลชำระความมีเรือนโรงใหญ่ ๆ หลายหลัง ว่าเป็นที่ตั้งเมืองแต่ก่อน แต่ศาลนั้นสี่เหลี่ยมหลังเล็ก ๆ ปลูกอยู่กลางแจ้งไม่อัศจรรย์อันใดเลย โรงโปลิศที่ตะพานเหล็กวัดสระเกศโตกว่า ลงมาประมาณชั่วโมงหนึ่งถึงโรงโปลิศตั้งอยู่บนหลังเนินต่ำ ๆ ริมปากแม่น้ำน้อย โรงโปลิศนี้ก็เล็กเท่า ๆ กันกับศาลนั้นเอง มีโปลิศถือปืนลงมายืนรับ ๑๑ คน เป็นพะม่านุ่งผ้าโพกผ้า ๒ คน เป็นแขกซิก สวมกางเกงอย่างทหาร ๕ คน นายทหารพะม่า แต่ไม่เห็นศัสตราวุธ นุ่งผ้าและสวมเสื้อทหาร ตั้งแต่เหนือโรงโปลิศขึ้นมา ดูบ้านคนถี่กว่าคลองท่าโรงที่เกาะกงสักนิดหนึ่ง ต่อลงมาข้างล่างแล้วไม่มีผิดกับท่าโรงที่เกาะกงเลย พบวัดหนึ่งอยู่ที่ชายเขา เรียกว่าวัดขี้ไฟ โบสถ์หลังคาจาก แต่ไม่อยู่ในน้ำเหมือนเกาะกง

ลงมา ๓ ชั่วโมงถึงที่ตำบลน้ำจืด ซึ่งเป็นเมืองพระอัษฎงค์(๑) ไปตั้งขึ้นใหม่ มีตะพานยาวขึ้นไปจดถนน เพราะที่นั้นเป็นที่ดุม เวลา

---

(๑) พระอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมบี๋ ณระนอง) ภายหลังได้เป็นที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์

น้ำขึ้นปกติท่วมขึ้นไปมาก ๆ ตะพานแต่งใบไม้และธง มีซุ้มใบไม้ที่ต้นตะพาน มิสเตอรเมริพีลด์ แอสสิสตัน คอมมิสชันเนอที่มถึงมาคอยรับอยู่ที่ตะพาน ทักทายปราศรัยแล้วขึ้นเสลี่ยงจะไป มิสเตอรเมริพีลด์จะขอเข้าแห่เสด็จด้วยกับทหารและโปลิศ เพราะเวลานั้นแต่งตัวเป็นทหาร ได้บอกให้เดินตามไปภายหลังกับพระอัษฎงค์ ถนนที่ขึ้นไปกว้างประมาณสัก ๘ ศอกหรือ ๑๐ ศอก ยาวประมาณ ๑๐ เส้นเศษ ผ่านไปในที่ซึ่งตัดต้นไม้ลงไว้จะทำนา ขึ้นไปถึงที่สุดถนนนี้ มีถนนขวางอีกสายหนึ่ง มีประตูใบไม้และร้านพระสงฆ์สวดชยันโตอยู่ที่สามแยกนั้น เลยขึ้นไปที่บ้านพระอัษฎงค์ ซึ่งเป็นเรือนขัดแตะถือปูนฝีนสองชั้นอย่างฝรั่ง ดูภายนอกเป็นตึกพอใช้ได้ แลดูจากบนเรือนนั้น เห็นที่ซึ่งปลูกสร้างขึ้นไว้และบ้านเรือนไร่นาราษฎรตลอด ตามแนวถนนขวางมีโรงโปลิศเป็นสามมุข ฝาขัดแตะถือปูนหลังหนึ่ง ห่างไปจากถนนใหญ่สัก ๒ เส้น มีศาลชำระความเป็นศาลากลางสามมุข เป็นตึกอยู่รอบถนนยังไม่แล้วเสร็จหลังหนึ่ง นอกนั้นก็เป็นโรงเรือนราษฎรหลายหลัง ความคิดพระอัษฎงค์ซึ่งยกเมืองลงมาตั้งทำจีดน์ เพื่อจะให้เรือใหญ่ขึ้นไปถึงได้การค้าขายจะได้ติด และระยะน้ำลึกกว้าง ถ้าขุดคนลงมาขุดได้ที่นี่ การที่จะข้ามไปข้ามมากับฝั่งอังกฤษก็ยอยากขึ้นหน่อยหนึ่ง หาไม่โจรผู้ร้ายหนีข้ามไปมาได้ง่ายนัก อีกประการหนึ่ง ที่แถบนี้มีทำเลที่ทำนากว้าง ถ้าตั้งตลาดเป็นบ้านเมืองก็จะเป็นที่ทำมาหากินได้มาก เดี๋ยวนี้ขัดอยู่อย่างเดียว แต่เรื่องคนไม่มีพอแก่ภูมิที่เท่านั้น ได้ถามมิสเตอรเมริพีลด์ถึงการโจรผู้ร้าย ก็ว่าเดี๋ยวนี้สงบเรียบร้อย การที่โจรผู้ร้าย

ส่งบไปได้สั้น ก็ด้วยอาศัยกำลังมิสเตอรซิมบี เป็นธุระแข็งแรงมาก และว่าเมื่อเร็ว ๆ สั้น มีผู้ร้ายฆ่าคนตายในแดนอังกฤษ ได้ขอให้พระยาชุมพรช่วย พระยาชุมพรก็ได้ช่วยจนได้ตัวผู้ร้ายแล้ว แต่ผู้ซึ่งไปตามผู้ร้ายนั้นต้องเลือกตัดตายคนหนึ่ง มิสเตอรเมริพีดด์รับอาสาจะโดยเสด็จต่อไปอีก ได้บอกขอบใจและห้ามเสีย พระสงฆ์ซึ่งมาคอยชยันโตอยู่สั้น มีเจ้าอธิการวัดนาคดิ่งชัน ซึ่งพระอัษฎงค์ว่าเป็นหัวหน้ายี่หินศีร์ษะกระบือ (๑) ภายหลังมาสาบาดให้พระอัษฎงค์ ว่าจะไม่ประพฤติเช่นนั้นต่อไป อธิการวัดชีไฟอีกองค์หนึ่ง พระอัษฎงค์ว่าเป็นคนดีรับว่าจะข้ามมาอยู่ที่น้ำจืด พระสงฆ์เมืองหลังส่วนออกไปอยู่ ๔ องค์ นอกนั้นเป็นพระมาแต่ฟากมลิวันอีก ๑๗ ได้ถวายเงินตามสมควรแล้วลงเรือต่องมาประมาณสัก ๕๐ นิ้วถึงปากคลองพระขยางข้างฝ่ายเรา ดูกว้างกว่าแม่น้ำน้อย ลงไปอีกไม่ช้าก็ถึงคลองลำเลียง ซึ่งเป็นพรมแดนเมืองตระกับเมืองระนอง ดูปากช่องกว้างใหญ่ แต่เข้าไปข้างในเห็นท่าจะไม่โต แต่นั้นไปฝนตกมากบ้างน้อยบ้างตลอดทางไม่ใคร่จะได้ดูอันใดได้ สองฟากเป็นภูเขาสลับซับซ้อนกันสูงใหญ่ เวลาฝนตกมืดคลุ้มไปเป็นเมฆทับอยู่ครึ่งเขาค่อนเขา ลำน้ำกว้างออกกว้างออกทุกที แต่ไม่ใคร่เห็นมีบ้านผู้เรือนคน ถึงมาจากน้ำจืด ๒ ชั่วโมงถ้วน ถึงเรืออุบลบุรทิศ ซึ่งขึ้นไป

---

(๑) คืออั้งยี่ทางหัวเมืองเหล่านั้น ในสมัยนั้นมีเป็น ๒ พวก เรียกว่าพวกยี่หินศีร์ษะกระบือพวก ๑ พวกปุนเถาถึงพวก ๑

จอดคอยรับ อยู่ที่ ตรงปาก คลองเขมา ข้างฝั่ง อังกฤษ (๑) ถึงเรือใหญ่ฝน จึงได้ หาย เดิมคิดว่าจะไปได่กระจงที่เกาะขวาง แต่เวลามาถึงบ่าย ๕ โมงเสียแล้ว จึงได้ทอดนอนอยู่ที่ปากคลองเขมาคืนหนึ่ง

วันที่ ๒๓ ออกเรือเวลาโมงหนึ่งกับ ๒๐ มินิต เป็นเวลาน้ำขึ้นครู่หนึ่งถึงเกาะขวาง ที่เกาะขวางนี้พระยาระนองร้องอยู่ว่าแผนที่อังกฤษทำ คือแผนที่กัปตันแบกเบ็นต้น หมายสำไม่ต้องกันกับหนังสือสัญญา ในหนังสือสัญญาว่าเกาะทั้งสองฝั่ง ใกล้ฝั่งข้างไทยเป็นของไทย ใกล้ฝั่งอังกฤษเป็นของอังกฤษ เว้นไว้แต่เกาะขวางเป็นของไทย ส่วนเกาะที่ในแผนที่นั้น เกาะสมุดที่อยู่ใกล้ฝั่งข้างอังกฤษเป็นเกาะย่อม จดชื่อว่าเกาะขวาง ทาสีเขียวให้เป็นของไทย ส่วนเกาะขวางซึ่งเป็นสามเกาะใหญ่ ๆ อยู่ใกล้ฝั่งข้างไทย เกาะหนึ่ง อยู่เกือบจะสุญกลางค่อนข้างไทยสักหน่อยหนึ่งสองเกาะ ที่ชาวบ้านนี้ตลอดจนถึงนายโปลิศฝ่ายอังกฤษ ก็ยอมรับว่าเป็นเกาะขวางนั้นหมายแดงเป็นของอังกฤษ ได้มีใบบอกเข้าไปก็ตัดสินรวม ๆ ออกมา ว่าที่หมายแดงเป็นของอังกฤษที่หมายเขียวเป็นของไทย แต่ลักษณเกาะที่เป็นอยู่นั้นขัดอยู่กับหนังสือสัญญาเช่นนี้ขอให้ฉันดู ได้ตรวจดูก็เห็นเป็นหน้าสงสัยจริงอย่างเช่นเขาว่า จะเป็นด้วยแกล้งหรือด้วยแผนที่ผิดก็ได้ เรื่องนจะได้ชี้แจงด้วยแผนที่ในที่ประชุมต่อไป (๒)

---

(๑) เสด็จประพาสเที่ยวนี้ โปรด ฯ ให้เรือพระที่นั่งอุบลบุรทิศล่วงหน้าไปคอยรับอยู่ที่เมืองระนอง เสด็จไปจากกรุงเทพ ฯ ด้วยเรือสุริยมณฑล ลำที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ต่อ

(๒) เรื่องเกาะขวางนี้ เมื่อเสด็จมาถึงพระนคร ได้โปรด ฯ ให้ว่ากล่าวกับรัฐบาลอังกฤษ ตกลงให้คืนมาเป็นของไทย ตามหนังสือสัญญา

ได้ถามถึงการที่ได้ประโยชน์เสียประโยชน์ในที่เกาะไชว้กันเช่นนอย่างไรบ้าง ก็ว่าเกาะเหล่านี้ไม่มีคนตั้งบ้านเรือนอยู่ประจำ แต่เป็นที่มีชัยมากทุก ๆ เกาะ ถ้าเป็นเกาะข้างฝ่ายอังกฤษ คนเราจะไปทำไม่ขอหนังสือต่อเขาก่อนเขาไม่ให้ไปทำ เป็นความลำบากแก่คนของเราที่จะไปทำมาหากินในที่นั้น ตั้งแต่เกาะขวางนี้ลงไปฝ่ายข้างเราเขาสูงมากเป็นเทือกใหญ่ ดูเหมือนอย่างเกาะช้าง เรียกว่าท่าครอบ ข้างฝ่ายอังกฤษดูแนวเขาใหญ่ บั๊ดห่างออกไปเป็นแต่เขาย่อม ๆ มีคนตั้งอยู่ริมน้ำเที่ยวทำชันบ้างเป็นแห่ง ๆ ต่อท่าครอบลงไปมีลำคลองเรียกว่าละอุ่นชั้นระนอง ในระยะนี้มีทนอยู่สองตำบล นอกนั้นก็ดกตลอดจนถึงปากอ่าวระนอง ฝั่งทั้งสองข้างนั้นไม่ได้มีราบเลยจนสักแห่งหนึ่ง เป็นแต่เขาใหญ่เขาเล็กตลอดไปจนกระทั่งถึงปลายแหลม เวลาเช้า ๔ โมงทอดสมอที่ใต้เกาะผี ปากอ่าวเมืองระนอง ที่นี่พระอัษฎงค์ทำเรือนตะเกียงเช่นที่บางปะอินตั้งไว้เสาหนึ่ง มีเรือสำเภาบรรทุกเข้ามาแต่เมืองพะม่าจอดอยู่ลำหนึ่ง เรือมุรชาวสิตยิงปืนสลุต รอผ่อนของขึ้นบกอยู่จนเที่ยงจึงได้ลงเรือกระเชียงเรือไฟลากข้ามไปดูแหลมเกาะสอง ซึ่งอังกฤษเรียกว่าวิกตอเรียปอยนต์ อ้อมปลายแหลมออกไปดูข้างหน้า นอกแล้วเลี้ยบเข้าจนถึงคอแหลมหน้าใน ที่แหลมนี้เป็นเนินสูงดินแดง ๆ ไม่ใคร่มีต้นไม้ คอแหลมทั้งหน้านอกหน้าในมีบ้านเรือนคนอยู่ หน้านอกไม่ได้เข้าไปใกล้ แต่หน้าในเห็นมีเรือนปั้นหยาฝาจาก พื้นสองชั้น ๓ หลัง มีโรงใหญ่เล็กประมาณสัก ๒๐ หลัง มีต้นหมากมะพร้าว แต่ที่แผ่นดินที่หมู่บ้านตั้งนั้นเป็นที่ต่ำแอบคอแหลมอยู่หน่อยเดียว ที่บนหลังเนินปลายแหลมมี

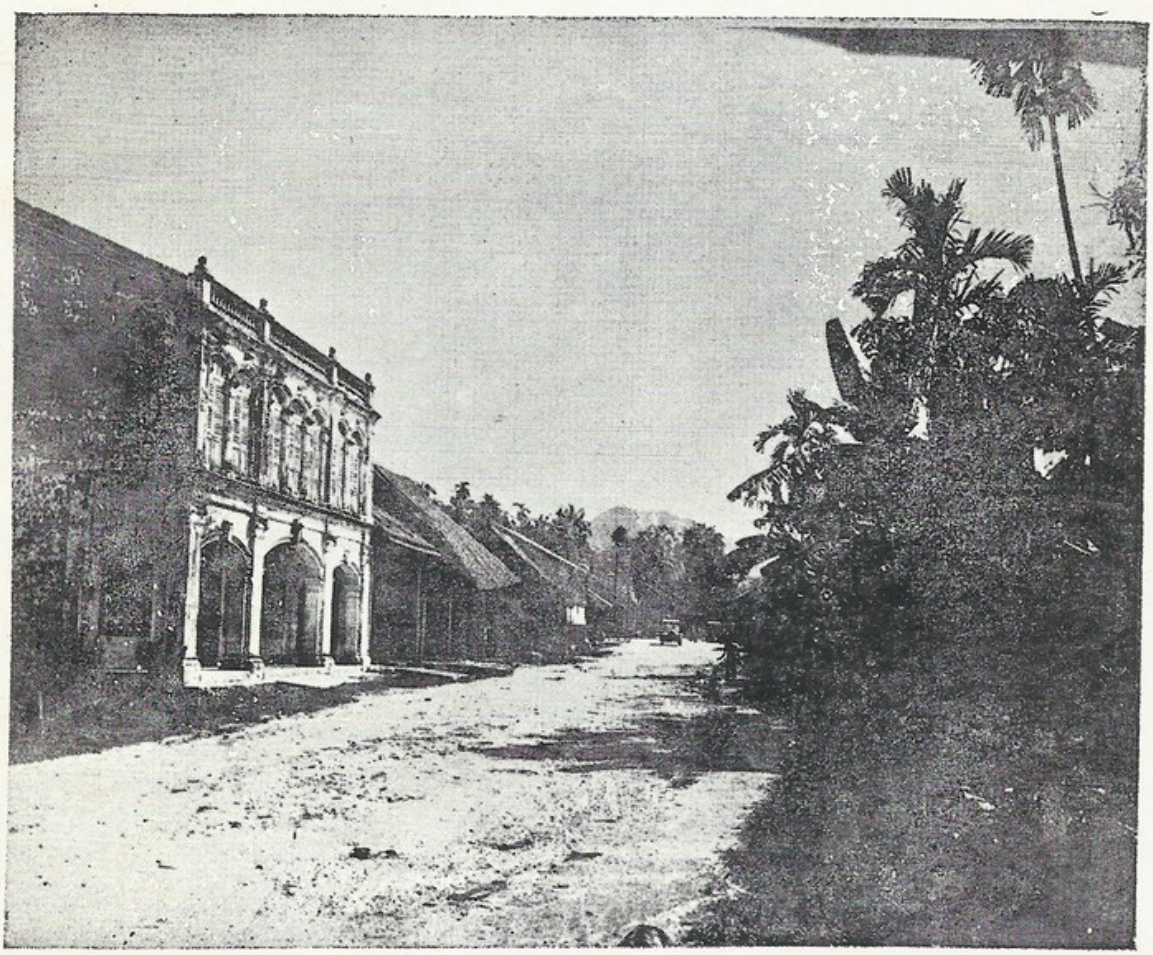
ศาลชำระความแบบเดียวกับที่นาตลิ่งชัน ตั้งอยู่กลางแจ้งแดดร้อนเปรี้ยง มีเรือนปั้นหยาฝาจากอยู่หลังหนึ่งทรุดโทรมยับเยินทั้ง ๒ หลัง คล้ายกันกับที่นาตลิ่งชัน การที่อังกฤษจัดรักษาในที่แถบนี้ไม่กวดขันแข็งแรงอันใดอยู่ข้างโกโรโกเตกว่าเราเสียอีก คนที่อยู่บนบกแลเห็นเป็นแขก เขาว่าเป็นมะลายูบ้างจีนบ้างประมาณสัก ๓๐ ครัวทั้งหน้านอกหน้าใน หากินด้วยทำปลา เรืออ้อมมาห่างเกาะเล็กของอังกฤษที่แอบฝั่งอยู่สองเกาะเข้าปากอ่าวเมืองระนอง ที่ฝั่งขวามีโรงจีนตัดฟืนสำหรับส่งเรือเมล์ประมาณสัก ๓๐ หลัง ฝั่งซ้ายเป็นที่ตลิ่งชายเนินสูง ตั้งโรงโปลิศอยู่ในที่นั้น เวลาน้ำขึ้นเรือขนาดองครักษ์ขึ้นไปได้ถึงท่า ตั้งแต่ทะเลเข้าไปสองไมล์เท่านั้น ตะพานที่ขึ้นยาวประมาณสักสองเส้นเศษ มีแพลอยและศาลาปลายตะพาน ผูกใบไม้บังรังตลอด เมื่อถึงต้นตะพานมีซุ้มใบไม้ซุ้มหนึ่ง พระยาระนองและกรมการไทยจีนรับอยู่สัก ๕๐ — ๖๐ คน ขึ้นรถที่เขาจัดลงมารับ มีรถเจ้านายและข้าราชการหลายรถ ขึ้นไปตามหนทางซึ่งเป็นถนนถมศิลาแข็งเรียบดีอย่างยิ่ง แต่ถนนนั้นแคบกว่าถนนข้างใน ๆ กว้างประมาณสัก ๓ วา สองข้างทางข้างตอนต้นเป็นป่าโกงกางขึ้น ขึ้นไปหน่อยหนึ่งก็ถึงที่เรือกสวนรายขึ้นไปทั้งสองข้าง ข้ามตะพานสามตะพาน เป็นตะพานเสาไม้ปูกระดานมีพนักทาสีขาว เข้าไปข้างในมีทุ่งนาแปลงหนึ่ง แลดูที่นี่แลเห็นเขาซึ่งเป็นพลับพลา แล้วก็เข้าในหมู่สวนหมู่ไร่ต่อไปอีกจนถึงต้นตลาดเก่า แลเลี้ยวแยกไปตามถนนทำใหม่เป็นถนนกว้างสัก ๘ วา ไปจนถึงถนนขึ้นเขา มีโรงเรือนสองข้างทางแน่นหนาแต่ไม่มีตึกเลย ผู้คนคึกคัก ตามระยะทางที่มามีซุ้มแปลก

กันถึง ๒ ซุ้ม ซุ้มที่จะเข้าถนนตลาดเป็นอย่างจีน เก๋งซ้อน ๆ กันมีเสา มังกรพัน เป็นงามกว่าทุกซุ้ม ทางที่ขึ้นเขาตัดอ้อมวงไป ท่าทางก็เหมือนกันกับที่คอนเวอนเมนต์เฮาส์สิงคโปร์ หรือที่บ้านใคร ๆ ต่าง ๆ ที่เขานี้เขาว่าสูงร้อยสิบฟีต แต่เป็นเนินลาด ๆ มีที่กว้างใหญ่โตกว่าเขาสัตนาถมาก พลับพลาที่ทำนั้นก็ทำเสาไม้จริงเครื่องไม้จริง กรอบฝาและบานประตูใช้ไม้จริง แต่กรุใช้ไม้ระกำทั้งลำเข้าเป็นลายต่าง ๆ หลังคานั้นมุงไม้เกล็ดแล้วสองหลัง นอกนั้นมุงจากดาดสี ใช้สีน้ำเงินจะให้เหมือนกันกับหลังคาไม้ซึ่งทาสีไว้ มีห้องพระโรงหลังหนึ่ง ที่อยู่ข้างในใหญ่หลังหนึ่ง ยกเป็นห้องนอนสูงขึ้นไปหลังหนึ่ง มีคอนเซอเวเตอรียาวไปจนหลังแปดเหลี่ยมอีกหลังหนึ่ง ที่หลังเล็กซึ่งเป็นที่นอนและที่หลังแปดเหลี่ยม แลดูเห็นเมืองระนองทั่วทั้งเมือง หน้าต่างทุก ๆ ช่องเมื่อยืนดูตรงนั้นก็เหมือนหนึ่งดูบึกเขอแผ่นหนึ่งแผ่นหนึ่ง ด้วยแลเห็นทุ่งนาออกไปจนกระทั่งถึงภูเขาซึ่งอยู่ใกล้ชิด ได้ยินเสียงชะนีร้องเนือง ๆ สลับซับซ้อนกันไป ด้านหนึ่งก็เป็นได้อย่างหนึ่ง ด้านหนึ่งก็เป็นอย่างหนึ่ง ไม่เคยอยู่ที่ใดซึ่งตั้งอยู่ในที่แลเห็นเขาทุ่งป่าและบ้านเรือนคนงามเหมือนอย่างที่นี่เลย การตบแต่งประดับประดาและเครื่องที่จะใช้สอย พรักพร้อมบริบูรณ์อย่างบีนัง ตามข้างทางและชายเนิน ก็มีเรือนเจ้านายและข้าราชการหลังโต ๆ มีโรงบิลเลียดโรงทหารพรักพร้อมจะอยู่สักเท่าใดก็ได้ วางแผนที่ทางขึ้นทางลงข้างหน้าข้างใน ดีกว่าเขาสัตนาถมาก เสียแต่ต้นไม้บนเนินนั้นไม่มีต้นไม้ใหญ่ ที่เหลือไว้ก็เป็น

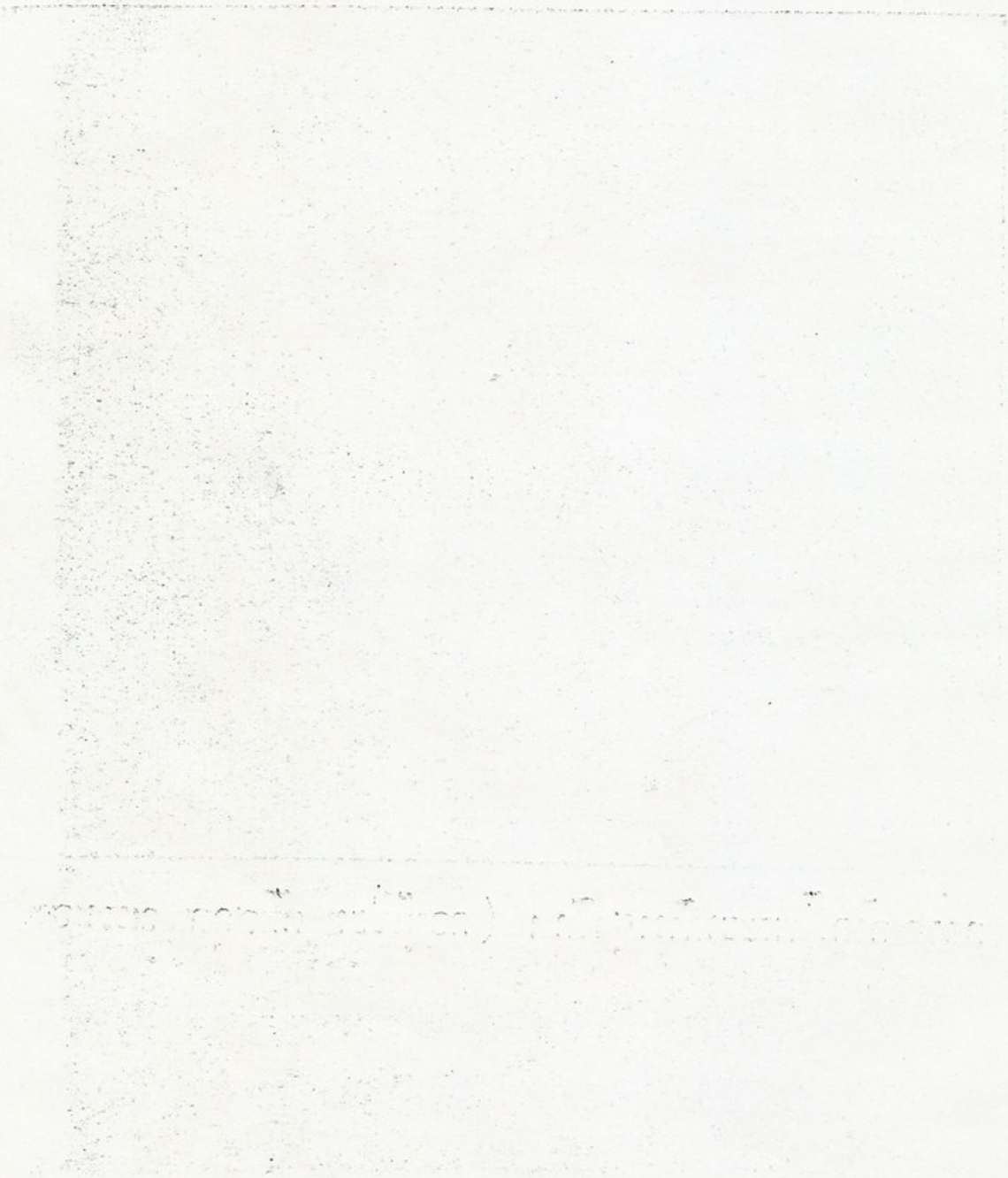
ต้นไม้สู้โต ต้นเล็ก ๆ ที่ตัดก็ยังเป็นตอสะพรั่งอยู่โดยรอบ แต่ในบริเวณพลับพลาปลูกหญ้าขึ้นเขียวสดบริบูรณ์ดีทั่วทุกแห่ง พระยายุทธการโกศล (๑) มาคอยรับอยู่ที่เมืองระนองนี้ ๕ วันมาแล้ว เดิมคิดว่าต้องมานอนที่เกาะเขมาเกินโปรแกรมวันหนึ่ง จะย่นวันเมืองระนองเข้าอยู่แต่สองคืน แต่ครั้นเมื่อไปเห็นที่เขาทำไว้ให้อยู่สงทุนรอนมาก และการต้อนรับนั้นโดยความเต็มใจแข็งแรงจริง ๆ จึงได้ผ่อนวันออกไปอีกวันหนึ่ง เวลาเย็นได้ลงดูตามเนินนั้นโดยรอบ แล้วขึ้นเขาเด็กอีกเขาหนึ่งซึ่งอยู่หน้าท้องพระโรง คล้ายเขาหอพระปริตที่เพชรบุรี ปลูกศาลาไว้ในหมู่ร่มไม้เป็นที่เงียบสงัด เวลากลางวันนี้ไม่ร้อนด้วยครึ้มฝน เวลากลางคืนหนาวบ่รอทถึง ๗๕°

วันที่ ๒๔ เวลาเช้าไปดูที่ตลาดเก่า มีโรงปลูกหลังชิด ๆ กันทั้งสองฟากเกือบร้อยหลัง แลเห็นเป็นจั่นไปทั้งถนน ที่สุดถนนนี้ถึงบ้านเก่าของพระยารัตนเศรษฐี ซึ่งตั้งอยู่ที่หาดใกล้ฝั่งคลอง ต้นคลองนั้นเป็นที่ทำเหมืองแร่ดีบุก น้ำล้างดินทรายซึ่งติดแร่ลงมาถมจนคลองนั้นตัน ดินกลับสูงขึ้นกว่าพื้นบ้าน สายน้ำก็ซึมเข้าไปในบ้านชั้นไปหมด ผนังใช้ก่อด้วยดินปนปูน ตึกรามพังทะลายไปบ้างก็มี ที่ยังอยู่ผนังชั้นทำให้เกิดบ่วยไข้ จึงได้ย้ายไปตั้งบ้านใหม่ ที่ย้ายไปตั้งบ้านใหม่เสียนั้นเป็นดีมาก ทำให้เมืองกว้างออกไปอีกสามสี่เท่า ด้วยถนนตลาดเก่านี้ไปชนคลอง จะขยายต่อออกไปอีกก็ไม่ได้อยู่แล้ว เวลาบ่ายไปดูบ่อน้ำร้อน ระยะทางเจ็ดสิบเส้น มีถนนดีเรียบร้อย ได้เห็นทางซึ่งเขาทำชักสายน้ำมาทำ

(๑) พระยายุทธการโกศล (ตนกูไออุดิน) เป็นอาว์พระยาไทรบุรี

ตลาดเก่าครั้งพระยาดำรงสุจริตฯ (คอซู้เจี๋ยง ต้นสกุล ณระนอง)

ทางไปพุน้ำร้อน เมืองระนอง

ภาพที่ ๑๘ ตอนรองเท้า หลุดขณะ

เหมืองดีบุก แย่งเอาน้ำในลำธารโต ๆ เลี้ยทั้งสิ้น จนลำธารนั้นแห้งไม่มีน้ำเลย ที่บ่อน้ำร้อนนี้ ดูเป็นที่ซึ่งสำหรับจะร้อนนั้นออกมาจากเขา น้ำตกริน ๆ ออกมาจากศิลาขวางกับลำธารน้ำเย็น ทำนบซึ่งกั้นเบี่ดน้ำเย็นให้ไปตามรางสายน้ำทำเหมืองข้ามมาบนที่ซึ่งเป็นน้ำร้อน น้ำฟากข้างนี้ร้อนฟากข้างโน้นก็ร้อนน้ำเย็นไปกลาง น้ำร้อนที่นี่ไม่มีกลิ่นกำมถันหรือกลิ่นหินปูนเลย แต่ร้อนไม่เสมอกัน บ่อหนึ่งปรอท ๑๔๔ บ่อหนึ่งปรอท ๑๕๔ ถ้าไปอีกกระทิกใกล้เคียง เดือดและควันขึ้นแรงได้จริง

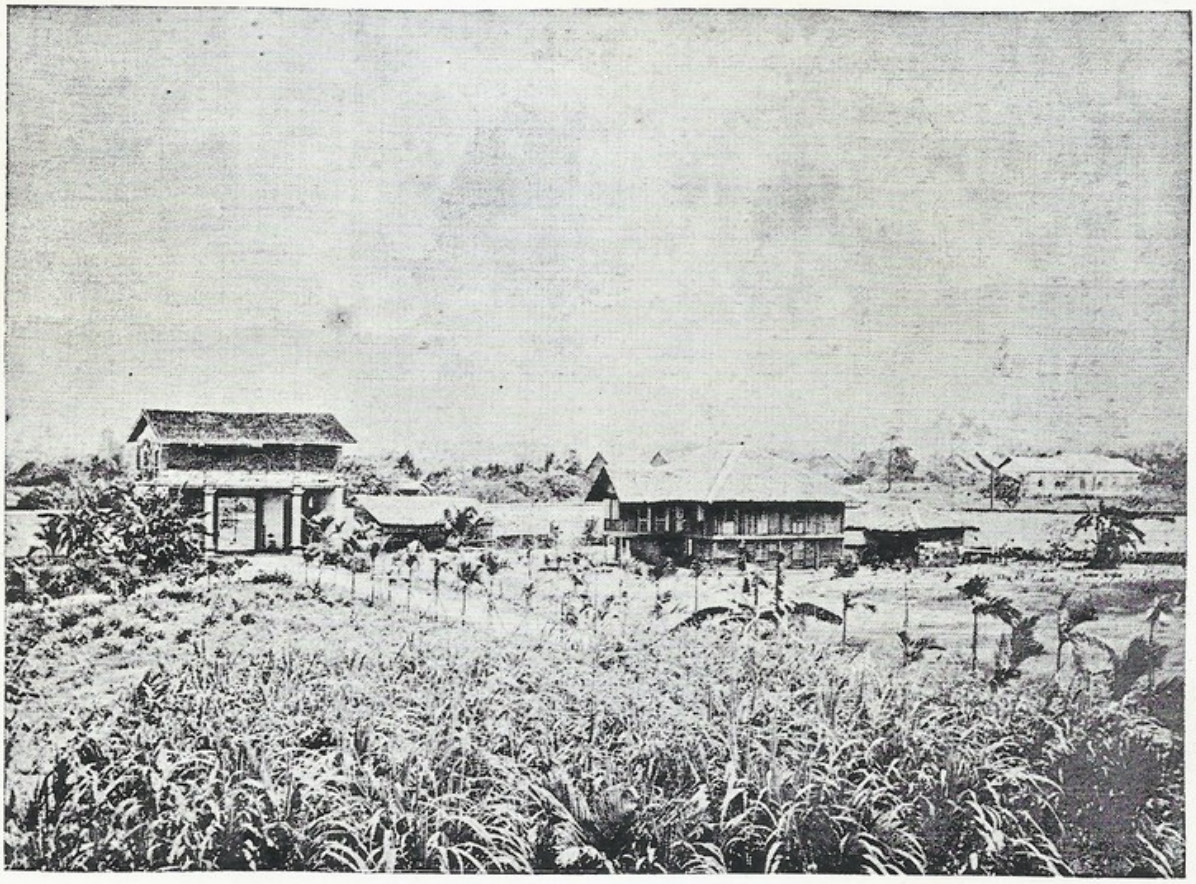
วันที่ ๒๕ เวลาเช้าไปที่บ้านใหม่พระยาระนองผ่านหนา "โรงราง" คือตรง ทำเป็นตึกหลังคาสังกระสีแบบคุกที่บีนัง ดูเรียบร้อยใหญ่โตดีมากแต่ยังไม่แล้วเสร็จ บ้านพระยาระนองเองก่อกำแพงรอบสูงสักสิบศอก กว้างใหญ่เห็นจะสักสามเส้นเศษสี่เส้น แต่ไม่หันหน้าออกถนนด้วยซินแส่ว่าหันหน้าเข้าข้างเขาจึงจะดี ที่บนหลังประตูทำเป็นเรือนหลังโต ๆ ขึ้นไปอยู่เป็นหอรบ กำแพงก็เว้นช่องเป็นกรุแต่อิฐบาง ๆ ไว้ ด้วยกลัวเจ๊กที่เคยดุกลามขึ้นครั้งก่อน เมื่อมีเหตุการณ์ก็จะได้กระทุ้งออกเป็นช่องปืน ที่กลางบ้านทำตึกหลังหนึ่งใหญ่โตมาก แต่ตัวไม่ได้ขึ้นอยู่เป็นแต่ที่รับแขกและคนไปมาให้อาศัย ตัวเองอยู่ที่เรือนจากเตี้ย ๆ เบียดชิดกันแน่นไปทั้งครัวญาติพี่น้องรวมอยู่แห่งเดียวกันทั้งสิ้น มีโรงไว้สินค้าปลูกริมกำแพงยืดยาว ในบ้านนั้นก็ทำไร่ปลูกมัน บีหนึ่งได้ถึงพันเหรียญ เป็นอย่างคนหากินแท้ ออกจากบ้านพระยาระนองไปสวนซึ่งเป็นที่หากินด้วยทดลองพืชพรรณไม้ต่าง ๆ ด้วย ที่กว้างใหญ่ปลูกต้นจันทน์เทศและกาแฟ ส้มโอบั๊ตเตเวียมะพร้าวดุกูและพริกไท ๆ นั้น

ได้ออกจำหน่ายปีหนึ่งถึงสามสิบหาบแล้ว เวลาบ่ายวันนั้นไม่ได้ไปแห่งใด ด้วยเป็นเวลาครึ้มฝนหน่อยหนึ่งก็ฝนตก

พระยาระนองขอให้ตั้งชื่อพลับพลานั้นเป็นพระที่นั่ง ด้วยเขาจะรักษาไว้เป็นที่ถือน้ำพระพิพัฒสัจจา และขอให้ตั้งชื่อถนนด้วย จึงได้ให้ชื่อพระที่นั่งว่า "รัตนรังสรรค์" เพื่อจะให้แปลกล้ำ ๆ พอมีชื่อผู้ทำเป็นที่ยินดี เขาที่เป็นที่ทำวังนั้น ให้ชื่อว่า "นิเวศน์คีรี" ถนนตั้งแต่ท่าขึ้นมาจนสุดตลาดเก่าแปดสิบเส้นเศษ ให้ชื่อว่า "ถนนท่าเมือง" ถนนทำใหม่ตั้งแต่สามแยกตลาดเก่าไปตามหน้าบ้านใหม่ พระยาระนองถึงตะพานยูง เป็นถนนใหญ่เกือบเท่าถนนสนามไชย ให้ชื่อว่า "ถนนเรืองราษฎร์" ถนนตั้งแต่ตะพานยูงออกไปจนถึงที่ซ่องซุ้ยพระยาดำรงสุจริต (๑) สัก ๗๐ เส้นเศษย่อมหน่อยหนึ่ง ให้ชื่อ "ถนนชาติเฉลิม" ถนนตั้งแต่ถนนไปบ่อน้ำร้อน ถึงเหมืองในเมืองให้ชื่อ "ถนนเพิ่มผล" ถนนทางไปบ่อน้ำร้อน ๗๐ เส้นเศษ ให้ชื่อ "ถนนชลระอุ" ถนนหน้าวังซึ่งเป็นถนนใหญ่ ให้ชื่อ "ถนนวัง" ถนนรอบตลาดนัดต่อกับถนนวังกับถนนเรืองราษฎร์ เป็นถนนใหญ่ แต่ระยะทางสั้น ให้ชื่อ "ถนนกำลังทรัพย์" ถนนตั้งแต่ถนนเรืองราษฎร์มาถึงถนนชลระอุผ่านหน้าศาลชำระความซึ่งทำเป็นตึกสี่มุขขึ้นใหม่ยังไม่แล้ว ให้ชื่อ "ถนนดับคดี" ถนนแยกจากถนนเรืองราษฎร์ลงไปทางริมคลอง ให้ชื่อ "ถนนทวีสินค้า" กับอีกถนนหนึ่งซึ่งพระยาระนองคิดจะทำออกไปถึงตำบลหินลาด ซึ่งเป็นทางโทรเลข ขอชื่อไว้ก่อนจึงได้ให้ชื่อว่า

---

(๑) พระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจี่ยง)

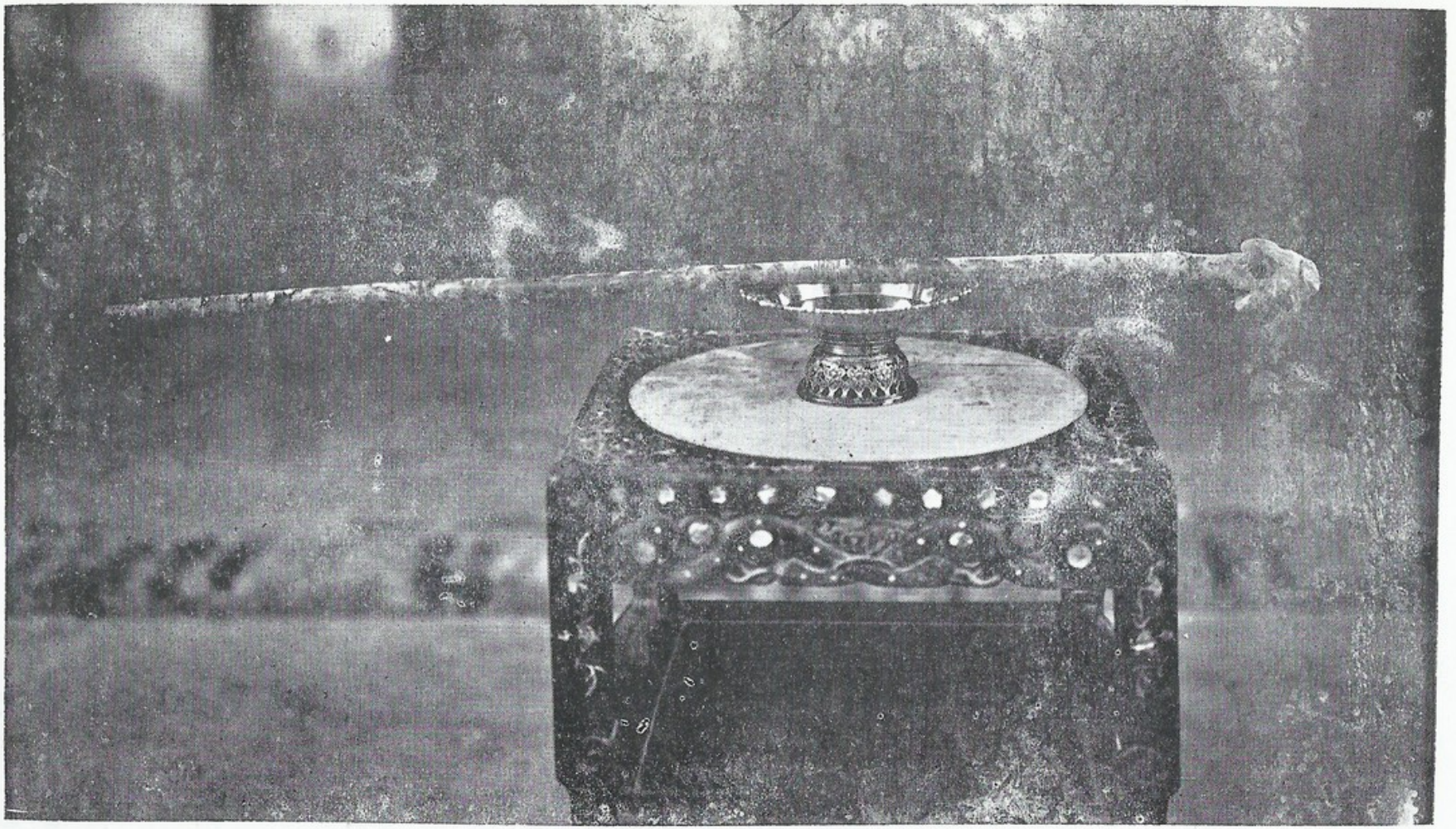

ทางเข้าบ้าน ผู้สำเร็จราชการ เมืองระนอง (ถ่ายจากข้างใน)

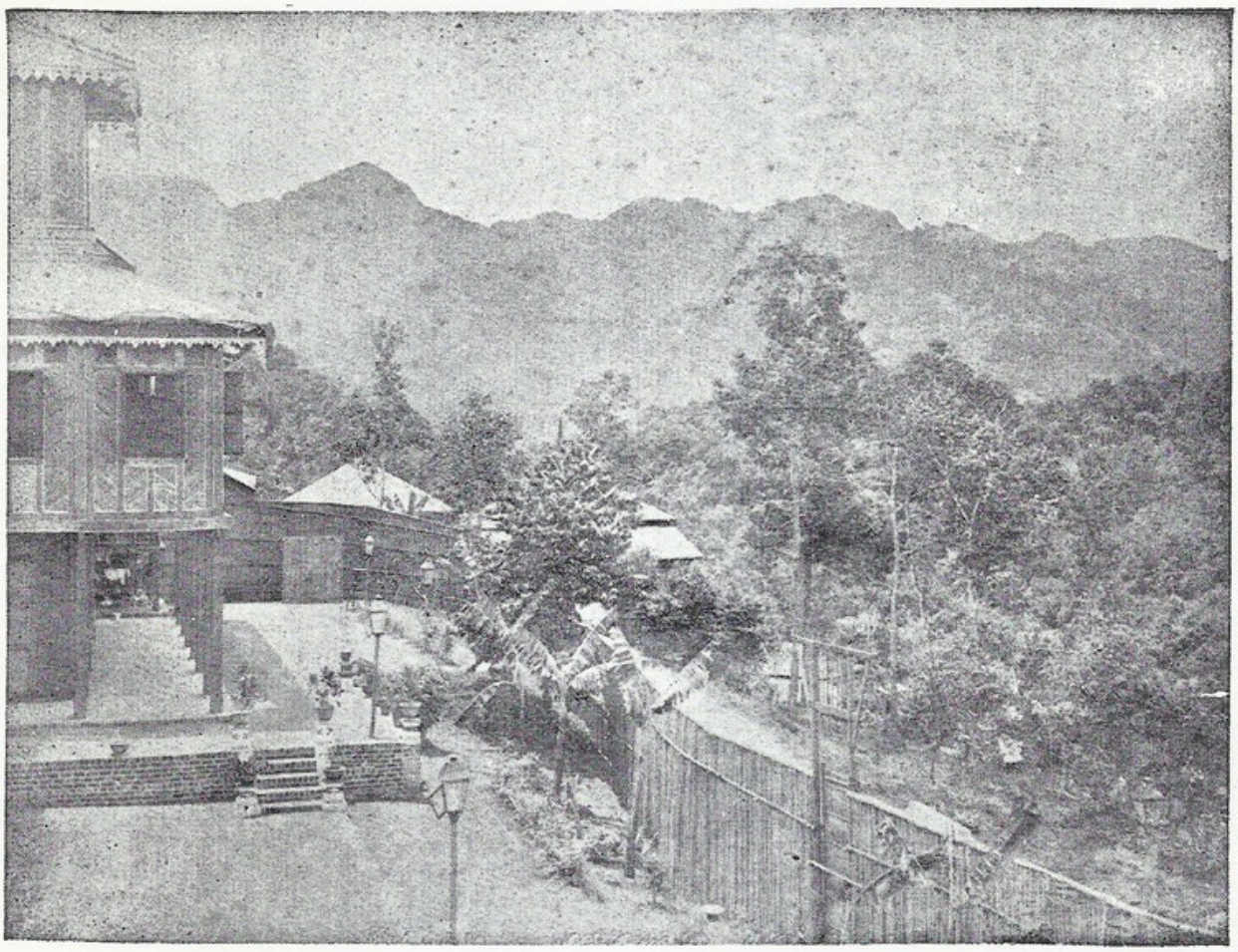

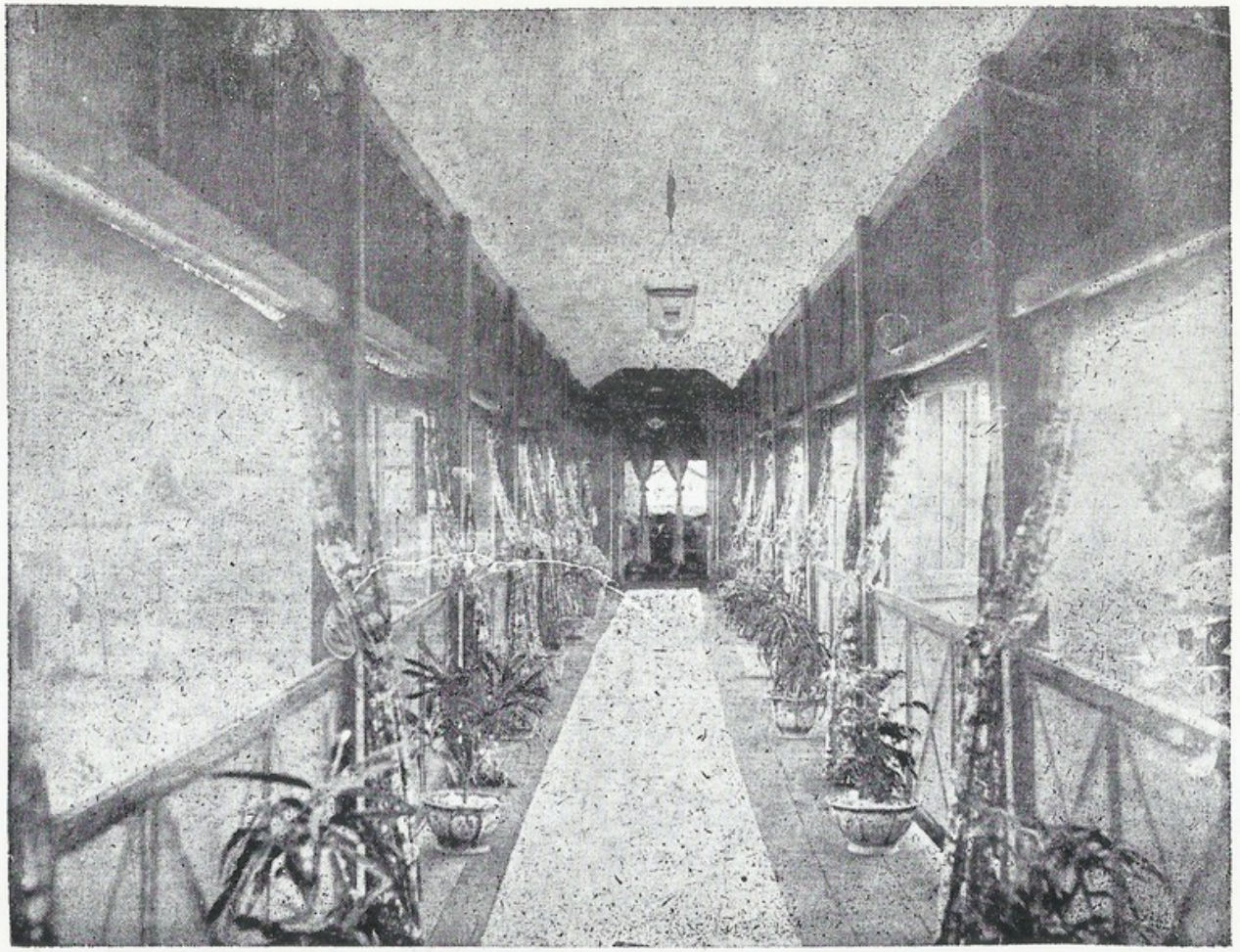
สวนจันทน์เป็นที่สำหรับทำระหัดน้ำใช้ในการตำขี้ก้าง (ขี้แร่ดีบุก)
เพื่อนำไปถลุง

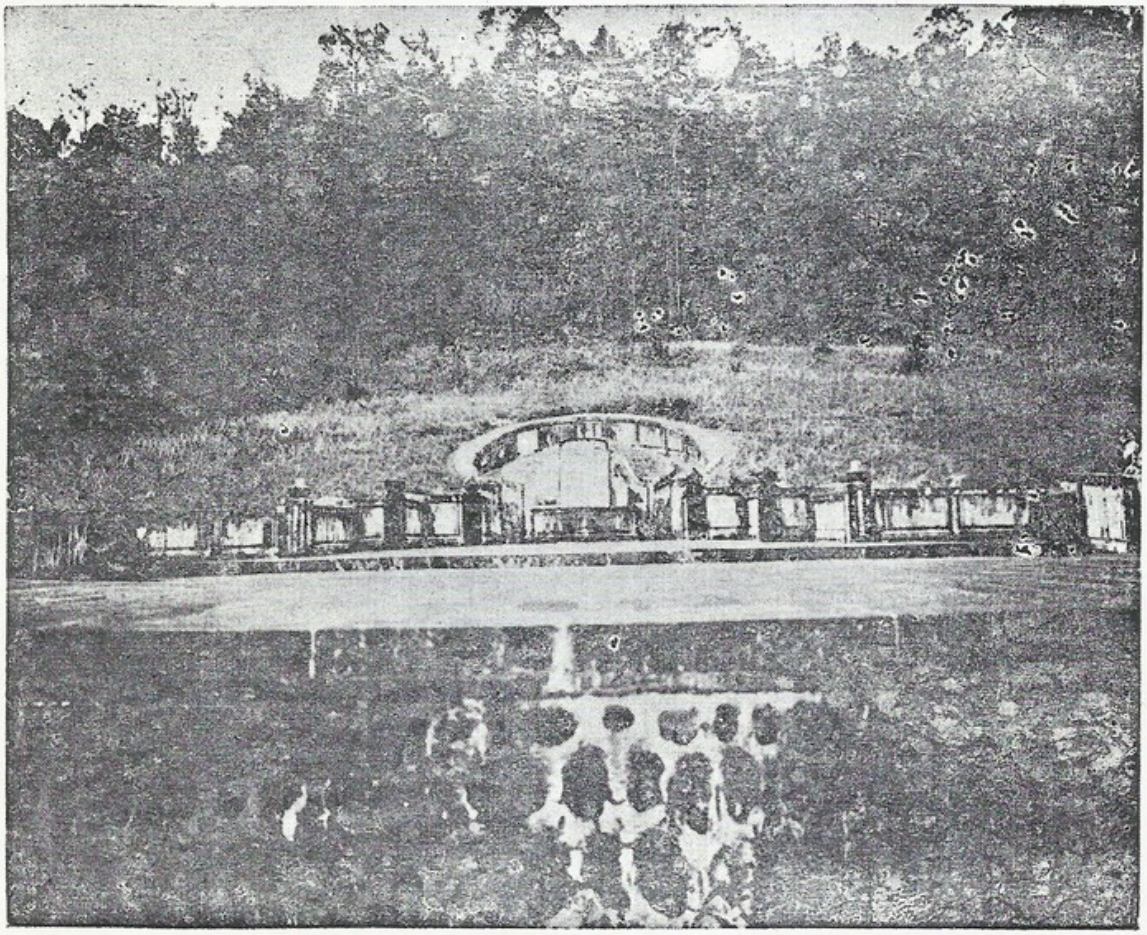
กล้องสูบยาแดงคันแรก ของพระยาดำรงสุจริตฯ (คอซู้เจี๋ยง ต้นสกุล ณระนอง)

วังวัตนรังสรรค์ เมืองระนอง

วังรัตนรังสรรค์ เมืองระนอง

ฮ่องซุ้ยพระยาดำรงสุจริตฯ (คอซิมก๊อง ณระนอง)

"ถนนผาดาด" ถนนซึ่งเขาทำและได้ให้ชื่อทั้งปวงนี้ เป็นถนนที่น่าจะได้ชื่อจริง ๆ ใช้ถมด้วยศิลากรวดแร่แข็งกร่าง และวิธีทำท่อน้ำของเขาเรียบร้อยทุกหนทุกแห่ง ฝนตกทันใดนั้น จะไปแห่งใดก็ไปไม่ได้

วันที่ ๒๖ เวลาเช้าไปดูที่ฝังศพพระยาดำรงสุจริต ตามทางที่ไปเป็นนาเป็นสวนตลอด เมื่อจวนจะถึงที่ฝังศพเป็นสวนพระยาระนองทั้งสองฟาก ปลูกหมากมะพร้าวมะม่วงเป็นระยะท่องแถวงามนัก มะพร้าวปลูกขึ้นไปจนถึงไหล่เขา ที่หน้าที่ฝังศพปลูกต้นไม้ดอกต่าง ๆ เมื่อเวลาอยู่เมืองระนอง เวลาค่ำ ๆ มีบุหงาส่ง ที่ฝังศพนั้นมีป้ายศิลาสูงสักสี่ศอกเศษ จารึกเรื่องชาติประวัติของพระยาดำรงสุจริตทั้งภาษาไทยภาษาจีนเป็นคำสรรเสริญตลอดจนบุตรหลาน ถัดเข้าไปมีเสาของศิลาคู่หนึ่ง แพะคู่หนึ่ง เสือคู่หนึ่ง ม้าคู่หนึ่ง ขุนนางฝ่ายบุ๋นฝ่ายบู๊คู่หนึ่ง แล้วก่อเขื่อนศิลาปูศิลาเป็นชั้น ๆ ขึ้นไปสามชั้น จึงถึงลานที่ฝังศพ มีพนักศิลาสลักเป็นรูปสัตว์และต้นไม้เด่น ๆ ที่กุฏินั้นก็ล้วนแล้วด้วยศิลาตลอดจนถึงที่ทำเป็นหลังเต่า ต่อขึ้นไปเป็นเนินพูนดินเป็นดอน ๆ ขึ้นไป ๓ ดอน ตามแบบที่ฝังศพจีน แต่แบบต้องอยู่ที่กลางแจ้ง ไม่มีร่มไม้เลย ลงทุนทำถึง ๒๐๐ ชั่งเศษ ที่ฝังศพมารดาและญาติพี่น้องอยู่ใกล้ ๆ กัน แต่ต้องไว้ระยะห่าง ๆ ดูน่าจะเปลืองที่เต็มที

กลับจากที่ฝังศพไปดูทำเหมือง พึงจะเข้าใจชัดเจนในครั้งนี้ จะพรรณนาว่าทำอย่างไรให้ละเอียดก็จะยืดยาวนัก ไม่มีเวลาเขียน เข้า ๕ โมงเศษกลับมาลงเรือ ออกจากอ่าวระนองไปทอดที่เกาะพญาจีด ซึ่งเป็นด่านต่อเขตต์แดน มีโรงโปลิศของเมืองระนองตั้งรักษาอยู่ในที่นั้น

แต่ที่แท้เกาะพลูจิดนั้นไม่เป็นปลายเขตต์แดนที่เดียว เกาะคันเกาะหาดทรายยาวเป็นที่ต่อ แต่สองเกาะนั้นไม่มีน้ำกิน จึงไปตั้งไม่ได้ เวลาที่ไปนั้นเลยไปใกล้เกาะวิกตอเรีย เกาะนั้นมีทราบมาก มีลำคลอง คนออกไปตั้งทำปลาอยู่ที่นั่นก็มี เวลาบ่ายลงเรือไปรอบเกาะพลูจิด ให้คนขึ้นได้เนือ เพราะที่เกาะนี้เขาเคยได้เนือเสมอ และคนที่ด่าน ก็เข้ามาแจ้งความว่ามีแน่ เพราะเข้ามากินกล้วยชาวด่านปลูก แต่จะเป็นด้วยคนมากหรือเกินไปอย่างไร เลยตกลงเป็น "โห่เปล่า"

เมื่ออยู่ที่เมืองระนอง พวกจีนในท้องตลาดมาหาเกือบจะหมดเมือง มีส้มหน่วยกล้วยใบตาม แต่จะหาได้ จีนผู้หนึ่งเป็นมิวนิสิเปอลกอมมิสชันเนอในเมืองมะริด ทำภาษารังนก และภาษาผีในเมืองตะนาวศรี และบิดาจีนอองหลาย ซึ่งเป็นล่ามเมืองตระ และเป็นน้อง เชย พระยาระนองลงมาแต่เมืองมะริดมาหาด้วย การรับรองเลี้ยงดูของพระยาระนองแข็งแรงอย่างยิ่ง พี่น้องลูกหลานกลมเกลียวกัน คิดอ่านจัดการแต่จะให้เป็นที่สบายทุกอย่างที่จะทำได้ การทำนุบำรุงรักษาบ้านเมือง เขาบำรุงจริง ๆ รักษาจริง ๆ โดยความฉลาดและความตั้งใจ ยากที่จะหาผู้รักษาเมืองผู้ใดให้เสมอเหมือนได้

คนไทยในเมืองระนองนี้ ผิดกันกับเมืองตระ คือไม่ได้เก็บเงินค่าราชการ หรือจะเรียกว่าค่าหลังคาเรือนอย่างเช่นเมืองตระ เลขสักข้อมือ สมกรมการก็ไม่มีเหมือนเมืองหลังสวน ที่เมืองหลังสวนเก็บเงินข้าราชการแต่ตัวเลขที่สักข้อมือ คนขึ้นใหม่ไม่ได้เก็บ ที่เมืองตระไม่มีสมกรมการ แต่เก็บเงินทั่วหน้า เมืองระนองนี้ไม่มีอย่างใดอย่างหนึ่ง

ว่าแต่ก่อนมีกีนเสียแล้วไม่ได้เก็บเงินอันใด ชั่วแต่เกณฑ์มารักษาเมือง (หรือ บ้านเจ้าเมือง) ในเวลาตรุษจีน คือตั้งแต่เดือน ๓ ๔ ๕ ๓ เดือน ผลัดละสิบห้าวัน แต่ก็ยังไม่พอ ต้องไปเอาคนหลังสวนมาอีกห้าสิบคน (๑) เวลาคนมาอยู่ประจำการกินอาหารกงสี กับการจรเช่นทางโทรเลขใช้เกณฑ์ ไม่ได้จ้างเหมือนเมืองตระ เขายื่นยอดสำมะโนครัวกรมการเมืองระนอง ๒๔ ครัว อำเภอ ๗๖ ครัว ไพร่ชายฉกรรจ์ ๑๕๓๐ คน เด็ก ๗๔๘ คน รวมชาย ๒๒๗๘ คน หญิงฉกรรจ์ ๑๑๐๔ คน เด็ก ๖๑๖ คน รวมหญิง ๑๗๒๕ คน รวม ๔๐๐๔ คน รวมทั้งครัวกรมการอำเภอ ๑๑๒๒ ครัว แขกเดิมหลวงชุนหมื่น ๘ ครัว ไพร่ชายฉกรรจ์ ๔๒ เด็ก ๖๕ คน รวม ๑๐๗ คน หญิงฉกรรจ์ ๓๗ เด็ก ๒๑ รวม ๕๘ คน รวมชายหญิง ๑๖๕ คน เป็นครัว ๓๕ ครัว จีนมีบุตรภรรยา ๓๐๐ จีนจร ๒๘๐๐ (เห็นจะเป็นเอสติเมต) รวม ๓๑๐๐ รวมคนเดิมชาย ๕๖๐๔ หญิง ๑๗๘๓ รวม ๗๓๘๕ คน คนใหม่มาแต่เมืองอื่น ๆ คือไชยา ๒๘ ครัว หลังสวน ๙๐ ครัว ชุมพร ๑๐ ครัว นคร ๒ ครัว ตระ ๒ ครัว ฝ่ายอังกฤษ ๒ ครัว รวม ๑๓๕ ครัว ชายฉกรรจ์ ๑๘๕ คน เด็ก ๑๒๖ คน รวม ๕๑๑ คน หญิงฉกรรจ์ ๑๗๕ คน เด็ก ๙๑ คน รวม ๒๖๖ คน รวมไทยมาใหม่ ๕๗๗ คน แขกมาแต่เมืองถลาง ๑๕ ครัว เมืองตะกั่วทุ่ง ๑๗ ครัว รวม ๓๑ ครัว เป็นชาย

---

(๑) ที่ต้องรักษาเวลาตรุษจีนเพราะเคยมีเหตุ พวกกุลีทำเหมืองกำเริบขึ้นครั้งหนึ่ง เมื่อปีชวด พ. ศ. ๒๔๑๘ ทั้งที่เมืองระนองและเมืองภูเก็ตดังกล่าวมาข้างต้น จึงต้องระวังกันแต่นั้นมา

ฉกรรจ์ ๔๓ เด็ก ๓๐ รวม ๗๓ คน หญิงฉกรรจ์ ๓๕ เด็ก ๓๗ รวม ๗๒ รวมชายหญิง ๑๔๕ คน รวมเก่าใหม่ชาย ๕๙๘๙ คน หญิง ๒๑๒๑ คน รวมทั้งสิ้น ๘๑๐๙ คน

การทำนามีแต่ชั่วคนไทย ทำเข้าไว้ทั้งนั้น นาพันราบทำน้อยที่เห็นอยู่เพียงสามปลงก็เป็นนาเจ้าเมืองเสียแปลงหนึ่ง แต่ยังมีเข้าพอคนไทยกินได้มาก ไม่สู้จะต้องซื้อพะม่านัก ส่วนจีนนั้นไม่ได้กินเข้าในเมืองเลย กินเข้าในเมืองพะม่าทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นเข้าเมืองพะม่าจึงเป็นสินค้าสำคัญในแถบนี้ เรือเมล์ชำรุดหยุดเดินก็เกือบจะอดเข้า เรือเมล์ที่เดินอยู่ทุกวันนี้สองลำ คือเรือเซหัวของพระยาระนองลำหนึ่ง เรือเมอควี่ของอังกฤษลำหนึ่ง แต่เรือเซหัวอยู่ข้างจะคล่องแคล่วกว่าเรือเมอควี่ เจ้าพนักงานอังกฤษกล่าวโทษเรือเมอควี่อยู่ว่าเสียเปรียบเซหัวการในเมืองระนองยังมีอยู่อีกซึ่งจะต้องแจ้งความต่อภายหลัง

วันที่ ๒๗ เวลา ๑๓ ทุ่ม ออกเรือเดินทางช่องหว่างเกาะเสี่ยงไหกับเกาะช้าง ที่ในแผนที่เขียนว่าแสดดัลไอส์แลนด์มาไม่มีคลื่นลมอันใดเป็นปกติ พระราชนิพนธ์เรื่องเมืองระนองมีปรากฏเพียงนี้

ในเวลาเมื่อเสด็จประทับอยู่ที่เมืองระนองนั้น พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก๊อง) กราบบังคมทูล ฯ ขอพระราชทานให้มีทิบริเวณสำหรับฝังศพวงศ์สกุลณระนอง ต่อจากที่ฝังศพพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจี่ยง) ผู้เป็นต้นสกุล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตามประสงค์ ครั้นเสด็จกลับเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ทำหนังสือสำคัญพระราชทานที่สำหรับฝังศพตระกูลนั้น และให้กระทรวงกระลาโหมส่งไปพระราชทานมีสำเนาดังพิมพ์ไว้ต่อไปนี้

พระราชหัตถเลขาพระราชทานที่ฝังศพ
พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซู้เจี่ยง)

ร. ที่ ๑๑๕/๑๐๙ ท.ร. ๓

สมเด็จ พระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้า เจ้าแผ่นดิน สยาม ขอประกาศให้แก่ชนทั้งหลายทั้งปวง หรือผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งจะได้ทราบความในหนังสือสำคัญฉะบับนี้ ให้ทราบว่า ที่ดินตำบลเขาระฆังทอง อำเภอบางนอนแขวงเมืองระนอง วัดกว้างยาวตามที่สูง ๆ ต่ำ ๆ โดยยาว ทิศเหนือ ๑๘ เส้นทิศใต้ ๒๐ เส้น โดยกว้าง ทิศตะวันออก ๒๐ เส้น ๑๕ วา ทิศตะวันตก ๑๕ เส้น เป็นที่ลดเลี้ยวไม่เสมอกัน ด้านตะวันออกและด้านตะวันตกมีลำคลองเป็นเขตต์ ด้านเหนือมีหลักซึ่งกรมการปักไว้เป็นเขตต์ ด้านใต้มีต้นตะเคียนเป็นเขตต์ตาม แผนที่ผูกติดอยู่กับหนังสือนี้ มีเส้นแดงหมายเขตต์ไว้โดยรอบแล้ว คิดจำนวนเนื้อที่เป็นตรางเส้นได้ ๓๗๕ เส้น กับ ๓๐๐ ตรางวา

ที่ซึ่งกล่าวมานี้ พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก๊อง) ผู้ว่าราชการเมืองระนอง ได้ขอต่อเราพระเจ้ากรุงสยามสำหรับทำเป็นที่ฮ่องซุ้ยฝังศพญาติวงศ์ในตระกูลของพระยารัตนเศรษฐี เราได้อนุญาตยกที่นี้ให้แก่พระยารัตนเศรษฐีแล้ว พระยารัตนเศรษฐี และผู้ที่จะสืบตระกูลต่อไปจะก่อสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นในที่นั้นก็ก่อสร้างได้ตามความประสงค์ ให้ที่ตำบลซึ่งกล่าวมานี้ คงเป็นที่สำหรับ ฝังศพในตระกูล พระยารัตนเศรษฐี

สืบไป ผู้ใดผู้หนึ่งจะทำลายรื้อถอนสิ่งที่ตระกูลของพระยารัตนเศรษฐีก่อสร้างไว้ โดยความกดขี่อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้

แต่ที่รายนี้ เราพระเจ้ากรุงสยามยกให้แก่พระยารัตนเศรษฐีสำหรับเป็นที่ฝังศพ มิใช่ยกให้อย่างถวายเป็นที่วัด ซึ่งยกเป็นแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขตต์ เพราะฉะนั้นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในที่เหล่านี้ต้องพิกัดภาษีอากรอย่างหนึ่งอย่างใด พระยารัตนเศรษฐีและผู้ที่จะเป็นเจ้าของที่นี้สืบต่อไปต้องเสียภาษีอากรตามธรรมเนียมจะยกเว้นไม่ได้

หนังสือสำคัญนี้ ได้ลงชื่อประทับพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและสำหรับตัวเรา มอบให้พระยารัตนเศรษฐี และได้คัดสำเนาให้กรมพระกระลาโหมรักษาไว้ฉะบับหนึ่งเป็นพะยานด้วย

หนังสือสำคัญฉะบับนี้ได้ทำให้แก่พระยารัตนเศรษฐี แต่วันที่ ๒๘ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๐๙ เป็นวันที่ ๘๑๓๕ ในรัชชกาลปัจจุบันนี้

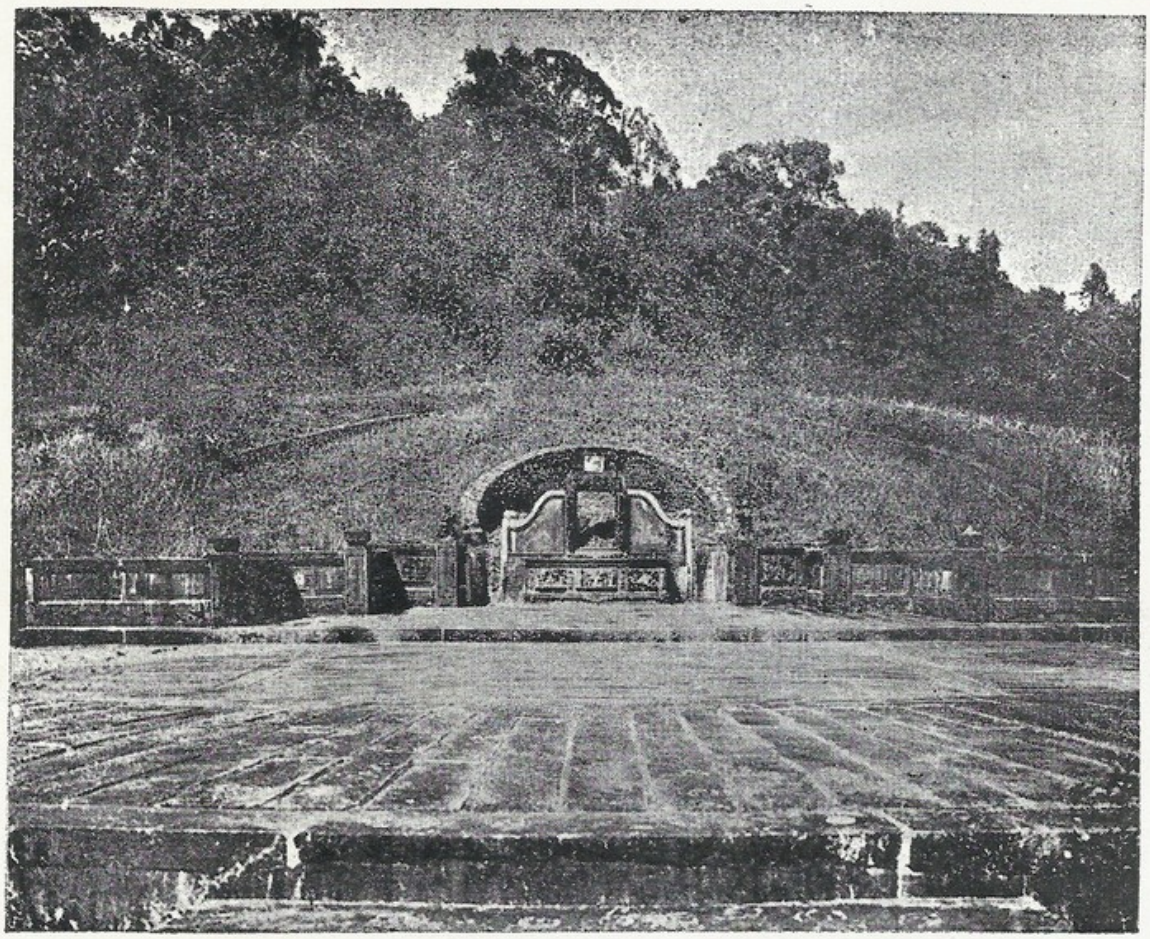
ลายพระราชหัตถ์ (จุฬาลงกรณ์)

ตรานำส่งพระราชหัตถเลขาพระราชทานที่ฝังศพ พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซู้เจี่ยง)

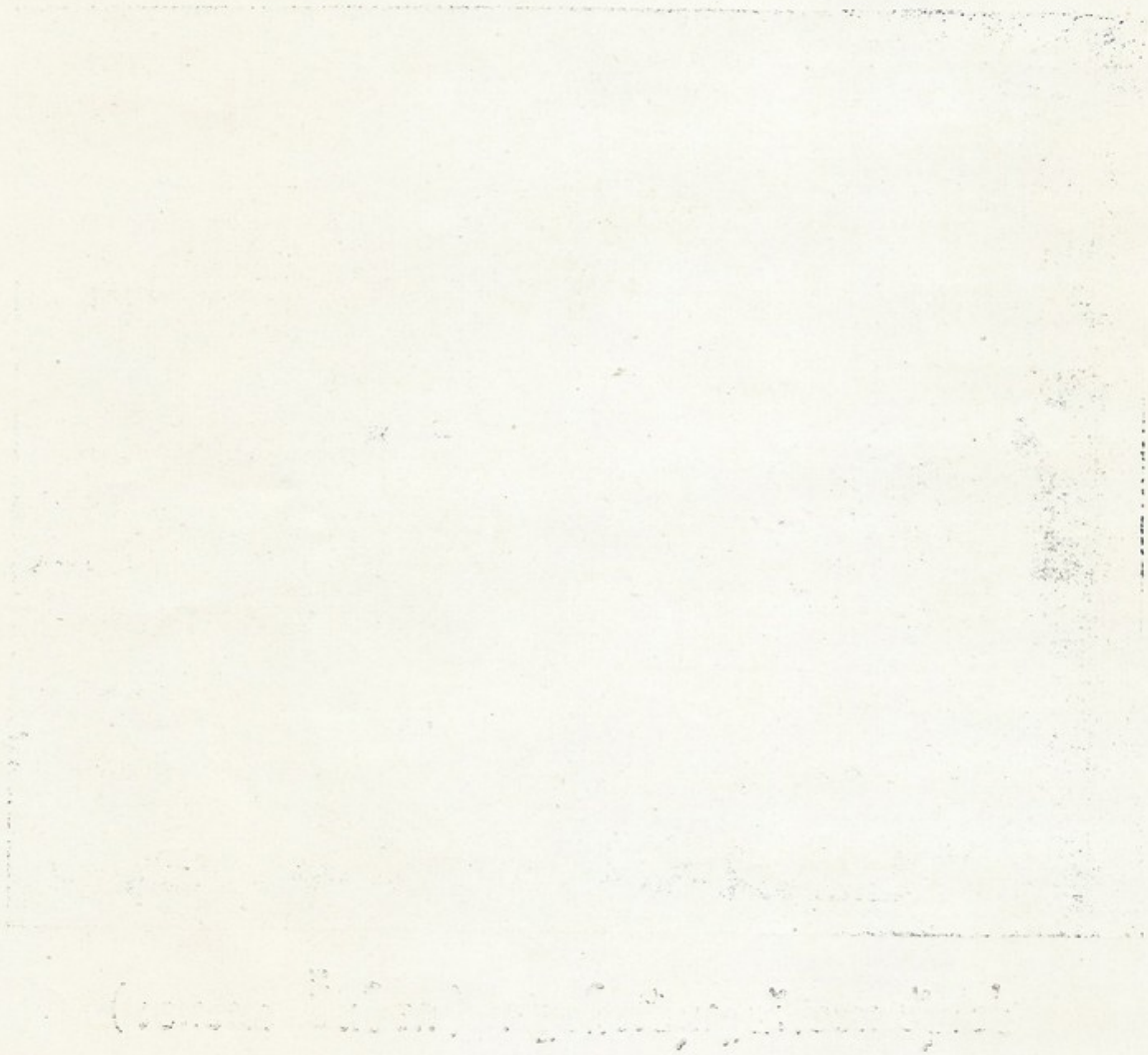
ส.ร. ๒๕/๑๐๐ ศาลาถูกขุนในฝ่ายขวา

วันที่ ๖ เดือนกุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๐๙

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุ สมุหพระกระลาโหม มาถึงพระบริรักษ์โลหวิสัย หลวงพิไชยชิณเขตต์ ผู้ช่วยราชการ หลวงพรหมภักดียกกระบัตร หลวงมหาดไทย หลวงเมือง หลวงวัง หลวงคลัง หลวงนา กรมการผู้อยู่รักษาเมืองระนอง

ฮ่องซุ้ยพระยารัษฎานุประดิษฐฯ (คอซิมบี๊ ณระนอง)

ด้วย พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า เมื่อณเดือนพฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๐๙ เสด็จพระราชดำเนิรไปประพาสหัวเมืองทะเลตะวันตกประทับประพาสที่เมืองระนอง แล้วเสด็จไปประพาสที่ฝั่งศพ พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวางที่เขาระฆังทอง พระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมือง ได้กราบบังคมทูลพระกรุณา แด่พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอรับพระราชทานที่เขาระฆังทอง อำเภอบางนอน แขวง เมืองระนอง เป็นที่ ฮ่องซุ้ย ฝั่งศพ ญาติพี่น้อง ต่อไป

บัดนี้ ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้แก่พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก๊อง) โดยยาว ทิศเหนือ ๑๘ เส้น ทิศใต้ ๒๐ เส้น โดยกว้างทิศตะวันออก ๒๐ เส้น ๑๕ วา ทิศตะวันตก ๑๕ เส้น เป็นที่ลดเลี้ยวไม่เสมอกัน ด้านตะวันออกและด้านตะวันตกมีลำคลองเป็นเขตต์ ด้านเหนือมีหลักซึ่งกรมการปักไว้เป็นเขตต์ ด้านใต้มีคิ่งลงที่เลนเป็นเขตต์ ตามแผนที่ ๆ ผูกติดอยู่กับหนังสือ พระบรมราชานุญาต ซึ่งได้ พระราชทาน แต่วันที่ ๒๘ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๐๙ มีข้อความพิสดารแจ้งอยู่ในหนังสือพระบรมราชานุญาตนั้น ทุกประการ แล้ว คิดจำนวน เนื้อที่ เป็นตาราง เส้นได้ ๓๗๕ เส้น กับ ๓๐๐ ตารางวา ที่รายตำบล พระราชทาน ซึ่ง กล่าวมานี้ คงเป็นที่สำหรับ ฝั่งศพใน ตระกูล พระยารัตนเศรษฐีสืบไป ผู้ใดผู้หนึ่งจะทำลายรื้อถอน สิ่งที่ตระกูล ของพระยา รัตนเศรษฐี ก่อสร้างไว้ โดยความ กดขี่อย่าง หนึ่ง อย่างใดไม่ได้ แต่ที่ รายนี้ ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าโปรด

กระหม่อมพระราชทานยกให้แก่พระยารัตนเศรษฐี สำหรับเป็นที่ฝังศพ มิใช่ยกให้อย่างกรรมสิทธิ์เป็นที่วัด ซึ่งยกเป็นแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขตต์ เพราะฉะนั้นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในที่เหล่านี้ ต้องพิกัดภาษีอากรอย่างหนึ่งอย่างใด พระยารัตนเศรษฐี และผู้ที่จะเป็นเจ้าของที่นี้สืบต่อไป ต้องเสียภาษีอากรตามธรรมเนียมจะยกเว้นไม่ได้

หนังสือสำคัญนั้น ได้ทรงเซ็นพระนามประทับตราพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและสำหรับพระองค์ มอบให้พระยารัตนเศรษฐี และได้คัดสำเนาให้กรมพระกระลาโหมรักษาไว้ฉะบับหนึ่งเป็นพะยานด้วย หนังสือสำคัญฉะบับนี้ได้ทรงพระราชทานให้แก่พระยารัตนเศรษฐี แต่วันที่ ๒๘ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๐๙ เป็นวันที่ ๘๑๑๔ ในรัชชกาลบัจจุบันนี้ ความแจ้งอยู่แล้ว

ถ้ารับท้องตรานี้วันใดให้หลวงบริรักษ์โลหวิสัย หลวงพิไชยชิณเชตต์ผู้ช่วยราชการ หลวงพรหมภักดียกกระบัตร หลวงมหาดไทย หลวงเมือง หลวงคลัง หลวงนา ประชุมกรมการอำเภอกำนันหน้าที่ช่องซุ้ยอ่านท้องตรานี้ และหนังสือสำคัญทรงเซ็นพระนามประทับตราพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินให้ทราบทั่วกัน แล้วมอบหนังสือสำคัญให้พระยารัตนเศรษฐีรักษาไว้สำหรับเมือง เทอญ

ประทับตราพระคชสีห์ใหญ่มาเป็นสำคัญ

ตารูปมนุษย์ถือสมุดประจำครั้ง ตราคชสีห์น้อยประจำผนึก

อนึ่ง ในคราวเสด็จเลียบมณฑลครั้ง พ.ศ. ๒๔๓๓ นั้น เมื่อเสด็จมาถึงเมืองตรัง ทรงพระราชดำริว่าเป็นทำเลที่สำคัญ หากการปกครองยังไม่ดีจึงไม่มีความเจริญ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมบี๋) จัดการทำนุบำรุงเมืองตระบุรีชอบพระราชหฤทัย และเมืองตรังเป็นเมืองใหญ่สำคัญกว่าเมืองตระ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนพระอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมบี๋) ขึ้นเป็นพระยารัษฎานุประดิษฐมหิศรภักดี ย้ายมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองตรัง และเลื่อนพระศรีโลหภูมิพิทักษ์ (คอซิมซิม) ขึ้นเป็นพระยาอัษฎงคตทิศรักษาผู้ว่าราชการเมืองตระบุรี

ต่อมาถึงสมัยเมื่อจัดการปกครองหัวเมืองเป็นมณฑลเทศาภิบาล โปรดฯ ให้หัวเมืองมาขึ้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทย แต่กระทรวงเดียวทั้งหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือและฝ่ายตะวันออก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก๊อง) เลื่อนขึ้นเป็นพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี ตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลชุมพร ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยารัษฎานุประดิษฐ เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ส่วนเมืองระนองพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนพระบริรักษ์โลหวิสัย (คอยู่หงี่) บุตรคนใหญ่ของพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมก๊อง) ขึ้นเป็นพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง ส่วนพระจรูญราชโภคากร (คอซิมเต็ก) ผู้ว่าราชการเมืองหลังสวนนั้น ก็ได้พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนขึ้นเป็นพระยาจรูญราชโภคากร บุตรของพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจี่ยง) ซึ่งได้เป็นพระยาทั้ง ๔ คนนั้น พระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง)

รับราชการในตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล อยู่จนแก่ชรา กราบถวายบังคม ลาออกจากราชการกลับไปอยู่เมืองระนองจนถึงอนิจกรรมใน รัชกาลที่ ๖ พระยาอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมจิม) ถึงอนิจกรรมที่เกาะหมากใน รัชกาลที่ ๕ พระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต็ก) ว่าราชการเมืองหลังสวน อยู่จนแก่ชรา กราบถวายบังคม ลาออกจาก ราชการไปอยู่บ้านที่เกาะหมาก พึ่งถึงอนิจกรรมในรัชกาลปัจจุบันนี้ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๋) ถึงอนิจกรรมในรัชกาลที่ ๖ เมื่อยังเป็นตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต

ตอนที่ ๖

รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวณเมืองระนอง

ในรัชชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบหัวเมือง มณฑลปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตก เสด็จทรงรถไฟออกจาก กรุงเทพฯ วันที่ ๖ เมษายน ประทับแรม ที่เมืองเพ็ชรบุรี เมืองประจวบคีรีขันธ์ เมืองชุมพร แล้วทรงช้าง พระที่นั่ง เสด็จโดยสถลมารคข้ามแหลม มะลายูไป ลงเรือ พระที่นั่งที่ลำน้ำปากจั่น เสด็จถึงเมือง ระนอง เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน ประทับ แรมอยู่ ๓ ราตรี แล้วทรงเรือพระที่นั่ง จากเมืองระนองไป ยังเมืองภูเก็ต และเมืองตรัง เสด็จทรงรถไฟจากเมืองตรังไปยังเมืองนครศรีธรรมราช ขากลับประทับแรมที่เมืองสุราษฎร์ธานี เมืองประจวบคีรีขันธ์ และเมือง เพ็ชรบุรี เป็นระยะ ถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม.

ที่เมืองระนอง เมื่อพระบาทสมเด็จ พระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวเสด็จไปในคราวที่กล่าวมานี้ พระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง) ถึงอนิจกรรมแล้ว และ พระยา รัตนเศรษฐี (คอยู่หงี่) บุตร พระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง) ก็ป่วย เป็นโรค อัมพาต ทุพลภาพไม่ สามารถรับราชการได้ ได้ทรง พระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อน เป็น พระยา ดำรงสุจริต และโปรดฯ ให้พระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์ (คอยู่โงย บุตร พระยาจรูญราชโภคากร คอซิมเต็ก) เป็นผู้ว่า ราชการเมือง การรับเสด็จมีรายการปรากฏดังพรรณนาต่อไปนี้.

เสด็จถึงเมืองระนอง

วันอังคารที่ ๑๗ เมษายน เวลาบ่าย ๑ โมง กระบวนเรือพระที่นั่งออกจากอ่าวปากคลองละอุ่นไป ปากน้ำระนอง บ่าย ๕ โมงถึงอ่าวระนอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องครึ่งยศ เสือป่ากรมพรานหลวงรักษาพระองค์ เสด็จประทับเรือกลไฟเด็กศรีสุนทร เรือรบหลวงสุครีพครองเมืองยิงปืนถวายคำนับ เรือศรีสุนทรแล่นเข้าลำน้ำระนอง พอผ่านตลาดจีนชาวประโมงที่ปากน้ำจุดประทัดดอกใหญ่ถวายคำนับ เรือศรีสุนทรเข้าเทียบสะพานยาวหน้าเมืองระนอง พระยาสุรินทราชา (๑) นำเสด็จไปประทับปรำปลายสะพาน พระสงฆ์สวดชยันโตถวายชัยมงคล ข้าราชการสกุลณระนอง และกรมการพ่อค้านายเหมืองเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เสือป่าและลูกเสือจังหวัดระนอง จังหวัดตะกั่วป่าตั้งแถวรับเสด็จ แตรวงเสือป่ากรมพรานหลวงรักษาพระองค์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับรถม้าเป็นรถพระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินไปตามถนนซึ่งมีราษฎรคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ทั้ง ๒ ฟากทาง ผ่านซุ้มซึ่งพ่อค้าฝรั่งพ่อค้าพะม่าและพ่อค้าจีนตกแต่งรับเสด็จตามระยะทาง เสด็จขึ้นเวนิเวศน์ประทับแรมณพระที่นั่งรัตนรังสรรค์

---

(๑) พระยาสุรินทราชา (หม่อมราชวงศ์สิทธิ์ สุทัศน์) สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต บัดนี้เป็นพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร

การพระราชทานพระแสงราชศัสตราที่จังหวัดระนอง

วันพุธที่ ๑๘ เมษายน เวลาบ่ายเจ้าพนักงานได้ไปทอดพระราชบัลลังก์และตั้งเครื่องราชูปโภคที่พลับพลาทองจตุรมุข มีปรำรอบตัวอันสร้างขึ้นที่สนามตรงจวนเจ้าเมืองเก่า หนทางห่างจากที่ประทับขึ้นไปประมาณ ๑๐ เส้น เสือป่ากรมพรานหลวงรักษาพระองค์ พร้อมด้วยแตรวงชงประจำกอง ๑ กองร้อย ในบังคับนายหมวดเอก พระพำนักนัจนิกรได้เดินแถวไปตั้งเป็นกองเกียรติยศตรงหน้าพลับพลา มีหมวดทหารมหาดเด็กและตำรวจภูธรตั้งแถวอยู่สองข้าง สมาชิกเสือป่าจังหวัดระนองและตะกั่วป่ามีดอกไม้ธูปเทียนทูลเกล้า ฯ ถวาย เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในปรำเบื้องขวา

เวลาบ่าย ๓ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศเสือป่า เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปยังพลับพลาทอง แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี และเสือป่า ทหาร ตำรวจภูธร ถวายวันทยาวุธ เมื่อสุดเสียงแตรสรรเสริญพระบารมีแล้ว นายพลโทพระยาสุรินทราชาสมุหเทศาภิบาลดำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต อ่านคำกราบบังคมทูลพระกรุณาดังต่อไปนี้

คำถวายชัยมงคล

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้ารับฉันทานุมัติของข้าทูลละอองธุลีพระบาทแด่ประชาชนจังหวัดระนอง ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยในการที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลภูเก็ต ร้อนแรมมาในทางกันดารทั้งทางบกและทางน้ำจนบรรลุถึงจังหวัดระนองครั้งนี้ ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกเป็นพระมหากรุณาธิคุณพิเศษโดยฉะเพาะ เพราะในพระพุทธศักราช ๒๔๕๒ เมื่อทรงดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระยุพราชก็ได้เสด็จพระราชดำเนินมาครั้งหนึ่งแล้ว ข้าพระพุทธเจ้ายังคำนึงถึงพระเดชพระคุณอยู่มิได้ขาด แต่ถึงแม้มาตรว่าข้าพระพุทธเจ้ามีความปรารถนาที่จะได้ชมพระบารมีอีกสักปานใด ก็เป็นอันพ้นวิสัยที่จะให้สมหวังในเวลาอันรวดเร็วเช่นนี้ประการ ๑ อีกประการ ๑ เมื่อปีก่อนได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตัดถนนและสร้างทางโทรเลขแต่จังหวัดชุมพรมาเชื่อมต่อกับจังหวัดระนอง ซึ่งเจ้าหน้าที่กำลังเร่งรีบทำอยู่ณบัดนี้ ก็ควรนับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ประชาชนจังหวัดระนองโดยฉะเพาะเหมือนกัน เพราะฉะนั้นการที่ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทครั้งนี้ จึงทำให้ข้าพระพุทธเจ้าบังเกิดเป็นพ้นที่จะพรรณนา ตั้งแต่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงรับพระราชภาระปกครองพระราชอาณาจักร พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงชักจูงประเทศสยามขึ้นสู่ความเจริญ

โดยรวดเร็วเพียงใด ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเห็นประจักษ์อยู่แล้ว เป็นต้นว่าทางพระราชไมตรีในระวางนานาประเทศก็รุ่งเรืองพระเกียรติยศ พระเกียรติคุณขจรพึงเพื่องทั่วทิศานุทิศ จนพระราชาธิบดีแห่งประเทศอังกฤษซึ่งเป็นมหาประเทศในยุโรปได้ถวายยศนายพลเอกในกองทัพบกอังกฤษแด่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และทรงรับตำรงยศนายพลเอกในกองทัพบกสยาม ทั้งนี้ควรนับว่าเป็นเกียรติยศอย่างสูงส่วนหนึ่ง

ส่วนการบ้องกันพระบรมเดชานุภาพและพระราชอาณาจักร ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทก็ได้ทรงทำนุบำรุงกองทัพบก ทัพเรือ และกองอาสาสมัครเสือป่า ลูกเสือ ให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง ทั้งทรงอุดหนุนราชนาวีสมาคมและสภากาชาด ซึ่งควรนับว่าเป็นกำลังและเป็นสง่าสำหรับบ้านเมืองสมควรแก่สมัย ทั้งการไปมาค้าขายก็ได้ทรงทำนุบำรุงให้สะดวกเจริญขึ้นเป็นลำดับ แม้มหาประเทศในยุโรปได้ทำการสงครามขับเคี่ยวกันมาเกือบ ๓ ปีแล้ว การไปมาค้าขายเกิดขัดข้องมากบ้างน้อยบ้างทั่วไปทุกประเทศ การค้าขายในพระราชอาณาเขตก็ดำเนินอยู่เรียบร้อย และฉะเพาะในมณฑลภูเก็ตกลับมีผลประโยชน์ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนอีก คนต่างประเทศก็เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่เป็นนิจ เพราะแสวงหาอาชีพได้คล่องดี ความเจริญรุ่งเรืองทั้งหลายนอกจากนี้ยังมีอีกเหลือที่จะยกขึ้นพรรณนา เพราะได้อาศัยพระบุญญาภินิหารในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ประกอบกับพระปรีชาสามารถและพระราชวิริยะอุตสาหะในราชกิจทั้งปวง จึงเป็นผลดลดังเห็นประจักษ์ปานฉะนี้

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งซึ่งเป็นใหญ่ในสกลโลก จง
อภิบาลรักษาพระองค์ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพระเจริญสุขทุกทิพาราตรีกาล พระ
ชนมายุยั่งยืนนานปราศจากโรคาพาธ ศัตรูทั้งหลายจงพินาศพ่ายแพ้
พระบุญญาภินิหาร ขอให้ทรงเกษมสำราญในพระหฤทัย จะทรง
ประกอบราชกิจใด ๆ จงเป็นผลสำเร็จสมดังพระบรมราชประสงค์ทุก
ประการ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ
สิ้นคำถวายไชยมงคลแล้วมีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

"เราได้ฟังคำของสมุหเทศาภิบาลกล่าวในนามของข้าราชการ
และอาณาประชาชนจังหวัดระนองนี้ เรามีความปีติและซาบใจเป็นอันมาก
ที่ได้ทราบว่าท่านทั้งหลายรู้สึกตัวว่าเราได้พยายามและตั้งใจที่จะทำนุบำรุง
พวกท่านทั้งหลายให้มีความสุขและความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ ข้อ
นี้เป็นข้อที่เราปรารถนายิ่งกว่าอย่างอื่น ส่วนตัวเราที่จะมีความสุขความ
สำราญและรื่นรมอย่างหนึ่งอย่างใดก็โดยรู้สึกว่าได้กระทำการตามหน้าที่
มากที่สุดที่จะทำได้ให้เป็นผลสำเร็จ เมื่อได้มาแลเห็นผลสำเร็จแม้ไม่
เต็มที่ เป็นแต่ส่วน ๆ ก็นับว่าเป็นที่สบายใจ

ส่วนจังหวัดระนองนี้เราได้เคยมาแต่ครั้งก่อน ตามที่สมุหเทศา
ภิบาลได้กล่าวมาแล้ว และได้มารู้สึกว่าเป็นที่ซึ่งอาจเป็นเมืองเจริญ

ได้แห่งหนึ่งในพระราชอาณาจักรของเรา แต่หากว่าลำบากในทางคมนาคม จึงทำให้ความเจริญนั้นดำเนินได้ช้ากว่าที่จะเป็นไปได้ เราจึงได้ให้จัดการสร้างถนนระวางจังหวัดชุมพรกับจังหวัดระนองเพื่อให้ทางคมนาคมดีขึ้น ครั้นเมื่อเราได้มาในคราวนี้อีกครั้งหนึ่งแล้ว ก็ได้เดินตามทางที่ตัดใหม่ ซึ่งถึงแม้ยังไม่แล้วสำเร็จดีก็อาจทำความสะดวกขึ้นอีกเป็นอันมาก เมื่อทางไปมาจากจังหวัดชุมพรมาจังหวัดระนองสะดวกขึ้นได้ในทางบกแล้ว การค้าขาย และการติดต่อในทางทำนุบำรุงอาณาเขตต์ก็จะทำได้ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ข้อนี้ทำให้เรารู้สึกยินดี และรู้สึกเหมือนตัวเราได้มาอยู่ใกล้กับพวกท่านทั้งหลายอีกส่วนหนึ่ง และยังหวังอยู่ว่าจะสามารถจัดการให้การคมนาคมสะดวกยิ่งขึ้นกว่าที่ทำได้ในเวลานี้.

ในที่สุดนี้เราขอกล่าวว่าจังหวัดระนองเป็นที่ไปมายากเช่นนี้ เราจึงมีความเสียใจที่จะมาเยี่ยมไม่ได้บ่อย ๆ เท่าที่เราปรารถนาจะมา แต่ด้วยความรู้สึกเป็นห่วงอยู่เสมอ จึงจะขอให้ของไว้เป็นที่ระลึกแทน คือพระแสงราชศัสตราที่เป็นของเราใช้ ไว้สำหรับท่านทั้งหลายจะได้รับไว้รักษาเพื่อเป็นเกียรติยศแก่เมืองนี้ เพื่อเป็นเครื่องแทนตัวเราผู้มาอยู่เองไม่ได้ ขอให้เข้าใจว่าพระแสงนี้เรามอบให้ไม่ฉะเพาะแต่แก่เจ้าเมืองเท่านั้น เรามอบให้ท่านทั้งหลายที่เป็นข้าราชการทุกคน ต้องช่วยกันตั้งใจทำนุบำรุงรักษาพระแสงนี้ไม่ให้เสื่อมเสียเกียรติยศลงไปได้แม้แต่เล็กน้อย ถึงแม้อาณาประชาชนพลเมืองจงรู้สึกว่ามีหน้าที่เคารพและ

ช่วยรักษาเหมือนกัน เพราะต้องรู้สึกว่าในส่วนผู้ที่มีหน้าที่ปกครองพระแสง ย่อมเป็นเครื่อง หมายพระราช อำนาจ ที่ท่าน ทั้งหลาย รับแบ่งมาใช้ในทางสุจริตทางธรรม เพื่อทำความร่มเย็นแก่อาณาประชาชน ฝ่ายอาณาประชาชนก็จงรู้สึกว่าพระแสงนี้เป็นอำนาจปกครองเช่นนั้นเหมือนกัน และเมื่อรู้สึกว่ามีอำนาจปกครองอยู่ในที่นี้ สมควรจะได้รับความร่มเย็นจากอำนาจนั้นแล้ว ก็ต้องนับถือเคารพต่ออำนาจนั้นว่าเป็นเครื่องป้องกันสรรพภัย ดังนี้ ถ้าจะประพฤติให้ถูกต้อง ต้องตั้งตนอยู่ในศีลในธรรมความสุจริตซื่อตรงจงรักภักดี อยู่ใน พระราช กำหนดกฎหมาย และประพฤติตนให้เป็นพลเมืองดีโดยทั่วกัน.

ขอให้ผู้ว่าราชการรับ พระแสงนี้ไป รักษาไว้ แทน บรรดา ข้าราชการและอาณาประชาชนพลเมืองจังหวัดระนอง เพื่อ เป็น สิริสวัสดิพิพัฒนมงคลแก่ท่านทั้งหลายทั่วกัน.”

จึงอำมาตย์ตรี พระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์ ผู้ว่าราชการจังหวัดรับ พระราชทาน พระแสงราชศัสตรา ฝัก ทองคำ จำหลักลาย จาก พระหัตถ์ ขณะนั้นพระสงฆ์สวดชัยมงคล และ ข้าราชการจังหวัด และ ประชาชนถวายไชโยพร้อมกัน และ พระระนองบุรีกราบบังคมทูลรับกระแสพระบรมราโชวาทเหนือเกล้า ฯ เพื่อปฏิบัติตาม และ รับพระแสง ราชศัสตรา อันเป็นเครื่องราชูปโภครักษาไว้ เพื่อเป็นเกียรติยศและเป็นสวัสดิมงคลแก่จังหวัดระนองสืบไป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน สัญญาบัตรบรรดาศักดิ์ซึ่งประกาศราชกิจจานุเบกษาแล้ว แก่พระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์ แล้วพระยาสุรินทราชานำหิบบรรจุคำถวายชัยมงคล

มีรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ และสมุดที่ระลึกในการเสด็จเลี้ยบมณฑล ภูเก็ตขนทูลเกล้า ฯ ถวาย และสมุดนั้นได้แจกข้าราชการทั่วไปด้วย แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิร จาก พฉบ พลา ทอง พระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์ทูลเกล้า ฯ ถวาย พระแสง ราชศัสตรา ประจำ จังหวัดระนอง ทรงรับมาพระราชทานให้เชิญตามเสด็จพระราชดำเนิร เสด็จกลับสู่พระที่นั่งรัตนรังสรรค์ โดยกระบวนรถม้าตามทางเดิม.

สมุดที่ระลึกเสด็จเลี้ยบมณฑลภูเก็ต ซึ่งพระยาสุรินทราชา เรียบเรียงขึ้นนั้นมีข้อความสังเขป ว่าด้วยภูมิประเทศของมณฑล และจังหวัดต่าง ๆ ในมณฑล และแนะถึงที่ควรดูในจังหวัดต่าง ๆ มีส่วนสำมโนครัวจำนวนพลเมือง จำนวนพาหนะ จำนวนอายุ ราย ได้เงินแผ่นดิน จำนวนโรงเรียน จำนวนถนน การไปรษณีย์โทรเลข เรือเมล์ และทำเนียบข้าราชการ ทำเนียบเสือป่า ลูกเสือ จำนวน ตำรวจภูธร ทั้งระยะทางเสด็จโดยย่อสำหรับเป็นประโยชน์แก่ผู้ไปเที่ยว ในมณฑลภูเก็ตได้ทราบเรื่องต่าง ๆ โดยสังเขป.

วันพฤหัสบดีที่ ๑๙ เมษายน เวลาบ่าย ๔ โมง เสด็จทรงรถม้า ประพาสบ้านเมือง ผ่านสวนซึ่งเป็นที่ตั้งฮ่องซุ้ยที่ฝังศพผู้ใหญ่สกุล ณระนอง เมื่อผ่านทางเข้าไปที่ฝังศพ พระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง ณระนอง) ซึ่งถึงอนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ มหาอำมาตย์ตรี พระยาดำรงสุจริต (คอยู่หงี ณระนอง) บุตรผู้สืบตระกูลคอยเฝ้าทูล ละอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่อง ขมาศพให้นำไปพระราชทานที่ฮ่องซุ้ย แล้วทรงรถพระที่นั่งต่อไป

ถึงฮ่องซุ้ยพระยารัษฎานุประดิษฐ (คอซิมบี้ ณระนอง) ซึ่งเดิมเป็นสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต ถึงอนิจกรรมเมื่อพ.ศ. ๒๔๕๖ เสด็จพระราชดำเนิรไปยังที่ฝั่งศพและพระราชทานเครื่องฌมาศพโดยพระองค์เอง หลวงบริรักษ์โลหวิสัย (คอยู่จ๋าย ณระนอง) บุตรผู้สืบตระกูลได้คุกเข่าลงกราบถวายบังคมอย่างธรรมเนียมจีน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้แสดงพระราชหฤทัยอาลัยในท่านพระยารัษฎานุประดิษฐ ผู้ทรงคุ้นเคยและเป็นที่ต้องพระราชอัธยาศัย แล้วพระราชทานพระบรมราโชวาทให้หลวงบริรักษ์โลหวิสัยประพฤติตนให้สมควรเป็นผู้สืบตระกูลวงศ์ และพระราชทานพร (๑) แล้วเสด็จประทับในปรำบนสนามหญ้าหน้าฮ่องซุ้ย ข้าราชการประจำจังหวัดระนอง ตั้งเครื่องพระสุธารส ถวายและเลี้ยงน้ำชาข้าราชการทั่วไป พระประดิพัทธภูบาล(๒) ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายดินสอเงินมีห่วงห้อย และแจกดินสอเงินนั้นแก่ผู้ตามเสด็จเป็นที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนิรที่ฮ่องซุ้ย และหลวงบริรักษ์โลหวิสัยได้แจกบุหรี่ฝรั่งปลายโต ซึ่งเป็นบุหรี่ของชอบของพระยารัษฎานุประดิษฐผู้บิดา พอเป็นที่ระลึกแก่ผู้ตามเสด็จทั่วกัน เวลาจวนย่ำค่ำ เสด็จพระราชดำเนิรกลับสู่ที่ประทับณพระที่นั่งรัตนรังสรรค์

ครั้นเวลาค่ำราษฎรชาติพะม่าซึ่งมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร อยู่ในจังหวัดระนอง มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และได้เตรียมผีกหัดบุตรหลานขึ้นดรุณีไว้พ้อนรำถวายตัว พวกดรุณีที่มาพ้อนถวายประมาณ

---

(๑) ต่อมาคราวเมื่อเสด็จไปเกาะหมากได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนหลวงบริรักษ์ (คอยู่จ๋าย) ขึ้นเป็นพระยารัษฎาธิราชภักดี.

(๒) ต่อมาเลื่อนเป็นพระยา

๒๐ คน แต่งตัวเสื้อผ้าแพรสีสวมมาลัยทิ่มวยผม ที่เอวเสื้อมีโค้งเหมือนรูปแตรงอนทั้ง ๒ ข้าง มีสะไบคล้องคอ ชั้นแรกจับระบำและร้องเพลงพร้อม ๆ กัน ได้ความว่าเบ็นคำถวายชัยมงคล ขอให้เทพเจ้าอภิบาลรักษาใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทให้ทรงพระเกษมสำราญ แล้วจึงจับเรื่องละคอน มีจำอวดผู้ชายเข้าเล่นด้วย ๒ คน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเสมาเงินมีอักษรพระปรมาภิไธยย่อแก่เหล่าดรุณีที่พ้อนถวายตัว และพระราชทานแหนบสายนาฬิกาอักษรพระปรมาภิไธยย่อเงินดงยาแก่พะม่าผู้เบ็นล่าม แปดเรื่องละคอนถวาย และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเข็มข้าหลวงเดิมแก่พระยาดำรงสุจริต (คอยู่หงี ณระนอง) ด้วย.

วันที่ ๒๐ เมษายน เวลาเช้า ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรถพระที่นั่งไปยังท่าจังหวัดระนอง กองเสือป่าและลูกเสือจังหวัดระนองและตะกั่วป่าตั้งกองเกียรติยศส่งเสด็จ และมหาอำมาตย์ตรี พระยาดำรงสุจริต พระประดิพัทธภูบาล หลวงพิชัยชิณเขตต์ หลวงบริรักษ์โลหวิสัย กับกรมการคฤหบดี ไทย จีน แขก พะม่า ก็มาส่งเสด็จพร้อมกัน พระสงฆ์สวดถวายชัยมงคล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน พระแสงราชศัสตรา ประจำจังหวัดระนอง แก่พระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์ แล้วเสด็จประทับเรือกลไฟศรีสุนทรล่องลำน้ำระนอง เมื่อถึงตลาดปากน้ำพวกจีนจุดประทัดดอกไม้ถวาย เวลา

เสด็จขึ้นเรือหลวงถวาย เรือรบหลวงสุครีพครองเมืองยิงปืน ๒๑ นัด กระบวนตามเสด็จมีเรือรัวโตรัวของบริษัทอิสเตินชิปปิง ซึ่งเดิรเมล์ ระวางปีนังภูเก็ตและระนอง และเรือมัมบางซึ่งเป็นเรือหลวงสำหรับจังหวัดสตูลเพิ่มขึ้นอีก ๒ ลำ นายพลโท พระยาสุรินทราชา สมุหเทศาภิบาลโดยเสด็จพระราชดำเนิรในเรือพระที่นั่ง เวลาเที่ยงเรือรบหลวงสุครีพครองเมืองนำกระบวนเรือพระที่นั่งออกจากอ่าวระนอง.

ลำดับสกุลณระนอง

สกุลณระนองสืบมาแต่พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซู้เจี่ยง) จางวางกำกับเมืองระนอง เป็นต้นสกุล

ชั้นที่ ๑

พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซู้เจี่ยง ต้นสกุลณระนอง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ คอซิมเจ่ง เป็นหลวงศรีโลหภูมิพิทักษ์

ที่ ๒ บุตรชื่อ คอซิมก๊อง เป็นพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี

ที่ ๓ บุตรชื่อ คอซิมจั๋ว เป็นหลวงศรีสมบัติ

ที่ ๔ บุตรชื่อ คอซิมซิม เป็นพระยาอัษฎงคตทิศรักษา

ที่ ๕ ธิดาชื่อ ฉุ้น

ที่ ๖ ธิดาชื่อ ตี๋ว

ที่ ๗ บุตรชื่อ คอซิมเต็ก เป็นพระยาจุฬาราชโภคากร จางวางกำกับราชการเมืองหลังสวน

ที่ ๘ ธิดาชื่อ กิมซั้ว

ที่ ๙ บุตรชื่อ คอซิมบี๋ เป็น พระยารัษฎานุประดิษฐมหิศรภักดี สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต

ที่ ๑๐ ธิดาชื่อ ดาว

ที่ ๑๑ ธิดาชื่อ แดง หรือ พุฒ

ชั้นนี้หมดตัวแล้ว

ชั้นที่๒

หลวงศรีโลหภูมิพิทักษ์ (คอซิมเจ่ง ณระนอง) บุตรพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจี๋ยง) มีธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ อบ

พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมก๊อง ณระนอง) บุตรพระยาดำรง (คอซู้เจี๋ยง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ คอยู่ซิ่น เป็นพระพิไชยชิณเขตต์

ที่ ๒ ธิดาชื่อ คอซุ่ยหลิว ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๓ บุตรชื่อ คอยู่หงี่ เป็นพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวางกำกับราชการเมืองระนอง

ที่ ๔ บุตรชื่อ คอยู่จ่าย เป็นหลวงอัษฎงคตทิศรักษา

ที่ ๕ ธิดาชื่อ คอซ่วนเนี่ยว หรือปุก

ที่ ๖ บุตรชื่อ คอยู่เหล เป็นพระยาประดิพัทธภูบาล

ที่ ๗ ธิดาชื่อ คอซุ่ยยก ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๘ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยงิ้น ,,

ที่ ๙ บุตรชื่อ คอยู่เกี๊ยด เป็นพระสถลสถานพิทักษ์ ,,

ที่ ๑๐ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยด่วน ,,

ที่ ๑๑ บุตรชื่อ คอยู่ตี๋ เป็นพระยาประวัติสุจริตวงศ์

ที่ ๑๒ ธิดา ชื่อ คอฮงเนี่ยว ,,

ที่ ๑๓ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยอี๋ ,,

พระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง ณ ระนอง)

ที่ ๑๔ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยเนี่ยว ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๑๕ บุตร ชื่อ คอยู่ปิ๋ว เป็นพระศรีโลหภูมิพิทักษ์

ที่ ๑๖ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยอิ๋ว ,,

ที่ ๑๗ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยฮ่ง ,,

ที่ ๑๘ บุตร ชื่อ คอยู่ง่วน หรือ ช้าง

ที่ ๑๙ บุตร ชื่อ คอยู่ซ่อง

ที่ ๒๐ บุตร ชื่อ คอยู่กุ่ย หรือ ฮวด

ที่ ๒๑ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยหงิม

ที่ ๒๒ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยเหนี่ยว

ที่ ๒๓ ธิดา ชื่อ คอซุ่นอ๋วน

ที่ ๒๔ บุตร ชื่อ คอยู่เบ่ง เป็นขุนอนุบาลสิมารักษ์ นายอำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร

ที่ ๒๕ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยพร เป็นภรรยาหลวงวิชิตภักดี (เลี่ยบ)

ที่ ๒๖ บุตร ชื่อ คอยู่บี๊

หลวงศรีสมบัติ (คอซิมจั๋ว ณระนอง) บุตร พระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจี่ยง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดา ชื่อ คอซกจก ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๒ บุตร ชื่อ คอย่กัด ,,

พระยาอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมซิม) บุตรพระยาดำรงสุจริต (คอซุ้เจี่ยง)

ที่ ๑ บุตร ชื่อ คอยู่เชียด เป็นมหาดเล็กในรัชชกาลที่ ๕ ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๒ บุตร ชื่อ คอยู่โฉ ,, ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๓ บุตร ชื่อ คอยู่ตก เป็นพระยารัตนะศรษฐี

ที่ ๔ ธิดา ชื่อ คอส่วดเอ้ง ,,

ที่ ๕ ธิดา ชื่อ คอส่วดเลี่ยง ,,

ที่ ๖ บุตร ชื่อ คอยู่ม่อ เป็นมหาดเล็กในรัชชกาลที่ ๕ ,,

ที่ ๗ ธิดา ชื่อ คอส่วดล้าย ,,

ที่ ๘ ธิดา ชื่อ คอส่วดลี้

ที่ ๙ บุตร ชื่อ คอยู่ฉ้ง เป็นมหาดเล็กในรัชชกาลที่ ๕ ,,

ที่ ๑๐ ธิดา ชื่อ คอส่วดด่วน ,,

ที่ ๑๑ ธิดา ชื่อ คอส่วดเนี่ยว ,,

ที่ ๑๒ ธิดา ชื่อ คอส่วดลิ่ว ,,

ที่ ๑๓ บุตร ชื่อ คอยู่เบ๊ก

ที่ ๑๔ บุตร ชื่อ คอยู่ฮั้น

ที่ ๑๕ บุตร ชื่อ คอยู่เยี่ยง

ที่ ๑๖ ธิดา ชื่อ คอส่วดซ้อ

หลวงศรีสมบัติ (คอซิมจั๋ว ณ ระนอง)

พระยาอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมขิม ณ ระนอง)

พระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต็ก ณระนอง) จางวางกำกับราชการจังหวัดหลังสวน บุตรพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจี่ยง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตร ชื่อ คอยู่จั๋น เป็นหลวงสโมสรราชกิจ กรมการพิเศษจังหวัดหลังสวน

ที่ ๒ บุตร ชื่อ คอยู่เพียน เป็นพระยาทวีวัฒนากร ผู้ช่วยอธิบดีกรมสรรพากร

ที่ ๓ บุตร ชื่อ คอยู่ด้วน ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๔ ธิดา ชื่อ คอเบ่งเนี่ยว

ที่ ๕ บุตร ชื่อ คอยู่ดิบ

ที่ ๖ บุตร ชื่อ คอยู่อ้น

ที่ ๗ บุตร ชื่อ คอยู่หุ้ย เป็นหลวงนฤบดินทร์ดำรงภักดี นายอำเภอคุยง จังหวัดปัตตานี

ที่ ๘ บุตร ชื่อ คอยู่เต้น ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๙ ธิดา ชื่อ ฉาศ

ที่ ๑๐ ธิดา ชื่อ คอเบ่งห่ง หรือ ฉับ เป็นภรรยาพระยาอนุกูลนิธยากรสรรพากรมณฑลพายัพ

ที่ ๑๑ บุตร ชื่อ คอยู่ฉ้วน

ที่ ๑๒ บุตร ชื่อ คอยู่โง่ย เป็นพระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์ ผู้ว่าราชการจังหวัดชุมพร

ที่ ๑๓ ธิดา ชื่อ คอเบ่งหั้ว เป็นภรรยา พระยาศิริชัยบุรินทร์ (เบี้ยน) ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๑๔ บุตร ชื่อ คอยู่ถ่ำ เป็นขุนราชรัษฎากร

ที่ ๑๕ บุตร ชื่อ คอยู่เฉียน ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๑๖ ธิดา ชื่อ ลาบ ,,

ที่ ๑๗ บุตร ชื่อ เพิ่ม เป็นพระบุรพาทิศอาทร นายอำเภอเมืองจังหวัดตราษ

ที่ ๑๘ บุตร ชื่อ คอยู่เซียง เป็นขุนไกรประชาบาล ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๑๙ บุตร ชื่อ คอยู่คีด

ที่ ๒๐ ธิดา ชื่อ คอเบ่งหลี

ที่ ๒๑ บุตร ชื่อ คอยู่ซก เป็นนายร้อยตรีทหารบก

ที่ ๒๒ บุตร ชื่อ คอยู่เตียน เป็นจมื่นรณภพพิชิต นายร้อยเอกผู้รั้งผู้บังคับกองพันที่ ๒ กรมทหารรักษาวัง ว.ป.ร.

ที่ ๒๓ ธิดา ชื่อ เอิบ เป็นภรรยารองอำมาตย์เอก พิน รัศมิภูติ อัยยการจังหวัดน่าน

ที่ ๒๔ ธิดา ชื่อ อาบ เป็นภรรยานายสวัสดิ์

ที่ ๒๕ บุตร ชื่อ คอยู่ตั่ง

ที่ ๒๖ ธิดา ชื่อ อบ

พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี้ ณระนอง) บุตรพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจี่ยง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยหลัน

ที่ ๒ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยฮั้ว

ที่ ๓ บุตร ชื่อ คอยู่จ๋าย เป็นพระยารัษฎาธิราชภักดี

ที่ ๔ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยซวด

ที่ ๕ ธิดา ชื่อ คอซุ่ยอิ่น เป็นภรรยาพระสุนทรเทพกิจจารักษ์ (เข็ม) ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๖ ธิดา ชื่อ ปรุงปลิ้ม เป็นภรรยา นายสมบุญ ศิริธร (สนิทราชการ)

ชั้นที่ ๓

สายพระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง)

พระพิไชยชิณเขตต์ (คอยู่ซิ่น ณระนอง) **บุตร พระยาดำรงสุจริต** (คอซิมก๊อง) มี บุตร ธิดา คือ

ที่ ๑ บุตร ชื่อ คอเบี๋ยนห้อง

ที่ ๒ ธิดา ชื่อ คอจู้เอี๋ยน

ที่ ๓ ธิดา ชื่อ คอจู้หุ่ย

ที่ ๔ บุตร ชื่อ คอเบี๋ยนเตียด เป็นขุนบริรักษโลหะวิไสย ผู้ช่วยต่างประเทศจังหวัดระนอง

ที่ ๕ ธิดา ชื่อ คอจู้เตียน

ที่ ๖ ธิดา ชื่อ คอจู้เลียม

ที่ ๗ ธิดา ชื่อ คอจู้อุ้ย

ที่ ๘ บุตร ชื่อ คอเบี๋ยนหม่อ

ที่ ๙ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนเตี่ยง

ที่ ๑๐ ธิดา ชื่อ คอจู้บ่น

ที่ ๑๑ ธิดา ชื่อ คอจู้ค่น

ที่ ๑๒ ธิดา ชื่อ คอจู้เต้ง

ที่ ๑๓ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนห้น

ที่ ๑๔ ธิดา ชื่อ คอจู้เฉ้ง

ที่ ๑๕ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนจ๋วน

ที่ ๑๖ ธิดา ชื่อ คอจู้เซ็ก

พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอยู่หงึ ณระนอง) จางวาง กำกับ ราชการ จังหวัด ระนอง บุตร พระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง) มี บุตร ธิดา คือ

ที่ ๑ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนพก

ที่ ๒ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวหง้อ

ที่ ๓ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนเอ๋ง

ที่ ๔ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวค้ม

ที่ ๕ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวเล็ก

ที่ ๖ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนก้าว เป็นรองอำมาตย์เอก อยู่โรงพยาบาล ศิริราช

ที่ ๗ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวเอ็ก

ที่ ๘ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนหุ้น

ที่ ๙ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนยิ้น

พระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต๊ก ณ ระนอง)

ที่ ๑๐ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวหลุ้น

ที่ ๑๑ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวเบี่ยน

ที่ ๑๒ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวอิ่ม

ที่ ๑๓ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวเซก

ที่ ๑๔ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนเฉ้ง

ที่ ๑๕ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนถ้อง

ที่ ๑๖ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนเจี๊ยว

ที่ ๑๗ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวธิม

ที่ ๑๘ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนท้วน

ที่ ๑๙ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนจก

ที่ ๒๐ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวจิด

ที่ ๒๑ ธิดา ชื่อ คอเกี่ยวเซี่ยน

หลวงอัษฎงคตทิศรักษา (คอยู่จ่าย ณระนอง) บุตร พระยา ดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง) มี บุตร ธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดา ชื่อ คอส้อจู้

ที่ ๒ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนฮ้อ

ที่ ๓ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนลี่

ที่ ๔ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนซ่า

ที่ ๕ บุตร ชื่อ คอเบี่ยนกั๊ว

ที่ ๖ ธิดา ชื่อ คอส้อกัน

ที่ ๗ บุตร ชื่อ คอเบี๊ยนเตี๊ยด
ที่ ๘ บุตร ชื่อ คอเบี๊ยนเกี๊ยม
ที่ ๙ ธิดา ชื่อ คอล้อเหี๊ย
ที่ ๑๐ บุตร ชื่อ คอเบี๊ยนอิ๋ว
ที่ ๑๑ ธิดา ชื่อ คอล้อจิ๋น
ที่ ๑๒ ธิดา ชื่อ คอล้อตั๋น
ที่ ๑๓ ธิดา ชื่อ คอล้อเอี๊ยบ
ที่ ๑๔ บุตร ชื่อ คอเบี๊ยนตั๋น

พระยาประดิพัทธภูบาล (คอยู่เหด ณระนอง) **บุตรพระยาดำรงสุจริต** (คอซมก๊อง) มี่บุตร ธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดา ชื่อ เก๊อ เป็นหม่อมห้ามในหม่อมเจ้าวิบูลย์
ที่ ๒ ธิดา ชื่อ ชัด เป็น ภรรยาจมื่นรณภพพิชิต (คอยู่เตี๊ยน)

บุตรพระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต็ก ณระนอง)

ที่ ๓ ธิดา ชื่อ กูด เป็นภรรยาพระศรีสยามกิจ ผู้ช่วยกงสุลสยามณสิงคโปร์

ที่ ๔ ธิดา ชื่อ น้อย ภรรยา พระปราบพลแสน
ที่ ๕ บุตร ชื่อ คอเบี๊ยนซิด หรือโป๊ะ
ที่ ๖ ธิดา ชื่อ คล้อง เป็นหม่อมห้ามในหม่อมเจ้าชัชวลิต
ที่ ๗ บุตร ชื่อ คอเบี๊ยนเอ้ง หรือด้าน
ที่ ๘ บุตร ชื่อ คอเบี๊ยนจิ๋ว หรือเหลือ

พระยารัษฎานุประดิษฐมหิศรภักดี (คอซิมบี ณ ระนอง)

ที่ ๙ บุตรชื่อ เอี๋ยน

ที่ ๑๐ บุตรชื่อ บี๋

พระสถลสถานพิทักษ์ (คอยู่เกียด ณระนอง) บุตรพระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ คอกุ้ยอ๊ม หรือ เด็ก

ที่ ๒ บุตรชื่อ คอเบี๋ยนแคะ

พระยาประวัติสุจริตวงศ์ (คอยู่ตี่ ณระนอง) บุตรพระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ ตอม เนติบัณฑิต ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๒ บุตรชื่อ เติม

ที่ ๓ ธิดาชื่อ ป้อง

ที่ ๔ บุตรชื่อ ตับ

ที่ ๕ บุตรชื่อ เติบ

ที่ ๖ ธิดาชื่อ ปิ่น

ที่ ๗ บุตรชื่อ สตางค์

ที่ ๘ ธิดาชื่อ กุศล

พระศรีโลหภูมิพิทักษ์ (คอยู่บิ๊ว ณระนอง) บุตรพระยา
ดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนจิ่น
ที่ ๒ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนฮู่
ที่ ๓ ธิดาชื่อ คอซกหฺน
ที่ ๔ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนฮวด
ที่ ๕ ธิดาชื่อ คอซกเฮี่ยน
ที่ ๖ ธิดาชื่อ คอซกเค่ียม
ที่ ๗ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนซุ่น
ที่ ๘ ธิดาชื่อ คอซกอ่วน
ที่ ๙ ธิดาชื่อ คอซกฉุ่น
ที่ ๑๐ ธิดาชื่อ คอซกเจ้ง
ที่ ๑๑ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนกี๋
ที่ ๑๒ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนอุ่น
ที่ ๑๓ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนเฉี่ยง
ที่ ๑๔ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนอี๋
ที่ ๑๕ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนจุ่น
ที่ ๑๖ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนเจี๋ยม

นายคอยู่ง่วน หรือ ช้าง ณระนอง บุตรพระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ อำนวย

ที่ ๒ บุตรชื่อ การุญ

นายคอยู่ซ่อง ณระนอง บุตรพระยาดำรงสุจริต (คอซิมก๊อง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ จุจู๋

ที่ ๒ ธิดาชื่อ อาหนี่

ที่ ๓ บุตรชื่อ เบี่ยนก๊อ

สายหลวงศรีสมบัติ (คอซิมจั๊ว)

นายคอยู่กัด ณระนอง บุตรหลวงศรีสมบัติ (คอซิมจั๊ว) มีบุตร คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ คอเบี่ยนเฮ็ก

สายพระยาอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมขิม)

นายคอยู่เชียด ณระนอง บุตรพระยาอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมขิม) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ คอเบี่ยนโก้

ที่ ๒ ธิดาชื่อ เชี่ยว

ที่ ๓ ธิดาชื่อ เบี่ยว

นายคอยู่โฉ ณระนอง บุตรพระยาอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมชิม) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนจี๋
ที่ ๒ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนตัด
ที่ ๓ ธิดาชื่อ ซ๊อกจิ๋น

พระยารัตนเศรษฐี (คอยู่ตึก ณระนอง) บุตรพระยาอัษฎงคตทิศรักษา (คอซิมชิม) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ เพ็กเอี๊ยง
ที่ ๒ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนโฮ่
ที่ ๓ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนอ๊วน
ที่ ๔ ธิดาชื่อ คอเพ็กจิ๋น
ที่ ๕ ธิดาชื่อ คอเพ็กเซ็ก
ที่ ๖ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนต๊อง
ที่ ๗ ธิดาชื่อ คอเพ็กเกียว
ที่ ๘ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนเฮ่า
ที่ ๙ ธิดาชื่อ คอเพ็กซิม
ที่ ๑๐ ธิดาชื่อ คอเพ็กโบ๊ย

นายคอยู่เบ๊ก ณระนอง บุตรพระยาอัษฎงคตทิศรักษา

(คอซิมซิม) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ คอส้วเพ็ก

ที่ ๒ ธิดาชื่อ คอส้วเฉ้ง

ที่ ๓ บุตรชื่อ คอเบี่ยนเฮก

นายคอยู่ฮั่น ณระนอง บุตรพระยาอัษฎงคตทิศรักษา

(คอซิมซิม) มีธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ คอส้วโฮ้

นายคอยู่เยี้ยง ณระนอง บุตรพระยาอัษฎงคตทิศรักษา

(คอซิมซิม) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ คอเบี่ยนเจี่ยด

ที่ ๒ บุตรชื่อ คอเบี่ยนเตี่ยม

ที่ ๓ ธิดาชื่อ คอเพ็กห้อง

ที่ ๔ บุตรชื่อ คอยอนนี่

ที่ ๕ ธิดาชื่อ คอเพ็กง้วด

สายพระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต๊ก)

หลวงสโมสรราชกิจ (คอยู่จิ๋น ณระนอง) บุตรพระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต๊ก) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ เจียร
ที่ ๒ ธิดาชื่อ ส่วน
ที่ ๓ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนหงวน
ที่ ๔ ธิดาชื่อ กระจ่าง
ที่ ๕ ธิดาชื่อ คอจุ้ยง้อ
ที่ ๖ ธิดาชื่อ แส่ ถึงแก่กรรมแล้ว
ที่ ๗ ธิดาชื่อ องุ่น
ที่ ๘ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนตั๋ว
ที่ ๙ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนเง็ก
ที่ ๑๐ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนคุ่น
ที่ ๑๑ ธิดาชื่อ อรุณ
ที่ ๑๒ ธิดาชื่อ จรัง
ที่ ๑๓ ธิดาชื่อ ส่อง
ที่ ๑๔ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนตุ่น
ที่ ๑๕ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนค้ำ
ที่ ๑๖ ธิดาชื่อ ส่าว
ที่ ๑๗ บุตรชื่อ อุดม

ที่ ๑๘ บุตรชื่อ แดง

ที่ ๑๙ ธิดาชื่อ สาคร

พระยาทวีวัฒนากร (คอยู่เพี้ยน ณระนอง) บุตรพระยาจรูญราช**โภคากร** (คอซิมเต็ก) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ พยง

ที่ ๒ ธิดาชื่อ พยอม

ที่ ๓ ธิดาชื่อ พยุง

ที่ ๔ บุตรชื่อ คอเบี๊ยนฮก หรือ เฉลิม

ที่ ๕ ธิดาชื่อ พยูร

นายคอยู่ลิบ ณระนอง บุตรพระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต็ก) **มีธิดา** คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ คอเตี่ยวฮง

ที่ ๒ ธิดาชื่อ คอเง็กเถี่ยง หรือ หลง

หลวงนฤบดินทร์สวามิภักดิ์ (คอยู่หุ้ย ณระนอง) บุตรพระยา**จรูญราชโภคากร** (คอซิมเต็ก) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ เนื่อง

ที่ ๒ บุตรชื่อ เด็ก

รองอำมาตย์โท คอยู่ฉ้วน ณระนอง บุตรพระยาจรูญราช

โภคากร (คอซิมเต็ก) มีธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ เอ้อน

ที่ ๒ ธิดาชื่อ ส่อง

พระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์ (คอยู่โง่ย ณระนอง) **บุตรพระยาจรูญราชโภคากร** (คอซิมเต็ก) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ เม็ดบัว

ที่ ๒ ธิดาชื่อ นงพาด

ที่ ๓ บุตรชื่อ ดุษฎี

ที่ ๔ ธิดาชื่อ เด็ก

ที่ ๕ ธิดาชื่อ เอี่ยด

ที่ ๖ บุตรชื่อ ตุ๊

ที่ ๗ ธิดาชื่อ ปุก

ขุนราชรัชฎากร (คอยู่ฉ่ำ ณระนอง) **บุตรพระยาจรูญราชโภคากร** (คอซิมเต็ก) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ ประสงค์

ที่ ๒ ธิดาชื่อ ประสบ

พระบุรพาทิศอาทร (เพิ่ม ณระนอง) บุตรพระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต็ก) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ กูด

ที่ ๒ บุตรชื่อ สกล

ที่ ๓ ธิดาชื่อ สกา

ที่ ๔ ธิดาชื่อ อำภา

นายร้อยตรี คอยู่ซก ณระนอง บุตรพระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต็ก) มีธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ นันทา

นายร้อยเอก จมื่นรณภพพิชิต (คอยู่เตี่ยน ณระนอง) บุตรพระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต็ก) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชื่อ จิตรา

ที่ ๒ บุตรชื่อ ตาร

ที่ ๓ บุตรชื่อ กำธร

ที่ ๔ ธิดาชื่อ ระชัด

ที่ ๕ บุตรชื่อ อำนาจ

ที่ ๖ ธิดาชื่อ เฉิดฉัน

สายพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๋)

พระยารัษฎาธิราชภักดี (คอยู่จ่าย ณระนอง) บุตรพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๋) มีบุตร คือ—

ที่ ๑ บุตรชื่อ คอเบี่ยนเจ้ง หรือ อีต.

แผนที่
พระราชอาณาจักร
สยาม

ทางเปิดรถเดินแล้ว

ทางที่กำลังก่อสร้าง

ทางดำริห์จะก่อสร้าง

ระนอง
หลังสวน
สุราษฎร์ธานี
ตะกั่วป่า
พังงา
นครศรีธรรมราช
ท่าสง
ร่อนพิบูลย์
ภูเก็ต
กระบี่
พัทลุง
สงขลา
ปัตตานี
สายบุรี
ตากใบ
นราธิวาส
มาตราส่วน ๕๐๐,๐๐๐
กิโลเมตร
เส้น